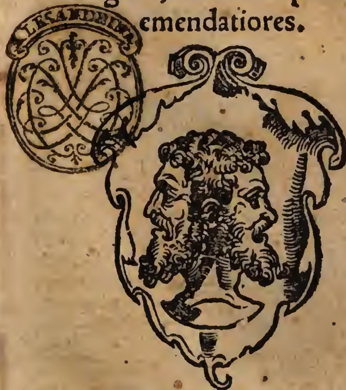

COMMENTARII GALEACII CAPELLÆ, de rebus gestis, pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, nuper ab ipso auctore recognitis, & antea impressis emendatiores.

Haganoæ M. D. XXXV.

Emptus Papiæ 1592. lib. 1½ · B. Cost.
Caes. S. M. C. B.

GALEACII

CAPELLÆ AD ILLVSTRIS-
simum Franciscum. II. Mediolanen-
sium Ducem, in Commenta-
rios de rebus gestis, pro
eius restitutione,

Præfatio.

X IIS, QVI LIterarum studio famã adsecuti sunt, nonnulli idcircò à scribẽda historia abstinuere, aut ꝙ antea tractata aggredi, & ex alieno labore nomen sibi quærere parum laudis esse ducerent: aut ꝙ de temporum suorum rebus opus contexere, arbitrabantur non eius esse, qui ita uitam instituisset, ut cuperet prodesse ꝙplurimis, lædere autẽ neminem uellet: cum omni tempore Terentianum illud ipso uero uerius fuerit, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Alij autem minus ea ex causa deterriti, ne domesticis, & proximis in enarranda rerum ueritate displicerent, externa sectati sunt, &

pro certis sæpenumero incerta literis tradi derũt. Quod cũ maximè ab eo, qui scriptis suis fidem adhiberi cupiat, fugiendum ipse censerem, nec quæ aut alibi, aut iampridẽ euenerũt, referre, nec ea q̃bus ĩterfuissem, tacere æquum ducerem: nihil magis curaui, q̃ ut hisce in libris, quibus res gestas pro tua restitutione, Princeps Illustrissime, complexus sum, nullius honori aut famæ detraherem. Et quamuis hæc eadem ab alijs & copiosius & cultius scriptum iri existimẽ: tamen à me præcipuè memoriæ tradenda esse censui, quia dum armis disceptaretur, quodnam ius in Mediolanensi ditione potius sit: uel tuum, quod auita primum uirtute partũ, mox Maximiliani, & Caroli Cæsaris diplomate roboratum est: uel Francisci Galliarum Regis, qui Valentinæ Vicecomitis proauiæ hæreditate, Pontificis auctoritate, ac ipsius Maximiliani literis fultus erat, mihi tuas parteis sequuto, & Hieronymo Morono legato tuo domi, forisq; operam ab epistolis præstãti multa audire, ad diuersos principes scribere, atq; uidere contigit: quæ alij fortasse incertis rumoribus iactata secus scribent. Atq; ob id ipse ero partior, q̃ nec ijs omnibus, quæ eodem tempore diuersis in locis interdũ gerebantur,

tur, uni licuit interesse: & mihi, q̄ te, tuosq; secutus sum, minus aduersariorū consilia aliquando nota fuere. Addeq; omnia in prælijs strenue facta singilatim referre, quæ nec ipsi quidem duces scire possunt, hominis est intemperanter abutentis eorum ocio, qui hæc legere nō aspernentur. Quo circa mihi satis esse decreueram summatim ab initio eius belli, quod Leo X. Pont. Max. contra Gallos gessit, usque ad redactum in Cæsaris potestatem Mediolanense imperium; res gestas literis mandare: quoniam bellis undique postea gliscentibus tutum aliquem secessum quærens e patria discessi, tum quod quietioribus temporibus (si Dij permisissent) superesse cupiebam, tum etiam quod tam diuturnas calamitates insequutas audire malui, quam uidere. Verum ubi quasi postliminio tandem redij, ac rerum postmodum in Insubribus gestarum ex nonnullis, qui interfuere, clarius intellexi seriem: pro mea in te obseruantia, & studio deesse non potui, quin ea etiam explicarem, quæ adeo iustam causam tuam effecerunt apud omneis Europæ principes, ut non solum summus Pontifex, Henricus Angliæ Rex, Veneta & Florentina Respublica, sed ipse eti-

am Galliarum Rex, antea infensissimus arma tuæ defensionis causa, magna cum suorum iactura & sumptu prope incredibili sumere non abnuerint: neque prius abiecerint, quam patefactis æmulorum tuorum calumnijs mitiora consilia haud asper natus Carolus Cæsar te Mediolanensibus tuis reddiderit. Quibus tanto optatior extitisti, quanto post abscessum tuum omnia magis aduersa perpessi, non nisi te restituto meliorem fortunam sperabant.

GALEACII CAPELLÆ DE REBVS gestis pro restitutione Francisci. II. Mediolanensium Ducis Liber Primus.

OST ADEptam à Francisco Galliarũ Rege Mediolanensem ditionem, bella iã aliquot annos in Italia cessauerant, nec quisq; ex Italis Principibus iustam nouarum rerum causam habere uidebatur. Nã in primis Leo Pontifex, qui suo imperio Vrbinũ: eiecto Duce addiderat, non habebat, quod ulterius ullo iure tentaret. Carolum etiam huius nominis Quintum, Ro. Imp. rebus suis in Hispania, Germaniaq; nondum constitutis, nihil præter Neapolitanum regnum in Italia curare plæriq; existimabant. Venetos Gallo coniũxerat fœdus arctissimum, & ob Brixiã, Veronãq; pauloante eius auxilio receptas Regĩ decebat esse addictissi-

mos. Florētini Romani Pont. nutu statum Reip. moderantes, nihil agebant præter illius arbitrium. Genua Regijs auspicijs nitebatur. In Lucensibus, Senensibus, & in Federico Gonzaga, qui Mantuæ dominabatur, plus erat timoris, ne potentiores principes aliquid aduersum sese molirentur, quam ut ipsi quidpiam auderēt innouare. Vnus tantum in Italia Alphonsus Estensis, Ferrariensium dux ademptis per Ecclesiæ potentiam duabus urbibus: Mutina, & Regio Lepidi, male erga Pontificem animatus existimabatur, sed tamen non desperabat, quin Regijs opibus (quippe qui Gallici nominis semper studiosissimus fuerat) oblata occasione esset aliquando amissa recuperaturus: & propterea cum Pontifice dolorem dissimulabat. In Italiæ autem finibus, iam aliquot annos Tridenti agebat Franciscus Sfortia, Lodouici Mediolanensium olim Ducis filius: qui haud mediocres a Gallo cōditiones sæpe oblatas aspernatus, nulla unquā temporum, aut fortunæ iniquitate adduci potuit, ut ius suum illi cederet, quin pro eius recuperatiōe uaria iamdudū consilia animo uoluens externorū, Italorumque principum auxilia, non cessabat implorare. Quod & si Gallus antea timuisset, tamen iam metuere desierat, ob fœd⁹ cū Heluetijs

nuper initũ: quibus adiunctis, reliquarum gentium arma sibi formidanda esse nõ cen sebat. Atq; is erat Italiæ status anno à Nata li Christiano XXI, supra M. D. cum Carolus Cæsar iustam belli causam aduersus Gallum se habere arbitratus, q ipsum auctorem armorum per id tempus in Leodium ciuitatem ad Ro. Imp. pertinentem illatorum fuisse cognouisset, legationibus cum Leone Pont. agere cœpit de Gallis Ita lia expellendis: qui quidem Pontifex iam dudum ipsum Cæsarem admonebat, ut ali quando rebus Italiæ prospiceret, neq; sineret Gallum, quem communem amborum hostem esse dicebat, noua indies uirium ac cessione in Italia crescere. Atq; idcirco Pon tifex ad id potissimum incitabatur, quoniã pauloante Gallus ab ipso petijsset, ut Hadrianus Ambasius Cardinalis, quem Pro pontificem in Gallia ad biennium protulerat, in aliud quoq; tempus confirmaret. Cũq; id Leo damnosum Ro. curiæ, & exemplo quoq; turpe esse, cuiquam tantam potestatẽ tot per annos credi respondisset, Rex ægre ferens id sibi à Leone negari, q̃d plures antea Pontifices concedere nunq̃ grauati fuissent: per nuncium pontificium in aula ipsius agentem Leoni nunciari iubet, si id obtinere non posset, ulciscendi oc

ram prębuisset, Francisco eius successori se minus gratum agnoscens:neglecta patriæ & fortunarum iactura:Tridentum se contulerat: ibiq; Gallo infensus, cum Sfortia per id tēpus in Belgica inferiore apud Cæsarem ageret,quotidie Mediolanēsium animos, & præsertim Gibellinæ factionis homines solicitabat ad defectionē,pręcipueq; apud Italos Principes Sfortiæ restitutionē literis commendabat:atq; ut Gallorum expulsionem haud difficilem fore demonstraret,Pontifici significat à se nuperrime cum plurimis Mediolani & uicinarum urbium primatibus,qui gratia apud reliquos ualerent, tractatum fuisse ut Regi rebellarent, eq; Gallorum manibus imperium excitato in omnibus eodem die ciuitatibus tumultu, eriperent, neq; eis tempus concederent deligēdorum peditum, cum cis Alpeis stationem tantum equitum mille cataphractorum,totidēq; leuis armaturæ per pacis tempora habere consueuissent:quorum auxilio populis rebellātibus minime resisti posse sperabat. Atq; ita ipse statuto die ad maturandum inceptum Tridento abscedit. Quod tam clandestine tamen fieri nō potuit, quin extemplo pręsenserit Federicus Gonzaga Bozulį oppidi in agro Mantuano princeps,qui à Gallis stipendia

nuper mereri cœperat. Quo circa ad eum intercipiendum, quem non ab re discessisse suspicabatur, dispositis militibus, ipse nonnullos rumores, qui de Mediolanensium rebellione ad se delati fuerant, indicaturus Mediolanum aduolat ad Thomam Fusiũ, quem ab oppidulo, cui in Aquitania dominabatur, Lescunum uulgo appellabant, is enim pro Odetho fratre uiceis regias in Italia gerebat. Digna animaduersiõe uisa res est, ob periculi magnitudinem, & cum plærisq; existimarent Parmam primum debere tentari, quod ad Regium Lepidi multi exules Mediolanenses aduersus Gallum non bene animati conuenissent, statim Lescunus cum nulli adhuc pedites delecti essent, una cum equitibus, & cũ aliquot principibus Gallorum, & Mediolanensium, qui Gallicæ parti fauebant, Parmam contendit. Et cum intellexisset Moronum uitatis insidijs Regium peruenisse, nullam moram interponendam ratus, eo statim pergit, Pontificiumq; urbis præfectum ad colloquium uocat. Introductus est in uestibulum extra portam ciuitatis Lescunus, ubi ex composito trahens colloquium multa conqueritur, quod contra fœdus inter Põtificem & Regem Bononiæ initum, & in illam usq; diem seruatum exules & hostes regij non solum in

Pontificis ditiõe hoſpitarent̃, ſed auxilium etiam haud fruſtra quærerent. Interea Alexander Triuultius cum equitũ turma, qui ſeſe e legione Guidonis Rangonij Pontificij ductoris eſſe ſimulabant, per aliam portam, quæ ad Mutinam ſpectat, urbem ingredi tentat. Sed non latuerunt Regienſes doli. Quare correptis armis Triuultiũ, & milites, qui cum eo erant, repellunt: ipſum etiam pilula plumbea: ſclopo emiſſa, quo armorum genere plærique pedites hoc tempore utuntur, adeo acriter uulnerãt, ut poſtero die obierit. Quod præfectus ſentiens cum regis legatum adhuc in ueſtibulo moram trahentem ualde increpuiſſet, non defuerunt, qui comprehendendum cenſerẽt: quoniam æquum uidebatur nullam ei fidẽ ſeruari, qui fidem prius fregiſſet. Sed cum minus placuiſſet præfecto conſilium, ea cõuentione Gallum dimiſit, ut nuncium mitteret ad Pontificem, qui ſciſcitaret̃ eius erga Regem uolũtatem, & utrum pacem an bellum cum eo mallet: ipſeque Præfectus omneis Regio ac finibus Mediolanẽſium exules iuberet excedere: intereaque noui nihil fieret. Allato per falſos rumores nũcio Leſcunum Regij captum retineri, Manaldus Epiſcopus Terbellenſis, qui Mediolani ꝓ illo agebat, ita fuit conſternatus, ut conuo

Scorpió. pilá.

catis Senatoribus ac primoribus ciuitatis consultauerit, num Gallis in urbe tuto esse liceret. Et quamuis bono eum animo esse omnes iuberent, tamen, nisi paulopost magis certo nuncio allatum fuisset Lescunũ liberum Parmam rediisse, Galli omnes illicò erant excessuri. Auxit per eos dies illorum timorem casus admirabilis. Erat supra fornicem portæ arcis Mediolanensis turris non solum ad propugnandum munitissima, sed aspectu etiam pulcherrima, quippe in cuius frõte præter alia ornamenta, locatæ essent tutelarium diuorum marmoreæ imagines perquam eleganter scalptæ cum insignibus Sfortianorum Ducũ, qui tantam molem fundauerant. Fortè autem cum intra turrim seruarentur plurima pulueris in usum tormentorum uasa, fulmen de cœlo ipsam tetigit, & murum scindẽs protinus sulphuream materiam accendit, cuius impetus non solum turrim euertit à fundamentis, sed mœnia etiam et arcis cubicula, ac reliqua ædificij membra proxima humi prostrauit, saxaq; circumuolitantia duos arcis præfectos, qui de more pauloante ad salutandam Virginem Matrem in sacello iuxta portam cõuenerant, in area deambulanteis occiderunt: alios quoq; è militibus, qui ibidem aurã uespertinam

nam captabant (erat enim æstas) interfecerunt: aliorum capita, thoraces, brachia, & crura fregerunt, adeo, ut e ducentis propugnatoribus, uix duodecim e tam magna clade euaserint, neq; tantæ ruinæ fragor ciuitati fuit ignotus: quin & ipsa ualido terræ motu concussa, magnum plærisque iniecit timorem, ne tota eo impetu corrueret: quo sedato, cum fulminis ardor uehemens arcem uersus uisus fuisset, innumeri eo concurrentes omnem aream, quæ ante ipsam arcem erat latissima, saxis opertam offenderunt, admirabanturq; aliquot lapides, qualeis decem bouum iuga uix loco mouere potuissent, quingẽtos & amplius passus iactos fuisse: fundamẽta turris euulsa supra portam stare, ipsius fastigia in imo conspici, neq; id sine Dei nutu euenisse existimabant. Cæterum Galli dubitantes ne per noctem arx sine præsidio remaneret, senatores, quæstores, & alios magistratus Gallici generis, q pauci & imbelles in urbe erãt, arcem ingredi iusserunt, donec postero die cataphractos equites cẽtum, cum totidem uelitibus Nouaria euocatos introduxere. Neq; huiusmodi casus ad suscipiẽdum magis audacter aduersus Gallos bellum Leonem Pont. parum incitauit: quippe qui uel hac causa paulopost Heluetios agnoue-

nsortium maxi

Cataphra tes. exsites

rit ſegniores factos ad ferendum Regi auxilium: contra quem non ſolum Pontifex, ſed ipſi etiam Dñi arma ferre uiderentur. Interea nunciatum eſt Manfredum Palauicinum, comite Ioanne, cognomēto Stulto, regionum illarum latrone famoſiſſimo, cum Germanorū copijs Comum per Larium lacum proficiſci, quod Gallis non parum timoris incuſſit; exiſtimantibus id minime fieri debuiſſe, niſi prius Comenſium animi ſolicitati fuiſſent ad defectionem. Sed cum præſidium in tempore parari non poſſet, reliquum erat in unius Gratiani Garri gubernatoris induſtria relinqui tutelā ciuitatis, qui ſuorū opinionem minime fefellit. Nam cum extra ciuitatem diui Io. Baptiſtę feſtum celebraret, ut hoſtium copias intellexit aduentare, intra urbem q̃primum ſe contulit, excubiasq; ex his, quos Gallici nominis ſtudioſos antea cognouerat, circum mœnia diſponit. Nec diſtulit Palauicinus ciuitati appropinquare, fretus Benedicti Rumi Comenſis uerbis, qui cum Antonio Ruſca conueniſſe dicebatur, ut ad conſtitutum tempus tantum murorum urbis ſpacium, quibus ipe proximus habitabat, per noctem intus effringeret, quantum uir armatus poſſet introire. Atq; ita per dolum occupare urbem ſperabat ante, q̃ Galli, qui

qui pauci admodum præsidio urbis inerāt, quicquā tale suspicarentur. Sed longè aliter res euenit. Nam cū nec Rusca, nec alius quisquā signū iuxta conuenta protulisset, & Palauicinus falsa spe ductus, peditibus extra mœnia dispositis de uia fessus cubitū discessisset, nunciatum est Comenseis unà cum Gallis urbem exire, & Palauicini copias adoriri, quod tanta animi alacritate fecere, ut quamuis ducenti uix essent, tamen quadringentos Germanos pedites, & totidem Italos, postq; paululum pugnassent, terga dare coëgerint. Palauicinus ipse suos perculsos uidens, quid consilij caperet nescire, an naueis repeteret, an capesceret terrestre iter. Tandem ita suadente peditum Germanorum duce, qui à Garro pecunia corruptus male pugnauerat, per monteis arduo itinere abscedit, pleriq; tamē naueis petiere, & q̄ maximè poterant remis fugā maturabant. Garrus, ubi hosteis formidinis plenos conspexit, à locorum peritis admonitus ad occupandas quasdam montis fauceis nauibus contendit, quo Palauicinum peruenire oportebat: atq; ita incautū cum Stulto, & plærisq; alijs fugæ socijs excipit, facta Germanis omnibus abeūdi potestate. Palauicinus autē Mediolanum adductus, tormentorum ui nō solum omnia

a se incœpta fassus est, sed etiam retexit quæcunque a Morono intellexerat pro hac expeditione fuisse decreta. Captusque propterea est Mediolani Bartholomeus Ferrarius ciuis publicis muneribus gestis, ac uitæ splendore insignis. Qui, tametsi Morono eius operam aduersus Gallos requirenti non fuisset assensus, tamen quia proditionem non indicauerat, post Palauicini atrocissimam cædem & ipse indignissima morte uitam finiuit. Stultus Comi securi percussus est, reliqui autem tam coniurati, quam coniurationis conscij diuersa loca petentes fuga salutem sibi quæsiuerunt. Interea Lescunus, postquam exules Regio abijsse intellexit, Mediolanum reuertitur, & per Baptistam, Romanum trapezitam Gallicæ factioni addictum, parata pecunia menstruum stipendium pro adducendis peditum octo millibus ad Heluetios mittit, exercitum aduersus Pontificem paraturus: qui post tentatum a Gallis Regium, iustum belli gerendi prætextum nactus erat: pedites etiam deligit ex Insubribus, & Parmam, quo iam Federicus Bozulus cũ quingentis, & mille peditibus aduenerat, proficisci iubet: statimque ipse etiam citato itinere eo redijt. Iam regis aula rumoribus & nuncijs motuum Italicorũ, qui quotidie deferebantur, repleta erat

erat. Ipseque Lescunus multorum calumnias non poterat effugere, qui ipsum Pontifici dedisse asserebant iustissimam belli gerendi causam, quod pauloante Christophorũ Palauicinum, Pontifici propinquitate coniunctum, uirum integerrimum, ut fortunis spoliaret, in carcere tot menseis detineret, quodq; ciuitatem Pontificiæ ditionis per dolum occupare tẽtasset: adeo, ut Odethus: quem ab oppido eiusdem nominis Galli Lautrechum appellabant, Insubrum præpositus per id tempus apud Regem agens in fratrem timens concitatam inuidiam ad errorem ipsius, si quid propterea deliquisset, corrigendum q; primum in Italiam uenerit. Dum hæc in Gallia agerentur: iam Prosper Columna, qui pro Carolo Cæsare in exercitu imperabat, Bononiam aduenerat: Federicusq; Mantuæ princeps, Pontificis copiarũ præfectus equites, peditesq; undiq; colligebat. Et quia superioribus annis diui Michaelis aureum torquem acceperat, quo munere Gallorum reges in beneuolentiæ & honoris indicium consueuerunt proceres, principesq; amicos decorare, ipsum eundem Lautrecho, qui pauloante Mediolanum redierat, per Tubicinem principum (ut moris est) internuncium remittit, seq; hostẽ Regi fore profitetᷓ, quũq;

Prosper Bononia cũ his militibus, qui ibi conuenerant, mouisset: & ipse eodem tempore ad fluuium Lentiam cum suis copijs applicuit, quo post paucos dies uenit etiã Ferdinandus Daualus Aterni, quod nunc Piscaria dicitur, Marchio cum cataphractis equitibus Neapolitanis, & Hieronymus Adurnus cum tribus millibus Hispanorũ peditum, qui e classe rebus frustra Genuensium tentatis nuper descenderant, inibiq; decretum est Hispanis & Italis peditibus, q numerum octo millium non excedebant, addere aliquot Germanorum cohorteis. Atq; ita per Mantuanum, Veronensemq; agrum præfecti in Germaniam missi Germanorum quatuor, & Rhetorum (quos Chrysones uocant) duo millia conscripsere, iussusq; propterea fuit Daualus cũ trecentis equitibus, & ualidâ peditum manu in finibus agri Mantuani consistere, quoad Germani pedites per saltus Tridentinos descenderent, ut si Veneti illorum aduentum impedire conarentur, ipse ad ferendũ auxilium præsto esset. Auctis copijs Prosper Columna, cui & rei militaris scientia, & ætate rerum summa deferebatur, Parmam cum exercitu contendit. Quod Mediolani audiens Lautrechus delegit in totius ditionis ciuitatib. rei pecuniariæ præfectos:

ctos: qui, propterea q̃ e Gallia stipendia militum ad sustinendum bellũ tenuiter sub ministrabantur, priuatim q̃ maximam pecuniæ summam colligerent, quod quidem tanta acerbitate exequebãtur, ut cum hac de causa, tum supplicĳs ac cædibus illorũ, quos coniurationis conscios fuisse agnosceret, in non mediocre inciderit populorum odium, & multorum animos a Rege alienauerit. Post hæc missis ad Heluetios, q octo millia peditum ex ea natione adhuc adducerent, ipse cum primis, qui iam in agrum Mediolanensem descenderant, Cremonam ire pergit. Verum antequam discederet, aduocata populi concione in hanc sententiam iam equo insidens orationem habuit. Compertum habeo uiri Mediolanenses hostem, qui aduersus potentissimi Regis arma in Insubres progredi audeat, auxilio potius nõnullorum e uobis, q̃ proprĳs uiribus confidere. Qui enim fieri potest, ut Leo Pont. qui superioribus annis Francisco Vrbini duce bellũ in ipsum mouente Romæ uix tutus erat, nũc regiam potentiam tam paruifaciat, ut Gallos, & præsertim adiunctis fœdere nuper Heluetĳs, lacessat ultro? aut ut Carolus Romanorum Rex rebellantibus in Hispania passim ciuitatibus, ac pluribus Germanorum bellis

occupatus, nouũ in Italia bellum mouere audeat, nisi Mediolanenses pfugę non modo de seipsis, sed etiam de uobis multa pollicerentur? Huiusmodi igitur spe freti iam machinas, & tormenta adducũt oppugnatoria, iam peditum, equitatusq; acies instruũt, s. existimantes incœpto foris bello omnia intus tumultu cõcitatum iri. Quod & ipse profecto timerem, nisi iam nonnulli perfidiæ dedissent pœnas: plærique autem, q eodẽ erant animo, supplicij metu abijssent, ita ut existimem quum hinc ad bellum profectus fuero, etiam si nulla præsidio restarent Gallorum arma, tamen qui seditionẽ faceret Mediolani fore neminem. Nunc uero cum milites & duces ad id delecti sint: adsitq; Manaldus, Terbellensis episcopus, senatusq;, ac cæteri magistratus, qui rerum administrationi, iusticiæq; præsint, reliquũ est, ut non modo fidem erga inuictissimum Regem inconcussam præstetis, sed & uotis uictoriam aduersus hosteis expectatis. Nã si (quod Dij nolint) nos cedere contingeret, quantum inter ditissimi regis & hostiũ dominatum intersit, experiremini. Hic eñ legittimo iure Insubrum dux ciuitatẽ hanc florentissimam esse optat. Illi prædæ causa iniusto bello imperium quęrentes nil aliud: q̃ uestras opes exhaurire cupiũt. Quod si

& ipse, qui uiceis Regias hic gero, in priuatorum arcas manum inieci, nemini tamen de Regia fide dubium esse debet. Nam si uictor (ut spero) rediero: ex ipsis ducatus uectigalibus æs mutuum ad tempus constitutum numerabitur. Sin secus cesserit, mihi grauior esse debebit una cum Regis opibus, proprij honoris, atque etiam uitæ, q̃ uobis modicæ pecuniæ amissio. Nec loquutus plura, nullo expectato respõso: Cremonam abijt: indeq; facto supra Padũ ponte ad oppidum Sanctum Secundum cum Heluetijs proficiscitur. Interea Prosper cũ exercitu Parmam circumuallauerat, biduumq; tormentorum impetu quassauerat mœnia adeo, ut magna illorum pars humi strata esset. Quare qui intus erant, metu perculsi tertiam ferme urbis partem deserunt, quę Parma fluuio interfluente discluditur: ripamq; fluminis, qua ciuitatis reliquum terminatur, uallo, uasis uinarijs, cratibusq; terra oppletis muniũt. Itaq; introgressi milites quod derelictum erat, depopulantur. Simul animus erat totam ciuitatem corona aggredi, quippe qui non maiore conatu occupare quod supererat, sperarẽt. Sed Ferdinãdus Daualus totius peditatus præfectus, siue q̃ gloriæ Prosperi, cuius ductu res gerebat, inuideret; siue q̃ Lautrechũ cũ

Heluetijs propinquũ metueret, præsertim si miles in diripienda urbe occuparetur, adseuerabat ijs copijs urbem ualido præsidio & muris, aggeribusq́ munitam non posse expugnari: & propterea nolle peditum periculum in ea re, de qua uictoriam non speraret, tam propinquo hoste facere. Quod & si Mantuanus in primis ægre ferret: qui ut prima militiæ rudimenta summa cum dignitate gerebat, ita laudis q̃ maxime erat cupidus, animoq́ angebatur bonam uictoriæ partem, quæ in deleto Parmæ præsidio consistebat, sibi tanq̃ è manibus eripi: tamen per Hieronymum Moronum, Francisci Sfortiæ designati Mediolanensium ducis legatum, Dauali consilium improbari malebat, ac reliquos exercit⁹ Duces ad urbis oppugnationem adhortari. Sed cum nihil proficeret, q Daualus ciuitatem expugnari nõ posse adseueraret, ad fluuium Lentiam retrocessum est, ubi tandiu morã traxerunt, quoad à Pontifice literæ, nuncijq́ redirent, qui in bello quid fieri uellet, retulerunt. Plurimi autem iam timebant, ne dissoluto exercitu Mutinæ, Regio, Bononiæq́ præsidia imponi iuberet: & inter ea inducias, ac etiam pacem a Rege oblatã non aspernaretur: quem inuitum hoc bellũ suscepisse plæriq́ affirmabant. Sed adeo

Pontificis animus expellēdi Italia Galli desyderio flagrabat, ut nihil prætereà prospiceret. Iamq́; Ennius episcopus Verulanus, quem in initio belli miserat ad Heluetios, ut peditum decem millia inde adduceret, ad ipsum scripserat nihil iam obstare, quo minus id concederetur, præter q̃; q contra Gallum, cũ quo pauloante fœdus percusserat, signa ferre ipsis parum conueniēs uidebatur. Cæterum aduersus Placentiam & Parmam, quarum urbium ius ad ecclesiam pertinebat, ac etiam aduersus Ferrariensium Ducem esse ituros: & demum pecunia (si opus ita foret) facile esse aliquos e ducibus corrumpere, qui milites, quo res postularet, technis, suasionibusq́; impellerent. Quæ sententia cũ Pontifici placuisset, Iulio Cardinali Medici patrueli suo, q Florentiæ administrabat Remp. mandat, ut ad exercitum cum summa potestate cõfestim proficiscatur, simulq́; Matthæo Card. Sedunensi, cuius opera in conciliandis Heluetiorum animis Verulanus utebatur, parem Iulio potestatem tribuit, ambosq́; hortatur, ut q̃; maxime possint, Heluetiorum iter in Insubres accelerent. Quæ cum Prosper intellexisset, Padũ apud Casale maius oppidum: ponte facto: traiicit cũ exercitu, quo Cardinalis Medices citato itinere sum

mo cum omnium gaudio applicuit. Soluta Parmæ obsidione Lautrechus dimisso tantummodo in urbe cum octingentis Italis peditibus Federico Bozulo, cum reliqs copijs Cremonam ad pontem iam antea confectum properat: ibiq; Ducum, qui Regio stipendio militabant, sententijs exploratis plærique sentiebant rem prælio esse finiendam, præsertim antequam Heluetij, quos per Rhetos, & Bergomatum agrum audiebant Pontificis imperio iter facere, cum hostili exercitu coniungerētur: & antequam maior Heluetiorum numerus a Gallico exercitu discederet, qui frequentes quotidie domum redibant, uel quod Lautrechi imperium non placeret, uel quod Iulij Card. opera propositis præmijs ad discedendum solicitarentur, uel quod etiam pecuniæ, quæ e sola ditione Mediolanensi difficulter exigebantur, ad tantum bellum sustinendum, segnius interdum subministrabantur. Sed cum ad Robechum oppidum iuxta Olij fluminis ripam Prospero e regione castrametante pugnandi data esset occasio, Duxq; Vrbinas, qui post imperij amissionem apud Venetos se contulerat, inter cæteros affirmaret fœliciter euēturum, si pugna eo tempore cum hoste committeretur: aliquotq; Heluetiorum Duces ab ipso Lautrecho

manus conferendæ copiam sibi dari effla gitarent, donec inualidæ essent hostium ui res, & quæ paulopost præsidio iam aduen tante augerentur: nunquam tamen adduci potuit, ut Heluetijs cum hoste pugnandi fa ceret potestatem, quo cõsilio incertum est. Sunt qui dicunt sperasse per oratores Hel-uetiorum, qui proficiscebantur ad Cardi-nalem Medicem, rem componi. nonnulli ipsum affirmant, ut cæteris in rebus, ita etiã in bello multorum sententias perquirere, quodq; alijs min⁹ placuisset, tanquã solus ipse saperet, multoties eligere consueuisse. Sed ut sese res habuerit, Prosper nullo ac-cepto damno, quãto celerius potuit, exerci tum inde retraxit. Non enim ignorabat se malo consilio exercitum locasse, sed ipsum mouerat Legati Veneti Ducibus Reip. in bello assistentis auctoritas, & fides: qui licet in Gallorum auxilium uenisset, tamen mi-nus hostiliter agens pollicitus fuerat Ponti ficios & Cęsarianos, donec Robechi essẽt, ab ijs, qui arci Pontiuici ex altera fluminis parte prçessent, offendi se minime passurũ. Tunc autem asseuerabat sibi, ut pollicita obseruaret, non esse integrum, quia Lau-trecho ita petenti præter ipsius opinionem concedere coactus fuisset, ut Gallicum prę sidium in oppidũ & arcẽ Venetorũ intro-

duceret. Itaq; Prosper misso equitum praesidio ad Heluetios cum Cardinale Sedunensi, & Verulano aduentāteis nemine impediente paulopost copias cum eis iunxit: & non ultra tempus terendum ratus, utpote qui iam treis menseis: hyeme iam instante nihil egisset laude dignus, Abduam uersus contendit. Lautrechus sibi, exercituiq; suo diffidere incipiens, cum oratores Heluetij non modo pacem á Cardinali Medice non impetrassent, sed ne auditi quidem fuissent, sensim cedere, ac dolere, animoq; angi, ꝙ melioribus cōsilijs non auscultasset: praemissisq; qui ripam Abduae uallo cōmunirēt, quiq; Mediolani instaurarent aggeres in sola locorum munitorum defensione iam confidebat. Per nuncios insuper Heluetiorum Gallo fauentium eos, qui in Pontificis exercitu erant, interdum precibus obtestari, minisq; deterrere, ne aduersus Galliarum Regem, quo cum pauloante foedus percusserant, arma ferrēt: neq; id parum proficiebat, cum iam multi palam dicerent sese Mediolanū contra Gallum non esse uēturos: & propterea eos qui è Tigurino pago uenerant, Regium Lepidi transmittere oportuit. Ad quam urbem Ferrariensis Dux, quanquam nihil profuturus, ut Pontificios ab incœpto retardaret, infesta signa

sta signa tulerat: reliqui ducum suorum au ctoritate moti, licet segniter, tamẽ quo Car dinalis Medices, & Prosper iubebant, pro ficiscebantur. Iam Lautrechus cis Adduã cum toto exercitu se receperat, omneisq; naueis uel sub Tritij, Cassianique arcibus, uel ad citeriorem ripã deduci iusserat: equi tum etiam turmas, cohorteisq; peditum se cus fluminis ripam multis aggeribusualla tam ad arcendos hosteis disposuerat. At Prosper, qui in ulteriore consederat, à loco rum peritis, & præsertim à Morono sciscitabatur, quo in loco facilius esset amnis tra ijciendi uadum. Tandem Francisco Morono, Mediolanensi exule, ac nonnullis alijs ex Italis ducibus negocium dedit traiectus tentandi; qui è Brembo flumine, quod per Bergomatiũ agrum fluit, sumptis duabus scaphis, aliaq; longiore naui iuxta ripam reperta, quã piscatores inter uirgulta, & frondeis absconderant, magno impetu, maioribusq; animis cum ducentis circiter militĩ bus amnem apud Vaprium uicum traijciunt. Atq; ibi Vgone Pepulo Bononiensi, cum equitum, peditumq; manu repugnante in citeriore ripa consistunt: occupatamq; per uim domum præsidio firmant, donec alij remissis nauibus traijcerent: & interea hosteis oppugnandæ domui intentos ar-

mis summouent: itaq; maiore in numero traducti paulopost Gallos omneis, qui Vaprij stationem agebant, in fugam uerterũt. Lautrechus, ubi copiam hostibus traijciendi fluminis factam esse intellexit, collectis in unum legionibus, extemplò Mediolanũ se contulit, Cumq; perspiceret Helueticum peditatum quotidie imminui, urbis solum mœnia, quoniam suburbiorum circuitus uidebat amplior, tutari decreuit. Sed postmodum mutato cõsilio, ne hostibus (quia hyems iam aduenerat) hybernacula sub tectis relinqueret, iuxta urbis aggeres exercitũ educit: eosq; (quod antea segnius erat factum) conquisitis undiq; agricolis, qui in urbem militum metu confugerant, præcipit q̃primum refici. Tum magnus ciueis inuasit timor, q maior q̃ unquã antea pecuniæ summa imperaretur: adeo ut plerisq; ex ijs, qui præfectorum rei nummarię iussu uocabantur, aufugerẽt; aut, si minus id dabatur, delitescerent: seq; potius proscribi, ac bona sua publicari paterentur, q̃ uel modicis pecunijs Gallum iuuare: ipsi etiam æditui, & sacerdotes cælatum argẽtum & aurum, quod in sacris habebant, occultauerũt, ueriti ne Lautrechi iussu auferretur, quod aliquot in locis iam tentatum fuerat, præcipueq; in diui Ambrosij æde, ubi altare est

re est laminis argenteis, auroq; obtectum, quod, uiolari, celerior opinione hostium aduentus non permisit: qui ubi Abduam: confecto ponte transiuerunt, minime existimantes Gallum in tam magno ciuitatis circuitu, eodemq; immunito cum peditatu adeo modico morã facturũ, non ad ipsam urbem, sed Melignanum, iter ea potissimũ ratione direxerunt, ut, si (quod ipsi fore putabant) Gallus Papiam diuertisset, proficiscentem aggrederentur, & manum conserere cogerent. Sed cum per exploratores renũciaretur Lautrechum cum suis & Venetorum copijs Mediolani permanere, & nocteis, diesq; summo studio aggeres refici, Prosper cum exercitu ad cœnobiũ Claræuallis, quod præter passuum quatuor millia ab urbe haud distat, ire decreuit: postero die inde castra moturus, ut propius urbem exercitum collocaret. Minime autẽ Mantuano & Daualo in posterũ diem aduentum ad urbem tam propinquã differre utile uidebatur, cum trepidus senex Mediolano ueniens à militibus leuis armaturæ captus se quàm primum ad Hieronymum Moronum deduci postulat: quem ut conspexit, flens præ gaudio, obtestatur, ne moram interponat ad urbem accedere, metu perculsum esse Gallum, nec quid cõsilij ca-

peret,ſcire:tandiu urbis receptionem ipſos demoraturos, quãdiu profectionem diffe rant. Iam nõ ſolum homines, ſed deos etiã ipſos Gallo infenſos eſſe,quorum ſacris,& præcipuè diui Ambroſij tutelaris manus inferre conati ſunt. Audita ſenis oratione, qui uera dicere uidebatur,Iulius Card. Me dices,cum Mantuano, Daualo, ac Morono pauliſper collocutus nouum decreuit conſilium ſequi: & quoniam Proſper mediam aciem tenebat,ipſi,qui in prima erãt, ad urbem milites iubent contendere: interq; primos erat Daualus,qui, ut ad locũ Vigentinum nuncupatum applicuit, ubi hoſtes effoſſa terra aggerem extollebãt,milites ad conſcendendum hortatur. At Veneti,qui ibi præſidio poſiti erant, nihil tale opinantes uix primos ex hoſtibus irrumpentibus repellentes confeſtim in fugam conuerſi ſunt ita, ut hoſtibus ualli aſcẽſum facilem reliquerint. Haud multũ inde aberat Theodorus Triuultius,Veneti exercitus præfectus,qui, ubi ſuorum trepidationem, hoſtiumq; aduentum perſenſit,quanquam per id tempus non ſatis ualeret,tamẽ ne muneri ſuo deeſſet, inermis ad uallum accurrit,ibiq; ſuis iam profligatis in hoſtiũ incidit manus. Sed paucos poſt dies a Daualo uiginti aureorum millibus ius abeundi re-

di redemit. In fugam effusis Venetis, & intra urbem properãtibus, Lautrecho statim nunciatum est Venetos loco pulsos/uiam hostibus aperuisse. Quare admonito fratre: qui aliam urbis partem præsidio tenebat, recta ad arcem contendit, & aliquantisper in ipsius arcis area cõmoratus, plurimis ex magistratibus, qui militiæ minus apti uidebantur, in arce dimissis, ipse cum reliquo exercitu Comum pergit: & præsidio cataphractorum quinquaginta, sexcẽtorumq; peditum in urbe dimisso, per Licini forum (nunc plebs Incini dicitur) Leucum peruenit, ibiq; Abduam ponte lapideo, quem in huiusmodi usus prisci Mediolanensium Duces construxerant, traijcit. Iulius Cardinalis Mediolanum/cum reliquis ducibus ea nocte ingressus, uix aliud biduum curare potuit, q̃ milites cohercere, ut a diripiendis priuatorum domibus temperarẽt, qua in re plurimum profuit Hieronymi Moroni auctoritas, quam non modo iam pridẽ inter ciueis ob eximiam doctrinam, & rerũ usum: sed apud externos etiã Principes & in exercitu nactus erat: neq; immerito, haud facile enim dictu esset, quantum eius adhortationes, consilia, ingenium, animiq; alacritas his, quorum parteis sequutus est, sæpe attulerint incrementum. Quibus re-

bus adductus Franciscus Sfortia illum uo luit imperij administrationẽ suscipere. Redacta in potestatem Mediolanensi ciuitate, nihil Cardinali Medici & cæteris ducibus fuit antiquius, q̃ omni studio eniti, ut Heluetij conciliarentur, & idcirco Ennius Episcopus Verulanus cum mandatis & non parua pecuniarum summa ad illos Pontifi cis nomine mittitur, quo etiã Mediolanen sium oratores paulopost pro pace tractan da profecti sunt. Sed cum Mediolanẽses in utriusq; ditionis finibus substitissent, propterea q; sine fide publica, eorumq; diplo mate ulterius accedere nollẽt, Verulanus, postq̃ Bilitionam peruenit, ab Heluetijs sta tim in carcerem coniectus est. Atq; ex hoc satis perspectum est, quæ in superiore bello pro Leone Pontifice egerunt, ea magis pri uata quorundam gratia, q̃ publico ac com muni consensu facta fuisse. Quod & si Morono, & cæteris, qui Gallorum expulsionẽ optabant, molestum fuit, tamen eodem pe ne tempore fortuna, quæ nec in prosperis, nec in aduersis eodem diutius perstat gradu, molestiora etiam addidit. Nam Lautre chus, cuius exercitum breui dissolutum iri existimabant, quia quo se reciperet, nõ haberet: traiecto Abdua confestim Cremonã, quã iam a se defecisse audierat, gressum

direxit

direxit, sperans arcis præsidio facilẽ sibi fore ciuitatis receptionem: & propterea Lescunum fratrem eo præmiserat, cui tametsi cum trecẽtis ferme armatis ingressum per uim in urbem tentanti, ciues armis obstitissent, dum Nicolai Varoli, & aliorũ exulum pauloante urbem ingressorum suasionibus Gallum, qui nemine ipsum expellente ultro urbem reliquerat, amplius haud recipiendum esse censent: nihilominus certiores postmodum redditi Lautrechum cũ incolumi exercitu iam propius urbem admouisse, quem Mediolani ad internitionẽ fuisse cæsum antea relatum fuerat, saniore consilio sese Gallo dediderunt, neq; quicq̃ fuit imperatum grauius, q̃ ut donec a Rege pecunia mitteretur, exercitum alerent. Interea Lautrechus, ut firmiore præsidio ciuitatem tueretur, si uis hostilis ingruisset, ad Federicum Bozulum, qui Parmæ cum ualida peditum manu præerat, scripsit ut Cremonam q̃primum se conferret: quod quidem postea male cessit. Nam uix Bozulus Parma recesserat, cum aliæ a Lautrecho superuenerũt literæ, quibus illi, ne inde discederet, imperabat: uel, si iam discessisset, eo rediret q̃primum. Iam enim tabellarij aduenerant, scriptumq; Roma erat Leonem Pontificem, postq̃ Mediolanum a suis ca-

ptum esse intellexisset, magnam animo læticiam concepisse, & paulopost in tertianā febrim incidisse, ex qua superaddita pituita & destillatione intra quartum diem non sine ueneni suspicione naturæ concesserat. Quare sperans Lautrechus hostilem exercitum diutius pecunia, mortuo Pontifice, qui in superiore bello sumptus fecerat immensos, nō posse sustētari, Parmam a suis tanquā frontem aduersus hosteis teneri cupiebat. Sed iam Robertus Sanseuerinus, q̄ Leonis Pont. ex sorore neptem in matrimoniū duxerat, cum aliquot militibus ingressus erat urbem: & propterea Bozulus ademptam sentiens sibi intro redeundi potestatem, Cremonam ire perrexit. Interea Lautrechus ut rei, quæ male successerat, rationem Regi redderet: utq; recuperandæ totius Mediolanensis ditionis, si exercitus nouo peditatu, & stipendio instauraretur, facultatem ostenderet, Lescunum fratrem in Galliam mittere properauit, antequam Galeacius Vicecomes, qui per Heluetiorū loca post amissum Mediolanū ad Regem proficiscebatur, aut alius quispiam accepti damni culpam in ipsum trāsferret. Per eos etiam dies Ferdinandus Daualus cum Hispanis peditibus, & Germanis Comum oppugnat, & cum aliquandiu tormentis

mœnia

mœnia quassasset, Gallus quicq; auxilij im præsentia haud sperans: modo sibi abire liceret, & à direptione fortunarum ciuium abstineretur: urbem Daualo tradere paciscitur. Cæterum, dum paratur discessus, Hispani repentino impetu urbem ingrediuntur, & non minus Comensium, q; Gallorũ bona diripiunt. Recuperato Como, Medicecq;, & Sedunẽsi Cardinalibus audita Pontificis morte Romam profectis, cum Cæsarianis ducibus, ac Morono magnũ onus incumbere uideretur, q pecunia ad sustentandum exercitum postmodum defutura esset, ut aliqua oneris parte leuarentur, Heluetios primũ menstruo dato stipendio iam sese Gallo deinceps auxilio futuros palam iactanteis dimittunt. Mox unà cum Chrysonibus dimittunt Italicum etiam peditatum. Cataphractos quocq; equites, qui sub Leone antea militabant, unà cum Mantuano principe Placentiam in hyberna ire iubent. Sed quia pecunia deerat, plærictq; in diuersa loca abiere. Hispani autem & Germani pedites, atcq; equites Cæsariani dilata in proximum ueris tempus Cremonensi expeditione intra oppida iuxta Abduam sese contulerũt: tum ut oppidanorum sumptu alerentur, quoad pararetur stipẽdium, tum ut aduersus Gallos, qui Cremonæ hyema

bant, ꝓpugnaculo Mediolanēsibus essent. Interea Moronus, qui iam Galeacium Vicecomitem ad Heluetios rediisse intellexerat, palam ferētem expeditionem Italicam a Rege ineunte uere instauratum iri, pecuniam q̃maximam potest, priuatim contrahit. Cæterum ægre quidem id fiebat, ꝙ suę factionis hominibus, quorum numerus haud erat exiguus, uim afferre minus conueniens uidebatur: & plurimi ex aduersa ad Gallos transiuerant. Illud etiam difficultatem augebat, ꝙ Hadrianus VI. Pont. Max. qui nuper Romæ electus erat, quamuis Cęsari fauere existimaretur, quippe qui eius in Hispania uices gereret, tamen ob absentiam minus ab ipso auxilij in Italia erat sperandum: & ꝙ adhuc arces & plęraq; loca Mediolanensis imperij munitiora hostium præsidio tenebātur. Cremona cum tota eius ditione, Mediolani, Nouariæ, Trittijq; arces, Domussula, Arona, & totus Verbanus lacus, ultra Padum etiam hostibus parebat Alexandria: quæ magnæ ipsi Morono curæ erat. Sed quoniam ex militibus Cæsarianis stipendij defectu neminem hybernis mouere posset, tumultuarios e ditione Mediolanensi q̃plurimos collegit, quos ipse Sfortiani nominis studiosos esse agnoscebat: cumq; cibaria militibus ab oppidanis

pidanis præberi iussisset, Alexādriam, quæ maiore ciuium Guelphorum præsidio, q̃ armis Gallicis tenebatur, obsidere præcepit. Atq; ita res cessit, ut Sfortiani, dum forte, qui ciuitatem custodiebant, ad tumultuariam pugnam exiuissent, una cum hoste pariter ingrederentur urbē, eaq; præter spem potirentur. Galli cum ijs, qui ipsorum parteis inibi sequebantur (quoniam urbs erat latissima) facile per aliam portam ante, q̃ hostes totam ciuitatem occuparēt, fuga salutem quæsiuerunt. Quæ quidem iactura Gallo plus, q̃ mediocris fuit: tum ob Genuensium sublata cōmercia: tum q eo præsidio facile totam transpadanam regionem in fide continuisset, præsertim iam Renato, Subaudiano Regis auunculo, ac regiæ aulæ præfecto (quem magnum Magistrum Galli nuncupant) in Heluetijs delectum peditum decem & octo millium faciente, qui ad descendendum in agrum Mediolanensem hoc solum expectabant, ut in montiū niuibus, quæ in miram ea hyeme altitudinem accreuerant, Gallorum iussu & pecunia calles perficerētur: quos instaurare ter oportuit, noua semper niue superueniēte, adeo contra Galli potentiam Dij pugnare uidebantur, præsertim cum interea pecunia Morono subministraret, quā sex Ger-

manorum peditum millia in Italiam adducerentur; & totidem peditum ex agro Mediolanensi collectorum stipendium ciuitas contulerat: tantum denique erat in Gallos, quod plærisque uarijs artibus Moronus iniecerat odium, ut per singulas urbis classeis uexilla fierent, centurionesque, & duces eligerentur: quos, ubi opus fuisset, omnes, qui per ætatem arma ferre possent, sequerentur: iustamque militum assumerent speciem. Ad quod etiã sacris concionibus Andreæ Augustiniani, Ferraria oriundi, quotidie concitabantur: cuius eloquentia, & dicendi ardor mirificus eo tantum spectabat, ut Mediolanenseis Gallo redderet infensissimos: incertum qua potissimum id faceret causa. Nonnulli putant populi studio, quem in Gallum esse malè animatũ sciebat, sperasse urbis summum sacerdotium adipisci, gloriaque ductum fuisse, quod tantæ urbis incredibile quoddam in se studium agnosceret: utcunque sit, eius oratione ingens plærisque suscipiendorum armorum ardor accreuit; quod si qui in cõmuni periculo segniores sese præbuissent, ablatis pignoribus mulctabantur adeo, ut etiam plurimi Gallicæ factionis studiosi populi metu alacreis sese contra Gallos exhiberent.

GALE-

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis, pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Secundus.

VM HÆC MEdiolani geruntur, iam annus ab initio belli secundus agebat: & Sabaudianus, ac Gallici proceres, qui Regio nomine apud Heluetios agebant, cum peditibus delectis in Insubres festinabant: nec segniter Lautrechus equites & pedites suos Cremonæ instruebat, & Venetorum auxilia solicitabat, ut adueniente Heluetiorum peditatu, ipse cum reliquo exercitu præsto esset, Germanos, quos Adurnus ad hosteis adducebat, præuenire cupiens. Sed Gallū fefellit opinio. Nam cum Chrysones per Volturenam uallem Germanos transire non permisissent: nec ob exiguum numerū Germani (quippe qui quatuor millia non excederent) sufficere uiderentur ad iter per uim arripiendum, mutato consilio per Camunicam: superato montis cacumine, qui ualleis eas disterminat, in Bergomatum fi-

neis penetrarunt: & citato quam maxime itinere adeò festinauère, ut ante in agrum, qui Abduę glarea uulgo dicitur, applicuerint, quam præfecto Bergomi licuerit ita mandante Andrea Gritto, Venetorum legato (prouisorem exercitus uocant) præsidium militũ parare, quod uenienti Germano in faucibus montium occurreret. Interea Prosper Columna sedulò Mediolani curabat ut aggeres reficerentur. Imprimisque ei curę erat magna fossorum manu, quo celerius fieri posset, duplex uallum duplici fossa perficere spacio passuum circiter uiginti inter utrunque comprehenso, quod opus ipse excogitauerat ad discludendum ab arce præsidio Gallorum munita aduenientem hostem ita, ut collocati ibidem pedites & hostilem exercitum, & eos, qui ab arce erumperent, arcere possent: omnem etiam equitatum et peditatum intra fluuios Abduam & Ticinum reducit, duo tantum peditum millia Nouariam mittit cum Philippo Torniello, Nouariensi iuuene impigro, armorumque studioso. Hestorem etiam Vicecomitem Alexandriæ destinat cum mille & quingentis peditibus, nullo stipendio, sed solo Sfortiani nois amore collectis: quibus uictum ciuitas subministrabat. Papię uerò Antonium Leuam primæ aciei cataphractorum

ctorum Cæsarianorum ductorem uirum rei militaris scientissimũ præficit: eiq́;, præter mille Italos pedites, addit duo millia Germanorum: qui Placentiæ cum Mantuano principe antea hyemauerant, dum urgeret timor, ne Galli Cremonæ hybernantes urbem præsidio nudatam Pontifici eriperẽt, quod iam amplius Lautrecho in transabduanam oram & Mediolanum uersus proficiscente non erat formidandum. Reliquũ autem exercitus, qui duodecim millia peditum ferme erant, equites cataphracti septingenti, totidemq́; uelites Prosper Mediolanum introire iubet. His itaq; paratis, cum Adurni sedulitatem pauloante in ducẽdis Germanis peditib⁹ perspexisset, ipsum etiã ad Franciscum Sfortiam, qui Tridenti adhuc erat, sexq́; Germanorum peditum millia armabat, remisit, ut eos iter maturare p Veronensem & Mantuanum agrum curaret, ubi à Venetis sperabat minime resisti posse: quippe qui iam cum Lautrecho exercitum suum in agro Mediolanensi coniunxerant, & unà profecti cum Heluetico peditatu urbi appropinquauerant, ac tertio die quo castra ibidẽ collocata sunt, Lautrechus, cui per Regẽ abrogato magni Magistri imperio totius gubernandi exercitus cura fuerat rursus iniuncta, omnem pedita

tum, equitatumq; in armis esse iubet tanq̄ urbem esset oppugnaturus. Sed ubi renunciatum est, præter milites, oēm intus populum Mediolanensem tanta animi alacritate ad arma cōcurrisse, ut uix senes, puerić; ac mulieres domi resederint: difficultatem rei timens suos in castris continuit. Anxius autem eo die plurimum fuit, ob mortem M. Antonij Columnæ, qui cum Camillo Triultio, Io. Iacobi filio, dum extra tabernaculum ambo deambularent, ferrea pila ab hostium uallo tormēto excussa disiectu domus ibi propinquæ interfectus fuerat magno totius exercitus incommodo. In eius enim prudentia & fortitudine iampridem Rex plurimum fiducię posuerat. Cæterum Lautrechus sperabat rei pecuniarię inopia milites urbi inclusos seditionem facturos: quippe quibus tenuiter pecuniæ per Ioannem Emanuelē è uectigalibus regni Neapolitani subministrabantur, ita, ut quicqd toto hoc in bello contulerit, non suffecerit ad trimestre peditum Hispanorum stipendium: quod à morte Leonis Pont. ad initium huius secundi belli transactum est. Reliquum uero è tributis Mediolanensiū conferebatur: quod cum in superiore bello eadem ipse inopia pressus difficillimum cognouisset, fieri posse non putabat, ut post

illata

illata ciuibus tot damna tantus exercitus unius ciuitatis opibus sustentaretur. Sed uix credibile est, quantum Moroni sedulitas, & in sumptibus parsimonia profecerit, ac paucorum odio quantũ exegerit pecuniarum. Nam & qui ultro conferebant, & qui ablatis pignoribus cogebantur, animaduertẽtes pro cõmuni periculo id fieri, haud magnoperè indignabantur. Sed spe uictoriæ & restitutionis facile exactionem tolerabant, aduentante præsertim Francisco Sfortia ipsorum duce: de cuius uirtutibus ab ijs, qui Tridento uenerant, multa referebantur. Iam enim occupata Croariæ arce, transitum per Veronensem agrum arripuerat, nemine repugnante, & cum sex millibus Germanorum peditum per Mantuanum agrum profectus, apud Casale maius Padum nauibus collectis traijciebat. Inde quum Placentiam accessisset, iuncto sibi Mantuano principe, ac trecentis equitibus ecclesiæ stipendio militantibus per transpadana loca iter faciẽs, Papiam ingressus est. Quod Lautrechus ęgrè ferens triduo ante quàm aduentaret, moto exercitu ad Cassinum, quinque passuum millibus ab urbe situm in uia Papiensi se collocat ea ratiõe, ut Prosperi exercitum à copijs Germanorũ per Sfortiam ducem adductis discluderet: ibique ca-

ſtris communitis, ne tempus incaſſum tere
ret, audiēs Leſcunum fratrem e Gallia Ge-
nuā ueniſſe, & collecto peditatu p̄ tranſpa
danam regionem iter facientem ad ſe ueni
re, Federicum Bozulum cum quadringen
tis equitibus, & peditum ſeptem millibus
partim ex Heluetijs, partim Italici generis,
trans Ticinum mittit: qui cum Vigleuenū
haud magno negocio recepiſſent, Noua-
riam inde profecti ſunt: quam cum aliter
redigere in poteſtatem non poſſent, admo
tis tormentis proſtrata murorum parte ci-
uitatem dato ſigno inuadunt: cūq; bis ma-
gno animorum ardore, qui intus erant, ho
ſteis deieciſſent, nō ſine magna ſuorum cæ-
de, tandem tertio depulſi mœnibus Sfor-
tiani uiam hoſtibus dedēre, ut in urbem ir-
ruperent: ipſeq; Torniellus ciuitatis præ
fectus cum duobus peditum ducibus pa-
tricijs Mediolanenſibus captus fuit, urbſq;
direpta, ac ciues & milites in Gallorum po
teſtatem peruenerunt. Quæ res Mediola-
nenſium animos uehementer fregit, neq;
in ore populi multa aduerſus Franciſcum
Sfortiam & Proſperum defuit increpatio,
φ auxilio deſtitutum Torniellum cum tot
peditibus, & ualidam urbem hoſti obie-
ciſſent. Sed Proſper nihili uulgi uerba fa-
ciens, illud ante omnia curabat, ut militi-
bus

bus, qui secum erant, & ijs, qui cum Sfortia Papiam nuper uenerant, in unum coactis: aduersus Gallum exercitum educere ualeret: cui occurrere, & prælio (si sors tulisset) debellare non abnuebat. Indeq; occasionē nactus, dum pars hostium trans Ticinum abesset, Sfortiam, ut q̄primum ad urbem ueniat, hortatur, ipseq; nocte intēpesta Mediolano egressus aduentantem cum Germanorum copijs ad sextum lapidem excipit. Atq; ita Mediolanēsium Dux summo cū totius populi plausu, ac fauore urbem ingreditur. Vix autem Mediolanum appli cuerat, cū Federicus Bozulus cum Lescuno expugnata Nouaria ad Lautrechum reuersus est, cumq; relatum esset Papiæ parū præsidij cum Mantuano relictum fuisse, q multum rogatus Mediolanum uenire noluerat, ne Placentia, & ab ecclesiæ ditione longius abesset: Lautrechus ob auctas hostium copias, spe Mediolani amplius recipiendi frustratus Papiam tentare decreuit. Quamobrem Prosper, cæteriq; Cæsarianorum duces simulac de hostiū discessu nuncius ad ipsos peruenit, de Papia soliciti centum & mille pedites ex Corsica iandiu militiæ assuetos nonnullis adiunctis Hispanis deligunt, & q̄primum Papiam iubent contendere, qui non solum tanta celeritate iter

arripuere, ut Lautrechum cũ exercitu pro ficiſcentem anteuerterint: ſed etiam per media hoſtium caſtra tranſeuntes multis eorũ cæſis pugnando ſibi uiam fecere: atq; urbẽ opportune ingreſſi Mantuani animũ adeó erexere ad defenſionem, ut iam neq; Heluetios tanquam oppugnationi minus aptos, neq; hoſtilium timeret tormentorum uim, quibus licet Lautrechus triginta fere murorum cubita humi ſtrauiſſet, tamen haud ſegniter ab obſeſſis diruta mœnia uallo, aggeribusq; muniebantur. Atq; adeó Dĳ Cæſarianis uidebantur fauere, ut propter iuges pluuias eo tempore demiſſas, neq; naues rebus ad uictum neceſarĳs onuſtæ præ nimio aquarum impetu Ticino uehi potuerint: & oppidani, qui lucri cauſa commeatum ad exercitum adducere conſueuerant, ob impeditas aqua, & luto uias annonam in caſtra non comportauerint, ita, ut exercitus Gallicus ſummam rerum ad uictum neceſſariarum caritatem pati cogeretur. Et uel hac ratione, uel ꝙ præter ſpem Gallus præſidium hoſtium urbem fuiſſe ingreſſum ſciebat, urbẽ corona aggredi non eſt auſus. Quin audiens Proſperum Mediolano cum copĳs ſuis egreſſum eadem pluuiarum cauſa Binaſchi conſediſſe, iam deficiente ſtipendio per magnum Magiſtrũ e

Gallia

Gallia allato: Papia abſcedere neceſſarium ducit, anteq̃ hoſtis propinquior fieret, qui ut primum per cœli ſerenitatem licuit, motis caſtris ad cœnobium Chartuſienſe in ſe pro, quod ad domeſticas uenationes priſci Mediolanenſium duces paſſuum uiginti millium ambitu muro clauſere (Barcum appellant) ſe collocat, cum Gallo dimicaturus, ſi in caſtris muniendis Lautrechus pugnæ occaſionem nõ detrectaſſet. Sed cum p leuis armaturæ equites hinc inde aliquandiu pugnatum fuiſſet, Lautrechus ad uicũ Landrianum inter fineis Laudenſis & Papienſis agri cum exercitu tẽdit: indeq̃ Modoguntiam petijt. Quæ profectio & ſi fugæ ſimilitudinem non haberet, tamen Proſpero, ac cęteris ducibus uerisimile uidebatur, ꝙ quotidie uarijs rumoribus, & nuncijs ſignificatum erat Heluetios diuturnam militiam ferre nolle, pręſertim cum ſtipendium paulopoſt defuturum intelligerent, & propterea Gallum in ea loca hac ſolum ratiõe ueniſſe, ut cõmodius per uelites pecunias nuper e Gallia Aronam uſq̃ ad ſe delatas reciperet: itaq̃ Heluetios in officio contineret. Verum per Anchiſen Vicecomitem, qui cum quingentis peditibus, aliquotq̃ leuis armaturæ equitibus a Morono miſſus iuxta Buſtum oppidum, haud procul Aro

na confederat, timor non mediocris iis fuerat incussus, qui deferendæ pecuniæ curam susceperant ita, ut inde abscedere per aliquot dies minime auderent. Quo effectum est, ut Heluetij, qui iãdudum inuiti militabant, postquam Moguntiam uenere, efflagitarent sese domum dimitti, uel fieri pugnandi potestatem. Et quamuis durum utrunque Lautrecho uideretur, quippe qui pugnãdi ancipitem fortunam semper timuerit, tamen cum dimissis Heluetijs dissoluere exercitũ necesse sibi fore pspiceret: collaudata eorũ promptitudine ac fide, cohortatisque ad pugnam cæteris militibus in posterum diem iussit omneis adesse, ut aduersus hostẽ proficiscerentur, & manum audacter consererent: ad quos in hunc fere modum uerba fecit. Quod toto hoc in bello fortissimi milites semper exoptaui, ut uirtutis uestræ periculum facere aliquando daretur, id hodie uobis ita exposcentibus contigisse gratulor. Magnã enim uictoriæ spem plærunque pollicetur militum alacritas, quam in uobis præcipuam cognoscere mihi uideor, cum pugnandi cum hoste potestatem tantopere popósceritis. Quod ut temere faciendum nunquam putaui, ita uestros animos tanquam ferri aciem retundere minime æquũ duxi: præsertim cum aduersus eundem hostem decertan

decertãdum sit, quem in urbe Mediolanen si per bimestre obsessum adeó tenuistis, ut uix sui uidendi copiam facere unquam au sus fuerit, nec mirũ. Quid enim equitatus ex Hispania, regnoq́; Neapolitano ubiq; semper contemptissimus comparari uobis debet, qui omni tempore apud omneis na tiones summam in bello laudem retulistis? Quid tria millia Hispanorum peditum ad uersus uos fortitudine, & numero lõgè su periores præstare poterunt? neq; etiam ti morem uobis incutere debent Germani (& si bellicosa ea gens semper habita sit) cũ ij, qui in exercitu hostili sunt, nõ è uera illa Germania trahãt originem, sed in Triden tinis saltibus sint collecti, & alias nunquam militiam exercuerint. Reliquus uerò pedi tatus ex agro & populo Mediolanensi, cui tot annos imperauimus, delectus fuit po tius ad speciem exercitus: q̃ ad pugnam. Iam uerò quid Prosperum Columnam eo rum ducẽ recenseam? hominem senio con fectum, & qui in prælio nihil magis: q̃ de fuga cogitaturus sit, ut manus uestras effu giat non immemor superioribus annis se Regis nostri, dum contra eum arma ferret, multos menseis captiuum fuisse. Quid Fer dinandum Daualum peditatus ducẽ æque timidum, parumq́; honoris sui studiosum?

quippe qui pauloante iustissimis ex causis ob uiolatam scilicet in deditione Comensi fidem ad singulare certamen a Ioanne Cabanneo prouocatus nõ modo congredi, sed ne respondere quidem fuit ausus. Quocirca Deo Opt. Max. iuuãte, arma mecum milites capescite, fortitudineq; uestra nõ solum Mediolanense imperium, uerum etiã totam Italiam ex hostiũ manibus hoc uno prælio uindicate: ita maximũ Regi decus, uobis perpetuũ nomen, & uirtutis uestræ uberes fructus referetis. Huiusmodi oratione cum hostium uireis paruipenderet, suorumq; extolleret uirtutem, & magnis uictoriæ propositis prǽmijs militum animos satis excitatos existimaret: sub solis ortum, curatis tamẽ prius corporibus Moguntia egreditur, rectaq; iter arripit uersus Picocham: qui locus tribus passuum millibus Mediolano distat, ubi domus est ualde opportuna, circumq; uiridaria haud exigua sunt profundis fossis uallata, iuxta etiã prædia effossi fontes, indeq; deducti riui ad prata irriganda, intra quos Prosper exercitum communiuerat, tutum, & opportunum locum ratus, tum ut maiore cõmodo pugnaret, si forte ad prælium prouocaretur, tum etiam ut hostem ab urbe excluderet, quod quidem ante omnia, postquã ciuitate exierat,

rat,

rat, semper optauit, ne ipsum egressum ali-
quando Galli ad eam occupandam prope
rantes præuenirent. Et forte cum nunciatū
est aduentare hosteis, Moronus pauloante
in castra uenerat: ad quem cōuersus bono
animo esse iussit, se iam uicisse affirmans, si
huiusmodi in loco pugna cōmitteretur, si-
mulꝗ hortatur, ut Mediolanum q̄primum
reuertatur, & aliquot millia peditū Medio-
lanensium ad se mittat, quod tantis animis
effectum est non solū à populo, sed ab ipso
etiam Duce Sfortia, ut uniuersis passim pu
gnandi ardor incredibilis innatus uideret.
Egressi itaꝗ sunt ex urbe circiter sex peditū
millia, & quadringenti equites cū ipso Du
ce, reliquis iuxta aggeres ad urbis custo-
diam dispositis: et q̄primum ad Picocham
uentum est, iam multæ Heluetiorum pha-
langes cū bellicis tormentis aduersus fron
tem Cæsariani exercitus cōtendebant, quā
Germani pedites sub Georgio Frōdesper
go duce imperterriti tutabant, à latere mul
ti ex Heluetijs ab Hispanis sclopis interficie
bantur, nec præ fossarum altitudine pote-
rant Heluetij (qui mos est eorum in prelio)
aduersus hostilia tormenta progredi: à sini
stra uero parte Lescunus cū trecentis equi-
tibus: ex robore exercitus delectis, pedi-
tumꝗ acie per uiam Mediolanensem festi-

nabat ad pontẽ, per quẽ in castra hostium erat aditus, sed ducem Franciscum & Mediolanenseis nactus, postquam paululum pugnasset, coactus est pedem referre: à dextra autem alia equitum ala mutata cruce alba, qua Galli signantur, in rubram nitebatur Lautrechus unà cum Cæsarianis castra ingredi: sed fallacia in tempore cognita, iussit Prosper suos omneis herbæ, aut spicarum, quibus agri tum referti erãt, manipulos capiti imponere, ut ab hostibus dignoscerentur: itaq; euitato dolo uictoria penes Cæsarianos, & Mediolanenseis fuit. Cecidêre in eo prælio Heluetiorũ tria millia cum decem, & septẽ eorum ducibus. In Cæsaris autem exercitu pauci desyderati sunt: unusq; tantum è ducibus Ioannes Cardonensis, Colossani oppidi in Sicilia Comes, sagitta faciem transfixus occubuit, dum in medio ardore pugnæ cassidem eleuat, ut quid agendum foret, absq; impedimento cerneret. In hunc modum Galli potius pugna abscedere coacti, quàm fracti, tormenta reduxerunt: impedimẽta quoq;, si qua secum attulerãt, Moguntiam reportarũt: ubi cum solam noctem Lautrechus quieuisset, sub solis ortum ad oppidũ Tritium, quod in ripa Adduæ positũ est, proficiscit: confectoq; ponte Heluetios, q sese di

mitti

mitti flagitabant, per Bergomatum agrum
in patriam redire permisit. Cum Heluetijs
Renatus quoq; Sabaudianus, Galeacius
Sanseuericus, & plurimi Gallorum proce
res abscesserũt. Quamobrem Lautrechus
magnis æstuãs curis, Laudem Pompeiam
munire decreuit, ut eius urbis pręsidio Cre
monam, & transabduanam oram facilius
tutari posset, anteq; hostis nouo pugnę suc
cessu alacrior factus preueniret. Interea ma
xima Prospero obiecta erat difficultas, nã
Germani pro uictoria menstruum stipen-
dium sibi dono dari flagitabant: & non so
lum ipsi, Adurnoq;, qui eos è Germania ad
duxerat, haud auscultabant, cum obijce-
rent pecuniã non deberi, ꝙ in pugna quã-
uis extitissent superiores, tamen hostem nõ
debellassent, qui se incolumem receperat,
reduxeratq; tormenta, ac impedimenta ser
uauerat; quinimo reliquos etiam milites,
ut seditionem facerent, impellebant adeo,
ut oppugnatoria tormenta abducerẽt, ho
stilia insuper minitati, nisi stipendium ero-
garet, manus propterea in ipsum Prospe
rum uiolentas inijcerẽt. Quod Franciscus
Dux Mediolani sentiens, ne parta uictoria
è manibus per seditionem elaberetur, cum
Germanis re composita menstruum stipen
dium militibus intra trigesimum diem do-

no dare pollicetur, atq; ita promissa, non sine magna difficultate postea exoluit: qppe qui trimestri bello, & diutina exercitus sustentatiōe nullis adhuc fere exactis uectigalibus nesciret unde sexaginta et amplius aureorum millia assumeret, ut promissam pecuniam immerentibus elargiretur. Certiores itaq; milites efflagitati muneris ad oppugnandam Laudem ciuitatem profecti sunt, quo iam Lautrechus sex equitum turmas præmiserat, peditum præsidiū paulo post transmissurus. Sed cum opinione celerius Hispani muris appropinquassent, externus miles in urbē paulo ante ingressus, nondum stationibus dispositis, quas unusquisq; præsidio aduersus hosteis tueretur, inuasione adeo repentina territus, facilem ascensum Hispanis per aggeres, murosq; reliquit, & fuga trans Abduam, prout quisq; potuit, sibi salutem quæsiuit: non nulli tamen e Gallis cæsi, multi etiam capti, & impedimenta omnia amissa, ac urbs penitus fuit direpta, ciuesq; fere omnes pecunia sese redimere coacti sunt. Et quāquam hęc uictoria maximam opportunitatē conficiendi totius belli attulerit: tamen nō tam Francisco Sfortiæ iucunda fuit, q̄ molesta depopulatio ciuitatis. Quare una cum Morono, per quem omnia fere negocia tra-

ctabat

stabat, eo se contulit: ac postquam de recuperanda Cremona, & reliqua Mediolanensi ditione cum Prospero & cæteris ducibus egit, Mediolanum reuertitur ad res urbanas componendas; & magistratus, qui ius populis dicerēt, creandos; quod adhuc ob bellorum strepitus minime factum fuerat. Interea Prosper dimisso ad recipiendū Pisseonum cum militū parte Daualo, ipse cum reliquis copijs Cremonā pergit. Galli autem, qui præsidio Pisleoni stabant, unaque oppidani Gallicæ factionis studiosi rebus suis diffidentes pacta incolumitate deditionem fecerūt. Inde ad Cremonę mœnia admoto exercitu, cum iam antea Lautrechus in Brixiensem agrū se recepisset, & aliquandiu ibi moratus, tandem per Heluetiorum fines familia sua tantum comitatus in Galliam decreuisset reuerti, Lescunus eius frater, cui totius exercitus prouinciam cōmiserat, cum Prospero ad has conditiones deuenit, se Cremonę cum exercitu regio quadraginta dies, datis tamen obsidibus, permansurum, & nisi interea e Gallia tantum præsidij mitteretur, quod Padum fluuium per uim transiret, aut unam saltem ciuitatē ditionis Mediolanensis præsidio militū firmatam expugnaret, se Cremonam Prospero, uel cui ipse uellet, redditurū, modo cum

militibus suis, ac cum tormentis, uexillisq; in speciem exercitus explicatis, ac cum impedimentis omnibus in Galliam redeundi potestas fieret: interim utrinq; læsum iri neminem. Additum insuper est, ut captiui ultro citroq; redderentur: & oppida omnia & loca, quæ à Gallis adhuc tenerētur, post exactum huiusmodi tempus deditionem facerent, Mediolanensi tamen, Cremonensi, & Nouariensi arcibus exceptis, quas Regi liceret, quoad posset, tutari. Quæ postq; pacta addito iureiurando fuerunt, Prosper uno tantum è suis Cremonæ dimisso, qui Gallorum promissa, obseruari curaret, ipse cum exercitu Genuam contendit. Secum autem uenire uoluerat Antoniotū & Hieronymum Adurnos fratres, ad quos rerū Genuensium procuratio attinebat, ut per eos commeatus, plaustra, boues operarij ac alia ad bellum necessaria exercitui suppeditarentur. Genuæ per id tempus imperiū administrabat Octauianus Fulgosus, uir tum prudentia & rerum usu insignis, tum morum probitate Genuensibus admodū charus: qui & si corpe esset imbecillo, longaq; ægrotatione affectus ita, ut male belli munia posset obire: tamen & Galliarum regis amicicia, qua potissimum nitebatur, fretus, & per Federicum fratrē Salerni anti

stitem

ſtitem, hominem impigrũ, omnia belli miniſteria præparat. Peditum Italorum duo millia ad urbis defenſionem diſponit: amicos & nominis Fulgoſi ſtudioſos, qui plurimi in Lyguria erant, in armis eſſe iubet. Regem etiam admonet, Cæſarianos iam Gallico bello: in Inſubribus confecto: Genuam properare, & propterea ualido præſidio ad tutandas Genuæ res opus eſſe, q̃d niſi cito mittatur, fruſtra proculdubio ſera poſtmodum fore auxilia, præſertim quoniam propter Adurnorum aduentum nõ minus intra urbem, q̃ foris ſibi timendum eſſet. At Rex, qui Italiæ res ſummopere cordi habebat, iam poſt cladem apud Picochã acceptam peditũ quatuordecim millia ex Aquitania, & prouincia Narbonenſi, cum quingentis equitibus cataphractis, milleq́ ſagittarijs equeſtribus delegerat: mandaueratq́, ut duce Roberto Scoto in Italiã properarent, & rebus ſuis afferrent auxilium. Sed quia ſuos in tempore ad opem Genuenſibus ferendam uenire poſſe non ſperabat, iccirco Petrum Nauarienſem ducem, rei militaris peritiſſimum, qui paulo ante in Galliam ex Italia redierat, cum duabus triremibus Genuam confeſtim miſit, & forte ciuitatem eo tẽpore ingreſſus eſt, quo Ferdinandus Daualus cũ Hiſpanico atq; Itali-

co peditatu ab ea parte, qua olim ſtabat Phari turris, caſtra mœnibus admouebat: & iam tubicinem præmiſerat cum literis ad præfectos urbis conditioneis afferentem, ut intra unius diei ſpacium præſidium omne Gallicum dimitterent: Antonioto Adurno, quem Cæſar Genuæ ducem eſſe uoluerat, parerẽt: claſſem omnem, quoties è re Cæſaris eſſet, paratam haberent: ſi hæc facerent, de cætero eos ſuis legibus uti permiſſurum. Quod ſi mandata negligerent, omnia hoſtilia, ſi in bello ſuccubuiſſent, illis eſſe ſubeunda; quare plurimi in urbe, quæ nouarum rerum cupida ſemper extitit, niſi nouum militum præſidium uetaſſet, mandata accipienda ſuadebant: ſed præ timore libera haud erat ciuitas: & propterea Benedictus Viualdus, qui plus q̃ par erat, Fulgoſis obſequebatur, ciuium Genuenſium nomine ad Daualum, qui expugnandæ urbis aſſumpſerat prouinciam, mittit: & dum ſub ſpe res componẽdi moram in caſtris trahit, pedites, qui turrim quandam, prope portam eo die pluribus tormentorum ictibus proſtrauerant, dum incautius qui iuxta mœnia ſtationes agebant, urbem cuſtodiũt, inſcio Daualo, & cum Viualdo ad rem componendam intento turrim facto impetu occupant, aditũ ſibi ea parte facientes,

elentes, qua murus aliquot in locis ruinam dederat. Fit undiq; in exercitu concursus, & clamor ingens, eleuantur à cohortibus signa: peditesq;, qua primi irruperant, circumquaq; inuadunt. Ipse autem Daualus: dimisso concilio: uersatur inter primos, & muri parte occupata ingressus suos, qui temere progredi uidebantur, subsistere imperat. Admonet præterea de uictoria Prosperum, qui cum Germanis, & equitatu ferè omni in alia parte constiterat, quæ Besania dicitur, ut cum reliquo exercitu in urbem, iam captam introeat. Mox suis in unũ collectis, præcipit ut ordinibus seruatis procedant. Fit fuga undiq; ab ijs, qui urbi tutandæ præerant, nec ullus iã audet uel seipsum defendere: ipse archiepiscopus Salernitanus cum Centurione, qui prætorium custodiebat, magno militum et ciuium numero stipatus naueis conscendit, & ad littus occiduum, Massiliamq; iter dirigit. Octauian⁹ Fulgosus eius frater, qḋ in lecto ægrotaret, postq; prætorij portas claudi iussisset, mittit è suis unum, qui è fenestra nũciet hosti, se in Ferdinandi Dauali potestatem uenturum. Captus est etiam Petrus Nauariensis, alijq; cũ eo multi. Vrbs omnis direpta: & quia tantum prædę inibi fuit, quantum uix hostis ampli⁹ optare potuisset: Prosper

edicto mãdauit, ne quis e ciuibus captiuus a quoq; fieret. Postero etiam die ut populationibus tandem modus imponeretur, ciuitate exercitum omnem eduxit dolens eã urbem direptam, e qua propter immensas opes Cęsareum exercitum multos menseis pecunia sustentare potuisset. Atq; ita capta Genua, audiens Prosper Gallum cum nouo delectu alpeis transire, uersus Hastam ciuitatem cum copijs iter arripit, illi occursurus, si res Insubrum, & pacta Cremonensia turbare conaretur. Sed postq̃ ad uicum in agro Hastensi, qui Villa noua dicitur, Gallus applicuit, cognita Genuæ iactura: tantisper substitit, quoad Regis iussu, cuius mentem trans alpeis miserat exploratum, in Galliam cũ nouo exercitu reuersus est. Igitur Lescunus, qui Cremonę erat, spe omni auxilij sublata, postq̃ quadraginta dies secundum conuenta præterîere, cum mandatis nuncium ad Prosperum misit, qui & captiuos, & arceis reddi iuberet. Ipse autẽ cum Gallicis reliquijs, & cũ tormentis belli cis ex fœdere in Galliam proficiscitur fide, ducibusq; itineris à Prospero acceptis: in cuius laudem tam multa Galli prædicabãt, ut non Regij exercitus euersorem, sed potius seruatorem in Galliam Cisalpinam uenisse faterentur: quippe qui neminem unquam,

quam, præterq́ in acie, occidi passus fuerit: quiq́ etiam: deuictis hostibus: tantas commoditates concesserit, quãtas alius uel amicis fortasse denegasset. Recuperatis e Gallorum manibus totius ferè ditionis Mediolanensis ciuitatibus, & arcibus paucis, quæ adhuc in hostium potestate erant obsidione cinctis, maior q̃ crederetur, restabat pecuniæ difficultas ad continendum exercitum. Verum ut impensæ pars tolleretur, dimittuntur aliquot Germanorum millia. Atq́ interea Carolus Lanoius apud Neapolim regiæ potestatis, & Ioannes Emanuel Cæsaris legatus: conuentu inter se Romæ habito: freti Cæsaris auctoritate, cuius nomen iam fugato Gallo, plæriq́ in Italia uerebantur, summam aureorum centum quadraginta millium à Florentina Repub. Mediolanensium duce, Senensibus, Genuensibus, & Lucẽsibus, prout eorum quisq́ magis onus laturus uidebatur, exigere statuunt, pro totius equitatus & peditatus Hispani aliquot mensium stipendio, quos in Insubribus permanere necessarium existimabant, non q̃ sufficerent ad Regis uires Italia arcendas, si expeditionem rursus Italicam tentaret (quod plæriq́ facturum rebantur) sed quia Germani facilius euocari, ac Itali, quoties esset opus, deligi possent.

Illud etiam grauius urgebat, quod neque Cæsar a Flandria, aut ab Hispania bellū Gallo mouere poterat pecuniæ inopia, & rebus omnibus imparatis, neq; Anglicus rex solus bello, quod in Northmanos & Picardos ea æstate inferebat, quicquam profuturus uidebat. Quare Cæsar monitus a Prospero, cuius consilia semper & Italiæ quietem, & imperij Romani amplitudinem, ac rerum firmitatem respiciebant, Venetias Hieronymum Adurnum mittit, uigilātia, usuq; ac singulari prudentia præditum, ut quoquomodo é dignitate Cæsaris melius fieri posset, res inter eos componerentur. Quod & si diutius protractum est propter intempestiuam ipsius Adurni mortem: nihilominus tandem per Marinum Caraciolum post nonum mensem fœdus inter eos ictum est, his conditionibus; ut pro cōmuni rerum Italicarum defensione cum peditū sex millibus, ac utriusq; armaturæ equitibus mille & ducentis alter alteri, cui opus foret, auxilio esse deberet. Quod tanto Mediolanēseis affecit gaudio, ut plæriq; disiunctis a Gallo Venetis, illum nunq; amplius cis alpeis descensurum crederēt: neq; aliud iam cogitarent, q̄ quomodo sese a Cæsarei exercitus onere eximere possent: q cōsumptis iamdiu Italorū principum tributis, in

unum

unum Mediolanensium ducem incumbebat: & facta pauloante in agro Hastensi seditione Vigleuenum usq; omnia hostiliter depopulatus fuerat ita, ut circiter centum aureorum millia Francisco Sforttiæ numerare opus fuerit, pro seditione compescenda, præsertim ne in tanta spe res Venetas componendi, omnia huiusmodi tumultu turbarentur, neq; amplius pax sequeretur, sine qua res Mediolanensium nullo modo possent habere firmitatem.

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis, pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Tertius.

NSECVTA altera æstate, post quam Galli apud Picocham cladē acceperant, cum omnes fere, qui in arce Mediolanēsi obsessi erāt, uario morborū genere defecissent: reliqui moræ tædio nō expectato belli apparatu, quod magnis ui-

ribus denuo instaurabatur, arcem ipsam SforTiæ dediderunt incolumem in patriam reditum cum armis, & impedimentis paciscentes. Quod quamuis Regi plurimum difficultatis afferebat: tamen cũ nihil æque cordi, ac rerum Italiæ amissarum recuperationem haberet, & a Cæsare, & ab Anglorum Rege, qui sese magnum bellum in Galliam moturos sæpius iactauerãt, omnia frigerent, quàm maximum potest Italorum peditum, equitumq; leuis armaturæ numerum stipendio conducit: tormenta bellica, tormentorum materiam omnem, iumentorũ & uehiculorum ingentem apparatum instruit, ac imprimis tantam contrahit pecuniarum summam & uectigalia mercatoribus Lugdunensibus oppignerando, & decimas sacerdotib⁹, & tributa in una quaq; regni prouincia passim indicendo: quantã nemo unquam antea in Gallia corraserat. Oratores etiam mittit ad Heluetios, ut pedites suppeditarent, quos cum primũ in Taurinos descenderit, sibi adiungat. Quod sentientes Franciscus Mediolanẽsium dux, & Prosper Columna & si reb⁹ Cæsaris, suisq; ex fœdere, ac pace Veneta magnum præsidium paratũ sperarent: tamen ad tanti belli defensionem aliud etiam fœdus magno labore, & studio Romæ componunt inter Pontificem

Pontificem Hadrianum VI. Cæsarem, Florentinam Remp. Mediolanensium ducem, Genuenseis, Senenseis, & Lucenseis, pactoq; inuicem firmant, ut trimestrem pecuniam, quantam quisq; maximã posset, erogaret pro sumptibus belli perferendis aduersus eos, qui Italiæ quietem turbare conarentur, Prosperumq; Columnam deligunt, cuius ductu & imperio res bellica gubernaretur. Qui uarijs rumoribus Gallorum motus audiens, iamq; de futuro bello certior in Germaniam mittit, qui peditum inde sex millia Mediolanum adducerent: plurimis etiam, quos in re militari strenuos antea cognouerat, munus iniungit peditũ in Italia deligendorum: & quanquam per aduersam ualetudinem iam aliquot mẽseis resoluto stomacho, amissoq; ciborum appetitu, non solum corpore, sed animo quoq; imbecilli factus esset: tamẽ loca omnia Mediolanensis imperij, qua possent hostes irrumpere, lustrat: tandemq; statuit ad ripam Ticini fluuij hostium impetum propellere, firmataq; in hoc sententia nihil ulterius de urbe munienda cogitat, tanq; hostis fluminis transeundi potestatem nusquã esset habiturus. Quæ cum pararentur, Franciscus Sfortia per id tẽpus Moguntiæ agẽs, haud Mediocre subijt discrimen. Inter eius auli-

cos uersabatur Bonifacius Vicecomes, q cum antea peditum cohortis præfectura ad arcis Mediolanensis obsidionem priuatus fuisset, præturæ quoq; uallis, quæ a Sesite amne nomen accepit, in Nouariensi agro tulisset repulsam, quibus ex causis, ac etiam ob Hestoris Vicecomitis cædem, quã man dãte Morono perpetratã fuisse æmuli eius asserebant, ualde & illi & Duci succẽsebat. Quapropter dum Mediolanum redeuntẽ Principem cum cæteris aulicis sequeretur, ut ad quadriuium antea destinatum appli/cuit, eum a tergo pugione aggreditur: sed quia ipse in equo sublimis sedebat, Prin/cepsq; parua mula uehebatur, & ferientis impetum sentiens caput inclinauit, leue duntaxat, minimeq; profundũ in sinistro eius humero inferre potuit uulnus, & iccir co Vicecomes statim in fugam se coniecit, nec ex ĳs qui fugientem sequuti sunt, quis/quam eũ potuit adsequi. Quare Princeps, qui maiores timebat insidias, Moguntiam quamprimum redire optimum esse arbi/tratus est. Allato Mediolanum huiusmodi nuncio Moronus cõgregatis urbis prima tibus Palauicinum Vicecomitem, Alexan drinum antistitem tanti facinoris suspectũ, & quem dudum Duci infensum ob Hesto ris fratris cædem plærique existimabant,

Prospero

Proſpero mandãte, cui eũ confidere haud ignorabat, euocari curat, ne ſi uim ei adhibere uoluiſſet, ob generis ſplendorem, & clientelas plurimas in urbe tumultus excitaretur. Mox detento per Proſperum Vicecomite, multi eius affines & amici in carcerem truduntur: adhibitaq; per tormenta quæſtione, nonnulli fatentur factam fuiſſe in domo ipſius Antiſtitis coniurationem, neminemq; ad perpetrandum tantum facinus Bonifacio magis idoneum uiſum: ſtatimq; interfecto principe animũ illis fuiſſe Moronum, eiusq; amicos in curia obtruncare: Proſperum, q exoſum non haberẽt, cõprehendere: a nonnullis ciuibus & mercatoribus q maximam poſſent, pecuniæ ſummam extorquere: ad id peragendum nonnullas habuiſſe peditum cohorteis in Statidorum Ligurum finibus (qui Mons ferratus hodie eſt) Vercellis, & in transabduano agro. Sed quia Bonifacius triduo antę ſtatutum diem, facinus aggreſſus ſit, ideo pedites et duces imparatos fuiſſe: neq; coniuratos quiuiſſe perficere quod in animo habebant, Regi .ſ. urbem, ditionemq; Mediolanenſem tradere, ut ita gratiã apud eum nanciſcerent. Atq; id, tametſi ab uno, & item ab altero aſſertum fuerit: tamẽ plurimi adhibitis etiam tormentis conſtanter

omnia negauerunt: ipseq; Bonifacius post ea non semel coram multis professus est, se nemine cõscio, sed proprio impulsu id molitum fuisse, quia Principem nouisset nulla sua culpa in se male animatum. Fama uulnerati Ducis increbrescente, cum plærique ex ijs qui longius aberant, necem ex uulnere sequutam existimarent: Galeacius Biragus Mediolanensis, qui parteis Gallicas sequebatur, nonnullos pedites in Taurinis, & Monteferrato collegit, quorum auxilio Valentiam oppidum iuxta Padum occupat, arcem etiam per quosdam oppidanos in deditionem accipit. Quod sentiens Antonius Leua, qui Prosperi iussu Hastã usq; cum Hispano peditatu, & equitibus leuis armaturæ ad continendos in fide populorum animos processerat, Valentiam cum parte copiarum proficiscitur, & cum spacium qui intus erant, non habuissent oppidi muniendi, intra biduũ oppidum ipsum expugnat: Biragumq; captiuũ facit, anteq; a Gallis ullum afferri potuerit auxiliũ. Nã & si amico opem ferre properarent, nihilo minus & longinquitas itineris, & Caroli Borbonij ducis suspicio iter agentem exercitum aliquot dies retardauit. Non enim Regi bene consultum uidebatur, si (ut decreuerat) ipse in Italiam descenderet, relinqueretq;

quereretq; in Gallia Borboniũ, iã irritatum Comeſtabulatus officio, ac Borbonenſi & Auernorum opulento ducatu potentiſſimum. Quapropter cum Rex ipſe Lugdunum pergeret, illũ uiſitauerat domi ægrotum ſe ſimulantem, ne in Italiam uenire cogeretur. Mox cum præcepto regio euocatus eſſet, lecticam uacuam, in qua iacere ſe ægrotum ſimulauerat, biduum anteq; detegeret dolus, deferri iuſſit, ipſeq; clam duobus tantum comitibus in Sequanos (quæ regio Caroli Cæſaris eſt) proficiſcitur, ubi duodecim peditum millia ipſius iuſſu, q; occultius fieri poterat, iam conueniebant: quibus, cum primũ Rex Alpeis tranſiſſet, Borbonius bellum in Galliã erat illaturus. Nam iam antea per Hadrianum Beaurenum, Cæſaris oratorem ſimulato mercatoris habitu ad ſe profectum cum ipſo Cæſare conuenerat eius ſororem Heliodoram in uxorem accipere, & de Gallia cum eo & Rege Anglico pacł⁹ fuerat: iniurias ulciſci cupiens, quas à Rege ſibi exiſtimabat inferri, dum aliquot oppida ex hæreditate paterna, & Borbonenſem etiam ducatum in litẽ deducere cogitur. Quamobrem Rex dum Lugduni eſſet, certior factus Germanos pedites indies Burgundiæ finibus appropinquare, admonitusq; à nonnullis, qui literis

quibusdam indignationem ipsius Borbonij pauloante cognouisse asserebant, sibi ab eo timendum esse, mutato consilio expeditioni in Italiam iam instructæ Gulielmum Gonfierium maris præfectũ (quem barbari Ammiraldũ uocant) præficit, mittitq; cum quatuor millibus peditũ, & quingentis equitibus Sabaudianum præfectum aulæ, ut Borbonium comprehenderet; sed cum Borbonius iam abijsset, Sabaudianus ditionem illius omnẽ redegit in Regis potestatem. Interea Ammiraldus cum triginta peditum, duobusq; equitum millibus, totidemq; sagittarijs equestribus in Italiam descendit. Cumq; Hispani, qui cum Antonio Leua erant, retrocederent, neminem Gallus habuit, qui ipsius conatibus obstaret, donec ad Ticinum peruenit, ubi quatuor millia Hispanorum peditum, totidem adiunctis Germanis, cum tota Cæsarianorum equestri acie conuenerant: ipseq; Prosper quanq; corpore inualidus, tamen lectica ad citeriorem fluuij ripã se deferri iusserat. Sentiens autem iam magnum hostium numerum ad ulteriorem fluminis ripã peruenisse, aquasq; præter morem ex diuturna, quæ antea fuerat, siccitate minime profundas, sero timens se non posse eo loci Gallo obstare, præsertim quia Itali pedites, qui

qui diuersis in partibus conscribebantur, nondum applicuerant, primum grauiora tormēta Mediolanum remittit, ne si maior quæpiam uis ingruisset, ea hostibus relinquere cogeretur. Mox ubi omnem exercitum Regium Viglcueni cōuenisse audiuit, suosq; in citeriore ripa, maxime qua custodiam agebāt Germani, ab hostibus, qui in ulteriore stabant, tormentis arceri, & non modo equites, sed pedites quoq; fluuium uado transire, frustra aliquoties repugnare conatus, motis castris exercitum omnem nemine amisso Mediolanū reducit: adeoq; ciuitas ex huiusmodi re cōsternata est, ut si confestim hostis insequutus esset, obuiam habiturus erat neminem. Sed dum Ammiraldus suos colligit, & eos, qui serius uenerant, expectat: Cæsariani, ipsiq; Mediolanenses animo confirmati, aggeres reficere: conducta innumerabili fossorū manu properant. Interea pedites Itali aduentabāt, & commeatus intra urbem nullo intermisso tempore deferebātur. Hieronymus quoq; Moronus post introductum exercitum ꝑ totam urbem iterum atq; iterum ad arma iussit conclamari, ut certior fieret quantum præsidij a populo sperare posset: quē adeo bene animatum ad repellēdum hostem cognouit, ut nihil unquā fuerit promptius.

Quare Prosper omni prorsus abiecta urbis relinquendæ opinione, quæ ipse per aduersam ualetudinem præstare non poterat, per alios exequebatur. Iam in urbe duodecim peditum millia contraxerat, magnusque populi numerus, quoties opus foret, in armis aderat. Miserat præterea Papiam ualidum cum Antonio Leua præsidium, dum Mediolanum ipse à Ticini ripa rediret, & supra mille pedites: Alexandria relicta Cremonam proficisci mandauerat ita, ut à tribus saltẽ ciuitatibus (si à reliquis nõ posset) hostium impetum propelleret. Cæterum Ammiraldus sero copias ad urbẽ duxisse cognoscens, mutato oppugnationis consilio, positis propè ciuitatem inter Laudensem, Ticinensemque uiam castris, ad recipiendam Moguntiam partem exercitus mittit. Mox Petrum Baiardum ductorem impigrum cum octo millibus peditum, tormentis decem bellicis, ualidoque equitatu Laudem Pompeiã proficisci iubet. Quod ubi sensit Mantuanus, qui ex fœdere cum Pontifice inito in eam ciuitatem cum quingentis peditibus, et totidem equitibus uenerat, se tam modicis copijs defendendæ urbi imparem cernens, antequam Gallus aduentaret, admonitu Federici Bozuli, propinquitate & amicicia sibi iuncti, qui Gallicũ peditatũ duce-

ducebat, inde discessit. Gallus Laude ciuitate præsidio firmata, ponte super Abduam confecto, quàm primum Cremonam contendit: ibiq; adiuncto sibi Rentio Cerro Romano cum quatuor peditum millibus, quos Carpi, & in ditione Ferrariensi regia pecunia collegerat, statim oppugnare ciuitatem aggreditur: neq; Venetorum copias timet, quę, & si in Ponteuico oppido propinquo consederāt: tamen neq; Gallo pares erant, neq; sine Veneti senatus auctoritate extra fineis suos progredi uolebāt. Quin ita Prosper, & ij, qui Mediolani de re bellica consultabant, fore existimantes, tum è Papia, tum ex Alexandria Cremonam euocauerant treis mille, & quingentos Italos pedites sub ducibus Mayno ciuitatis præfecto, Francisco Salamone Neapolitano, Bartholomeo Martinengo Brixiensi, & Mediolanensi Francisco Stampa: neq; à Mantuano, qui urbem Laudem in hostium potestate reliquerat, amplius poscere uolebāt, ut cum militibus suis Cremonam ingrederetur, ueriti ne nimis de se solicitus salutem propriam saluti ciuitatis anteferret. Per oratores tamen ducem Vrbinatem, Legatūq; Venetum, ac Mantuanū Principem obsecrare non desistunt, ut quàm propius Gallo possent, castrametarent ita, ut urbē adoriri

non audeat. Sed Gallus a proposito non dimotus est, quin admotis tormẽtis triduũ urbis mœnia quassauit: & cum supra triginta muri passus humi strauisset, & dato militibus signo, urbẽ corona aggredi præcepisset, iamq; omnes ad iussa maturanda instructi essent; tantæ repente de cœlo pluuiæ per quatriduum demissæ sunt, ut rem differre opus fuerit. Interea qui Cremonæ obsidebantur, spacium ad reparanda strata mœnia habuẽre; & (quod utilius etiam fuit) cum Gallo solum a Laudensi agro, & ab ora transabduana, quæ ad uictum pertinebant, subministrarentur, q; cætera loca ibi propinqua parũ pacata eis essent, difficultate itinerum, & iugis pluuiæ uictus penuria laborauẽre ita, ut coacti fuerint multa sumere ex arce Cremonensi, in quam cõmeatus plurium mensium pauloante attulerant. Cæterum iam spe recipiendæ Cremonæ frustratus Ammiraldus, simulq; cognoscẽs earum copiarum discessu muniendę ciuitatis Mediolanensis maximam commoditatẽ hostibus præbuisse, suos denuo ad Mediolanum obsidẽdum redire iubet. Atq; ita cum Moguntiã uenissent, propter duos hostium exercitus diuersis a laterib⁹ urbem obsidenteis, non nisi difficulter ijs, qui cõmeatum afferebant, erat aditus, & cũ

molas

molas frumentarias, quæ foris erant, incendio Galli absumpsissent, tanta farinæ intra quatriduum Mediolani oborta est penuria, ut supra centum hominum millia hebdomadam totã pane caruerint, leguminibus, & oriza uitam trahentes, donec instructis tandem intus molis trusatilibus farina hominũ manu abunde fieri cœpit. Interea Prosper, quia ægrotus esset, Ferdinando Alarconi, qui Cæsaris iussu è Calabria Mediolanum per eos dies uenerat, ut peditum præfecturam gereret, donec Daualus abesset, summam regendi exercitus committit, qui bené gerendæ rei studiosus extemplo, ut hostem ab urbe summoueret, aggerem effossa terra, & ex cespitibus, trabibus & arborum ramis intextis in speciem turris erigit, in cuius uertice erat area ambitus pedum circiter ducentorum, quæ à fronte cratibus terra oppletis uallata tormẽtis, & peditibus collocãdis spacium relinquebat: atq; ita aliquot dies Gallos crebris tormentorum ictibus infestans, multos ex eis interfecit. Sed cum id parum ad liberandam obsidione urbem Prospero uideretur, Principi Mantuano, q se ad queq; belli munia alacrem præbebat, iniungit ut cum equitibus Pontificiis Papiam se conferat, ut inde uiatores, eosq;, qui annonam ad exercitum ho

ſtium deferebant, infeſtaret. Cæterum quoniam durante diutius bello ſtipẽdium à ſocijs collatum conſumptum erat, & ob mortem Hadriani Pont. ne obulus quidem Roma amplius mittebatur: Florẽtinaq́ꝫ Reſp. Genuenſes ac Lucenſes exacto primo trimeſtri pecuniam ulterius pendere grauabantur, decreuit Proſper, cum aliunde nõ poſſet reddita Aphonſo Ferrarienſium duci Mutina, quam Guido Rangonius Romanæ eccleſiæ nomine aduerſus Ferrarienſem tutabatur, pecuniam in uſum exercitus parare. Iamq́ꝫ miſſis ultro, citroq́ꝫ oratoribus de ſumma conuentum erat, niſi Bartholomeus Cattinarius, unus è Cæſaris cõſiliarijs, q̃ p̃ eos dies à Carolo Lanoio Bononiam præmiſſus fuerat, ijs, qui negociũ tractabant, ſignificaſſet, haud è re Cæſaris fore, urbem bello opportunã tradere Ferrariẽſi, Gallici nominis ſtudioſiſſimo, eccleſiamq́ꝫ Cæſari reddere infenſam, præſertim in tam diuerſis eligẽdi Pontificis ſtudijs aut Cæſari, aut Gallo fauentis: neq́ꝫ deinceps (ſi paululum tolerarint) pecuniam defuturam Lanoio iam cum pedeſtribus, equeſtribusq́ꝫ copijs Neapoli in Inſubres proficiſcente, & cum eo etiam redeunte Ferdinando Daualo, qui ut ſuperiore anno ne Proſpero pareret, in Hiſpaniam abierat, ita in præſen

præſentia ſub Lanoio uiceis Cęſaris geren
te cum munere gubernandi peditatus mili
tare nō detrectabat. Quare oratores à Pro
ſpero Mutinam miſſi re infecta rediêre. Dū
hæc geruntur, iam quotidie maior rerum
omnium copia Mediolani ſuppetebat: Gal
luſq; timere cœperat, ne à Mantuano, & ab
ĥis qui Papiæ erant, occupato ponte, quo
Ticinum è regione Vigleueni coniunxe-
rat, commeatus penuria laboraret: pro-
pterea Petrum Baiardum, & Rentium Cer
rum cum copĳs, quæ Moguntiæ erant, re-
uocat, quorum diſceſſu à Briganteis colli-
bus, totoq; ſuperiore agro tanta tritici, &
uini ſumma in urbem inuecta eſt, ut nulla
amplius famis formido ſupereſſet. Iamq;
de obſidione minimè Ammiraldus cogita
bat: neq; aliter occupandæ urbis ulla ſube
rat ſpes, patefactis preſertim inſidĳs, & pro
ditione à Murgante Parmenſi primipilo in
legione peditum Ioannis Medicis tentata.
Nam cum is pontem ſublicium, qua extra
aggeres urbis iter erat, occiſo cohortis cen
turione ibi in ſtatione poſito occupare poſ
ſiceretur, & Gallum inde introducere, &
iam treis coniurationis conſcios, adiuto-
reſq; haberet, Ioannem Ferrarienſem ex pe
ditatu Stephani Columnæ, qui ſibi proxi-
mus excubias agebat, dato iureiurando ſo

tium ad facinus peragendum requirit, præmium, quod ab hoste accipiebat, cum eo cõmunicaturus. Sed Ferrariensis fidei plenus, ut proditionis certior fieret, operam suam pollicetur, cumq; cognouisset, quid se facere & qua hora uellet, extemplo Stephanum ducem suum adijt, remq; omnem patefecit. Quamobrem Ioannes Medices sui militis crimen ægre ferens Murgantem statim, cæterosq; coniuratos comprehendit, disquisitioneq; per tormenta habita criminis reos agnoscẽs lanceis transfigi à militibus iubet. Ammiraldus igitur quia iam hyems instaret, neq; belligerare eo tempore absq; summo militum incommodo poterat, inducias duorum mensium à Prospero petit: quas ut facilius impetraret, omnia cis Ticinum bello parta reddere pollicetur. Quod cum facere Prosper alijs ducibus inconsultis recusaret, Gallus locum inter castra sua & urbem deligit: ac obsignato fidei publicæ diplomate aliqs e Cæsarianis mitti reqsiuit, duos & ipse pariter missurus pro inducijs, ijsq; tractandis, quæ utriq; parti conducere uiderentur, missiq; propterea sunt Ferdinandus Alarco, Hieronymus Moron', et Paulus Victorius Florentinus. E Gallis uenere Galeacius Vicecomes, & Thomas Boierius, exercitus quæstor.

stor. Cumq; Moronum ambo reperissent, qui utriq; fuerat alias amicicia coniunctus, easdem inducias poscunt, quas à Prospero ante petierant: commemorantq; quantum hæc bella, quę iam triennio exacto initium habuere, Insubres premant: quantum è re Mediolanensi futurum sit, si quoquo modo ab armis discedatur: ita Mediolanenseis damnis, cædibus, rapinis, incendijsq;, quæ bella afferre solent, posse modum inuenire: atq; interea tempus multa allaturũ, quibus pax aliqua inter Regem & Cæsarem, Mediolanenseisq; cohærere posset. Contra Moronus, & qui cum eo erãt, sese post restitutum in ditionem paternã Franciscũ Sfortiam nunq; bellum quæsiuisse, uerum Regem nimio propagandi imperij ardore iam bis, non modo Mediolanensem ducatum, in quo nullum ad eum ius spectet, sed Italiam totam turbare nixum fuisse, & propterea Italos principes communi cõsensu commune damnum repellere. Iam non de restituendis cis Ticinum locis, sed de recuperanda tota ditione agi. Inducias, quas petant, si rebus in Italia per uim occupatis cedant, Carolum Lanoium, qui à Cæsare & socijs missus in cisalpinam Galliam prope diem uenturus sit, non denegaturum: & idcirco ad eum proficiscerentur, neq; enim

de inducijs, neq; de pace aut de rebus com ponendis illo inscio sese quicquã acturos. Atq; ita Gallis in castra, alijs in urbem rede untibus, Ammiraldus propter intempesti- uam niuem, né amplius sub diuo exercitũ contineret, statuit in hyberna cõcedere, so lutaq; Mediolani obsidione, Abbiatum se recipit, indeq; pedites à Narbonensi pro- uincia, & Allobrogicis alpibus, quia nulli essent usus, dimisit, nouoq; Heluetiorum delectu aduentante primos, qui missionem postulabant, solutis stipendijs ad suos per misit redire: & ne, interea dum Cæsariani Carolum Lanoium serius uenientem Me diolani nihil agentes expectant, ipse quoq; frustra tempus tereret, Rentium Cerrum cum septem millibus Italorum peditũ Aro nam, oppidum munitissimũ, in finibus Ver bani lacus proficisci iubet, ubi Anchises Vicecomes Mediolanensis cum militum præsidio, pro Sfortia, iam bello, q; pace im perabat, tuncq; ad famam appropinquan tis hostis habuerat supplementum mille & ducentorum peditum. Quamobrem licet postea per triginta dies nunquam cessans Rentius tormẽtis arcem oppido imminen tem quassauerit, sine qua oppidi receptio nihil Gallo profutura erat: ita, ut ferreæ pi- læ sex mille aduersus mœnia excussæ fue- rint,

rint, ac sæpe instructis ordinibus irruptio tentata sit, tamen tanta semper uirtus fuit intus propugnātium, ut innumeris suorum cæsis, Rentius/ re infecta/abire coactus sit. Interim Carolus Lanoius Papiam applicuit, ibidemq; aliquot dies moram trahens: euocato ad se Morono, postquā de rebus bellicis consilium habuisset, Mediolanum uenire decreuit: quod antea distulerat, audire scilicet cupiens quem Prosperi ualetudo exitum esset habitura. Nam iam octauum mensem non sine propinati ueneni, siue amatorij medicamenti suspicione grauiter ægrotabat. Verum ubi mente iam prorsus alienata/paucos dies eum uiuere posse cognouit, urbem ingressus præstantissimū belli ducē/anteq; moreretur, uidere, eiusq; funeri interesse uoluit, & uita functū cum Marco Antonio Columna nepote in patriam sepeliendum ex testamēto deferri curauit. Posthæc ne diutius bellū traheretur, cum Veneto oratore cōstituit, ut Venetus exercitus traiecto Abdua sese Cæsareis copijs iungeret, saltē quo tempore sex millia Germanorum peditum Mediolanum applicuerint: quos præsenti pecunia adduci mandauerat. Agit etiam cum oratore Clemētis VII. qui pauloante summo cum omnium Italorum gaudio electus fuerat Pon

tifex, ut equites Pontificij exercitui Cæsareo adiungantur: uigintiq; aureorum millibus ab eo acceptis per litteras, & nuncios cum Florentinis, Senensibus, & Lucensib. statuit ut pecuniã secundũ fœdus ad se mittant: & ne belli diuturnitate nimis graue uideret oẽm conuentã pecuniam numerare, rem, quoquo modo potest, componit ad id persoluẽdum, quod reliqui erogare nollent, Sfortiam ducẽ coacturus ita, ut ei præter portionẽ ex fœdere spectãtem, necesse fuerit ingentem pecuniæ summam exercitui Cæsareo erogare, iandudum pro exacti temporis stipendio debitam, antequam Mediolano, ubi iam quintum agebat mensem, egrederetur. Qua in re incredibile est, quantum Mediolanẽses semper sese promptos exhibuerint, tum præcipua quadam Principis comitate, qua plurimun ad conciliandam hominum beneuolentiam poterat, tum uarijs artibus, & Moroni oratiõe persæpe impulsi ita, ut bonorum depopulationes, exactiones pecuniæ, & uillarum incendia, quæ quotidie patiebantur, non tam grauia essent, quin spe uictoriç & Gallorum expulsionis lenirentur, præsertim cum priuatas omneis pecunias in superiore bello collatas intra sextum mensem e uectigalibus publicis Sfortia restituisset, idem

etiam pro suo in populos studio & fide facturus, nisi reddendi facultas crebrioribus belli sumptibus ablata fuisset; & cum iam transgressis cis Abduam Venetis, Germanoq; peditatu aduentante cum exercitu egressus fuisset, innumera ciuium multitudo Principem suum cũ armis sequuta est, & militiæ munera obire non recusauit, donec Venetis, ita suadentibus decretum fuit, ut Mediolanum rediret: neq; in tanta æmulatione Mediolanensis imperij uarijs ipse belli periculis se obijceret. Satis enim esse, si Moronus in castris uersaretur, tum ut consilijs ducum interesset, tum ut per eũ oppidanis multa, quæ in exercitu erant usui, imperari possent. Gallus Cæsarianos copias educere, & Venetos cum eis cõiungi præter spem intelligens, & si perculsus erat clade apud Robechum nuper accepta, quo pauloante nocte intempesta Lanoius, Daualus, & Ioãnes Medices cum ualida equitum, peditumq; manu uenerant, ac plureis grauis armaturæ hostileis turmas nil tale metuenteis adorti partim cæciderant, partim equis, armisq; spoliatas, ac prope semi nudas aufugere coëgerant: tamen, ut tantã belli molem posset sustinere, sex millia Heluetiorum preter eos, quos secum habebat, q̃primum ad se deduci curat, ita, ut ex ea

natiõe duodecim milliũ peditũ numerum haberet: quibus secum iunctis (si sors ita tulisset) prælium detrectare nolebat. Cæsariani aut, ẽpostq́ aliquot dies apud Binascũ, mox apud locum, qui Motta Vicecomitũ dicitur, moram traxissent, ut hostẽ Abbiato, ubi tutus esse uidebatur, extraherent, relictis præsidio Mediolani aduersus exercitum Gallicum (si forte urbẽ adoriretur) peditum Italorũ quinq́ millibus reliquas copias trans Ticinum adducunt, & ad Geminas columnas (Gambalotum uocant) primum castra locant. Ipse autem Vrbinatum Dux, qui in exercitu Veneto imperabat, & Trumelli decreuerat castrametari (cum Garlascum hostium præsidio munitum inter se, & Papiam urbem interiaceret ita, ut à commeatu, qui Papia in singulos dies iumentis, & plaustris uehebatur, non solum Veneti, sed etiam Cæsariani paruo conatu possent excludi) ad expugnandũ oppidum q̃primum tendit. Cumq́ murorum partem admotis machinis humi strauisset, iubet pedites, equitesq́; adhibitis scalis, in muros euadere. Iamq́; ab ijs, qui intus erant, Veneti repellebãtur, ipseq́ dux acrius instabat, & retrocedere suos non patiebatur: tandem nonnulli ex ductoribus Venetis, & magis strenui milites per fossas

mento

mento tenus aqua plenas transiliunt: tunc pariter omnes, qua mœnia magis obruta erant, & hostes reficiendis aggerib⁹ intenti minus repellere poterant, acrius urgere & maiore ui irrumpere conātur ita, ut undiq; fuga ab ijs, qui præsidio erāt, fieri cœpta sit, oppidumq; direptum. Cæsi, captiq; eo die plus q̃ quadringēti ex hostibus sunt. Quæ uictoria maximum duci Vrbinati decus, Cæsarianis autem magnas commeatuum utilitates attulit. At Gallus ubi hosteis trās Ticinum profectos, Garlascoq; potitos intellexit, ne Vigleueno quoq;, et cęteris Laumellensis agri locis excluderet, omni prorsus spe potiūdi Mediolani deiectus, relicto Abbiati mille peditum, equitumq; centum præsidio, traiectoq; Ticino Vigleueni castra locat: & quia cunctādo tempus terere uidebatur, sibiq;, quoties leuibus prelijs cū hoste certamen euenerat, fortuna semper fuerat aduersata, magnumq; equitum numerum amiserat, biduo exercitū in aciem deduxit, pugnandi copiam hostibus faciēs, qui, tametsi numero ac militum uirtute superiores haberentur, tamen & Venetis ita suadētibus, & quia ex literis interceptis cognouerant pecunias hosti deesse, minime uisum fuit tentare ancipitem pugnæ fortunam, cum tutiorem euentum cunctan-

do sperarent. Cæterum ne oino nihil agerent, quoniã post Ticini traiectionẽ Gallũ Abbiato dimouerant, simili consilio Vigleueno quoq; tentant eijcere. Sartiranã itaq; profecti (quod oppidũ est in citeriore Padi ripa) ubi quingenti pedites cum nonnullis equitibus præsidio posiuerant, tormentis muros diruere aggrediuntur. Ammiraldus, ne suos sineret paulatim deficere, Vigleuenum reliquit obsessis auxilium laturus. Verum antequã Mortarium ueniret, nunciatum est Vgonem Pepulum Bononiensem, & Ioannem Biragum, qui oppido & arci præerant, expugnato utroq; loco in Cæsarianorum manus captiuos peruenisse, militesq; omneis, qui intus erãt, ad internitionem cæsos. Quare, cum iam sera essent auxilia, Ammiraldus Mortarij se cõtinuit. At Cæsariani huiusmodi uictoria subnixi Vercellensium animos per Hieronymum Pectium eorum ciuem tentant à Gallis diuertere. Quod illi haud difficile fuit, Gibellinæ factiõis studio, cuius primas parteis in ciuitate semper tenuerat, à ciuibus itaq; receptus eius opera commeatus, & alia quæq; necessaria inde ad Cæsaris exercitum indies deferebantur. Quod quidẽ tanti fuit momenti, ut Lanoius, cæteriq; duces sperare iam auderent Gallis reditum in

patriam

patriā intercludere, & ꝓpterea ad pagum inter Vercellas & Nouariam (qui arcus Marianus dicitur) proficiſcuntur. Ammiraldo, qui Nouarię cum exercitu erat, duo adhuc ſupererant, in quibus ſpem poneret, ne à Cæſarianis intercluſus fame premeretur, prohibitis non modo commeatibus à Taurinis, unde iandudum exercitum aluerat, ſed etiam ad hoſtilem exercitum conuerſis: unum erat in Heluetijs, quorum decem millia ad ſe mitti per oratores petierat; atq; ijs expectabat ut quadringenti equites, qui e Gallia ueniebant, nuper adiungerentur: alterū reſtabat in Rhetis, qui Chryſones dicuntur, qui ad numerum quinq; millium ſelectorum peditū ſtipendio Gallico per Bergomatum agrum iter faciebāt; propoſitumq; erat per trāsabduanam orā ſeſe cum Federico Bozulo, qui cū magna Italorum peditū manu regio nomine Laudem urbem obtinebat, coniūgere: atq; ita hoſteis e Laumellenſi agro reuocare, niſi Mediolanum (quod minime credendum erat) in diſcrimen adducere mallēt. Quod ſentiēs Sfortia Ioannē Medicem cum quatuor millibus peditum, & ducentis equitibus, qui ipſius Sfortiæ ſtipendio militabāt, in Bergomatum fineis trans Abduam mittit, ubi aliæ, præter quas ſecum duxerat Vr-

binatum dux, conuenerant Venetorum copiæ. Itaq; iuncti Venetis Sfortiani sese interponūt, ne Chrysones ijs, qui in urbe Laudæ erant, coniungi possent. Ipse uero Ioannes Medices quotidie perleuis armaturæ equites gentem huiusmodi prælijs in assuetam infestabat: adeoq; eos perculsit, ut quicq; proficere diffisi, postq; triduum ibidem morati sunt, in patriam regrederentur: & paulopost pacem & amiciciam cum Francisco Sfortia transmissis Mediolanum oratoribus petierint. Hoc igitur timore liberatus Sfortia, ne Gallis Nouariæ obsessis commeatus ex oppido Abbiato mitti posset, eo Medicen se cōferre cum copijs iubet: expugnatoq; primum Ticini ponte, quem Gallus præsidio tenebat, ipse in castra profectus tormentis oppidi mœnia, a solis ortu ad meridiē, quatit. Mox magno Mediolanēsis populi numero militaribus copijs adiuncto, pugnæ signū dat, tantoq; animorum ardori oppidū oppugnatum est, ut quāuis intus plusq; mille propugnatores summa ui ad defensionem incumberent, tamen Mediolanenses per aggeres, & fossas aqua plenas muros transilirēt adeo, ut statim captum & direptū oppidum fuerit: hostes tum cæsi, tum una cum oppidanis capti, prædaq; haud mediocris uictoribus

bus contigit, quæ causam postmodum magnæ attulit calamitatis. Nam cum ob diuturnam militum in oppido stationem ex nimio fœtore pestis homines inuasisset, præda plerosq; milites infecit, & fere quisq; qui aliquid inde exportauerat, peste corripiebatur: atq; ita ea contagione paulopost tota urbs Mediolanensis infecta est. Expugnato Abbiato Sfortia haud minima cum laude Mediolanum rediit. At Cæsariani, q non longe à Nouaria castra habebant, indies arctius Gallum obsidebāt: & adempta cis Ticinum commeatus, & auxilij facultate Heluetijs, qui iam Eporediæ ad numerū quinq; millium conuenerant, uiam sese cū ijs, qui Nouariæ erant, coniungendi intercludere conabantur. Sed Gallus militibus & præsertim Heluetijs, quos secum habebat continua nouem mensium militia iandudum fessis cupiebat bello finem imponere, & trans alpeis reuerti. Quare suis Nouaria eductis: instructa acie: ad oppidum Romanianum tendit. Cesariani cum Venetis, qui in VicoMariano erāt, cognita Gallorum profectione castra mouent. Lanoiusq;, penes quem cura erat gubernandi exercitus, confecto passuum sex millium itinere ulterius nolebat progredi. Verum Carolus Borbonius, qui re in Bur-

gundia malè gesta in Italiam uenerat; &
ut suum in Cęsarem studiũ & fidem magis
declararet, in exercitu & agendo & consu
lendo nunquã defuerat; tãtum eo die itine
ris cõfici iubebat, ut in posterum abeuntẽ
hostem, formidinis plenũ, ad pugnam, uel
inuitum, possent cogere. Atq; in hac ducũ
altercatione Ammiraldus nocte intempe-
sta motis castris sub diei crepusculum iam
aduentantibus ad ulteriorem Sesitę ripam
Heluetijs, qui Eporedia uenerant desyde-
rio potius, ut suos in patriam reducerent,
q̃ pro Gallis amplius pugnandi, ipse uado
cum exercitu fluuium trãsiuit. Et quamuis
è Cæsarianis plusq; mille pedites non sint
insequuti sine uexillis, equitesq; ferè totidẽ
leuis armaturæ, tamen tantus terror hosti
iam perculso iniectus est, ut nemo resistere
auderet; sed prout quisq; magis poterat,
iter acceleraret. Capta ibidem sunt tormen
ta sex bellica, & q̃plura ab hostibus relicta
uexilla, à scloppetarijs cæsi sunt Petrus Ba-
iardus, & Ioannes Cabaneus equitum du
ctores. Ipse etiam Ammiraldus eodem teli
genere adeo graue in brachio uulnus acce
pit, ut lectica necesse fuerit eum in Galliam
deferre: necq; amplius præ nimio uulneris
dolore in exercitu potuerit obire munus
imperatorium. Quare cæteri duces: omni

alia

alia cura omissa, incolumem in Galliam exercitũ reducere conantur. Tormenta, quia magnæ essent molis, & per uallem, cui Augusta Prætoria nomen dedit, qua ipsi proficiscebantur, carris traducendis iter non erat, in arce quadam nouem passuum millibus ab urbe Eporedia relinquũt. Marchio etiam Rothelini, unus e Galliæ proceribus, qui Segusium usq; cis alpeis auxilium Amiraldo laturus cum quadringentis equitibus iam uenerat, in Galliam reuertitur. At Cæsariani duces: præmissis tantum uelitibus, qui hostem abeuntem sequerentur, & per eos receptis tormentis, quæ Gallus cũ grauioribus impedimentis reliquerat, ad oppidum, quod Sancta Agathia nuncupatur, conueniunt: ibiq; cum Legatus Venetus rempublicam suam Cæsari, ac Mediolanensium Duci satisfecisse diceret, iam pulsis Italia Gallis, illud etiam Cæsarianis expostulantibus denegare non potuit, ut anteq̃ exercitum dimitteret, Laudem ciuitatem a Gallis occupatam liberaret, donec interea Daualus cum Hispano peditatu reciperet Alexandriam, quã e Gallorum manu Vitellius Romanus, Adurnorũ armis frustra aliquot menseis recuperare tentauerat. Ibi etiam in concilio Cæsarianorum ducũ recitatæ sunt literæ Caroli Cæsaris, Henricíq;

Anglorum Regis: quorũ uterq; pulso iam Italia Gallo expeditionem in Galliam pro curabat. Ideoq; Carolo Borbonio decernuntur sexdecim peditum millia, equites mille, tormenta bellica quatuordecim: ipseque Lanoius eidem numerari iubet ducenta aureorum millia, quę Cæsar in Hispania mercatoribus Genuensibus numerauerat, ut Genuæ certo tempore redderentur. Riccardus etiam Pacæus orator Anglicus magnam pecuniarum summam ad id bellum Regis sui nomine pollicetur. Per id temp⁹ Moronus, ut Mediolani, quoties op⁹ esset, pecunia æquiore lance exigeretur: decreuit censum longa temporum intercapedine antea nunq; renouatum agere. Et quoniam urbs in sex classeis, quas uulgo portas uocant, distributa est: ipsæq; classes in centum circiter uicinias diuiduntur, e quibus duo ciues ex prudẽtioribus rebus publicis semp præfecti sunt: uocatis ipsis præfectis ad nouum censum agendum incumbit, æstimatoq; fortunarum omnium precio actus est census sestertiũ quater millies, quæ summa est centies centenorum milliũ aureorum, quo uix constituto, pestis, quæ post direptũ Abbiatum anno post cœptũ bellum quarto urbem inuaserat, tantũ accepit incremẽti, ut Princeps in arcem Tritij,

Moronus

Moronus autē cum Senatu & reliquis magistratibus Moguntiam se recipere coacti sint. Itaq; post modicum temporis contigit, ut neq; panis, neq; alia ad uictum necessaria Mediolani suppeterent, adeò, ut qui peste infecti extra ciuitatem emissi fuerant (quorum maximus erat numerus) cum ad eos commeatus nec à ciuitate, nec aliunde ob pestis timorem importaretur, seditione facta urbem ingressi sint omnia tumultu, armisq; miscentes, & nisi blanda quorundam ciuium oratione sedati ad ipsorum tabernacula non longe ab urbe posita reuersi essent, præter uim, quā plurimis attulissent, miraculo potius adscribi potuisset, q̃ diligentiæ, si quis à peste incolumis euasisset. Moroni igitur iussu postmodum uicini ad urbem in singulos dies commeatum afferebant, Princepsq; pauperum rationem habens ex publico sumptum eis subministrari iubebat. Sed quanquàm necessaria ad uictum ex eo tempore non deessent, & plærique sacco induti, nudisq; pedibus supplicationes per totam urbem Dijs facientes, ueniam irarum Coelestium, finemq; pesti exposcerent: non tamen, nisi post quartum mensem uis morbi imminuta est. Quo tempore mortui sunt è populo Mediolanensi supra quin-

quaginta hominũ millia, præter eos, q̃ui fo
ris innumerabiles occubuerunt. Dum pe
stis (uti diximus) in urbe desæuiret, Vrbi-
natum dux cum exercitu Veneto Laudem
Pompeiam profectus, Federicum Bozu-
lum affinitate, & fraterno amore sibi iam
multos ante annos deuinctum per tubici-
nem ad colloquium euocat, docetq; nihil
amplius spei in Gallo esse, qui iam alpeis
sine armis & impedimentis transgressus
erat, & iccirco satius esse ciuitatem redde-
re, cum nihil aliunde auxilij speraret, q̃
quid posset uis experiri. Quamobrem Fe
dericus, qui plane noscebat se plus com-
modi Galliarum Regi afferre posse, si duo
millia ueteranorum peditum in Galliam
adduceret, qui Regi magno usui futuri e-
rant, q̃ si frustra ciuitatem ad nullum præ
sentem usum custodiret, cum Vrbinate de
urbe reddenda pactum init, accepta pote
state cum militibus in Galliam redeundi.
Per eosdem etiam dies Bussius, qui Alexan
driæ præerat, siue diffisus urbem posse tu-
tari aduersus strenuum hostem & peritissi-
mum belli ducem, siue cæteris in Gallia
cisalpina amissis locis superfluum existima
uerit unam urbem Regi seruare, cum Fer
dinando Daualo de ea restituenda pariter
paciscitur, ut cum armis, ac rebus suis in
Galliam

Galliam abire liceat. Atq; ita recepta Alexandria Bussij milites cum Laudensibus, qui per id tempus discesserant, in Galliam peruenere: ex quibus postea plus utilitatis Rex nactus est in bello Massiliensi, quam si, non modo Laudem urbem, & Alexandriam, sed & totam Mediolanensem ditionē custodissent: per eos enim effectum est, ut Massilia, maritima ciuitas, ualde bello opportuna contra Cæsaris exercitum defenderetur, donec Rex equitatum suum diuturno bello, non solum fessum: sed magna etiam ex parte amissum instauraret: & nouum ex Heluetijs, ipsaq; e Germania præmijs pellectum peditatum colligeret: quo fretus, post quartum mensem non solum Cæsarianis se opponere: sed ipsos etiam discedere coactos à Massiliæ oppugnatione magnis itinerib; antecedere, & in Italiā ipse proficisci ausus est.

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis, pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Quartus.

OSTQVAM Carolus Borbonius diutius cum exercitu in Gallia stetisset, neq; quicquã profecisset in oppugnatione Massiliæ, redditus certior neque Cęsarem ab Hispania, aut à Flandria, neq; Regem Anglicum à Northmanis in Galliam eo anno arma laturum, serò cognoscens se nimis arduam prouinciam sumpsisse, statuit in Italiam regredi. Quare maiora tormenta, quia carris, & uehiculis propter alpium difficultates iter nõ erat, nauibus imposita Genuã transmittit: minora autem in frusta comminuta mulis uehenda imponit, ut ex eodem metallo (si opus foret) cum in Insubres uenisset, refici possent. At Rex sex millibus Heluetiorum peditum, totidemq; Germanorum, ac decem millibus, tum ex Italia, tum è Gallia cõparatis, cataphractisq; equitibus ad numerum duorum millium, ac totidem sagittarijs equestribus comitatus, in

credi

credibili quodam recuperandæ Mediolanensis ditionis desiderio accensus, nemini auscultando, qui ipsum ab huiusmodi expeditione deterreret, in Italiam quam maximis potuit itineribus contendit, iam non alium, quam se, ducē fore exercitui æquū ducens, alijs, quos delegisset, ter Italia pulsis: & quia ipsi itineri iam accincto Lodouica mater significauerat conuenire eum se cupere, antequā Alpeis transiret (cum alioqui semper illi fuisset obsequētissimus) ueritus ne à suscepta prouincia filium pio quodam affectu dehortaretur, colloquiū parentis respuit: & Cancellario Galliarū, nonnullisq; à secretis, qui alias Regi comites esse etiā extra regnū proficiscenti consueuerant, mandauit, ut cum matre ad gubernandam Galliam remanerent, donec ipse bellū Mediolanense cōfecisset. Quod ut celerius fieret, statuit Cæsarianos, qui p Alpeis litoreas magnis itineribus in Insubres reuertebantur, & iam duorum dierū itinere anteibant, non amplius insequi. Atque ita ipse alpeis Cotias (recentiores montem Ienebræ uocant) transiens iuxta Salutianorum fineis ad occupandum Mediolani imperium festinauit conatus Cæsarianos præuenire. In hoc rerum turbine Carolus Lanoius, qui totam æstatem Hastæ

cõsumpserat, iam bellũ proculdubio ori-
ri sentiens literis Sfortiam Ducem solicitat,
ut Mediolanum confestim redeat, quoniã
propter pestem, quæ sæuissime ea æstate ci
uitatem afflixerat, nõ solum ipse Princeps
secesserat: sed uniuersi fere ciues ex urbe di
scesserant. Verum Sfortia, qui ex litteris re
gijs sæpenumero per id tempus interce-
ptis, & multorum relatu cognouerat quã
tis uiribus Gallus in Italiam reuerteretur:
quiq; res Cæsarianorum Massiliensi expe
ditione male tentata perculsas uidebat, pa
rum præsidij in eis ad sustinendum contra
potentissimum Regem bellum existimans
in tanto rerum discrimine malebat Medio
lano abesse, quam absq; militum præsidio
accurrere ad urbem: quæ prima hosti obij
ceretur: & propterea Pisleono, quo se ian
dudum contulerat, nõ abscedere satius du
cens Moronum ad Lanoiũ mittit, ut una
quid agendum esset in bello, decernerent.
Interea cum nullis ordinibus Cęsariani, tra
iectis alpibus, in Italiam peruenissent, La-
noius ne Mediolanensi ditione ab hoste
excluderetur, audiens Regem iam Augu-
stam Taurinorum cum parte copiarum
aduenisse, Alexandriam cum militibus,
quos in Italia retinuerat, se recepit. Eodẽ
etiam tempore, Daualus, cum Carolo Bor
bonio

bonio Gallum adeo festinabat preuenire, ut, quo die Rex cum prima acie Vercellas applicuit, ipse Alba profectus, uicum Iriæ oppidum iuxta Padum (quod quadraginta milliariorum spatium est) peruenit. Itaq; cum postero die Cæsariani omnes, præterquam Germani, qui spatio tantũ aberant itineris unius diei, Papiã uenissent, cognitũq; esset Sfortiã adhuc esse Pisleoni, & eo etiam Moronũ (quoniã nihil præsidij à populo Mediolanensi, ob hominum paucitatem habere potuisset) se contulisse, Ipsi Lanoius, Borbonius, & Daualus Sfortiam admonent, ut confestim Papiam una cum Morono se conferat, ad defensionem rerũ Mediolanensium, quo res expostulauerit uenturus: ipseq; Daualus literis manu sua (ut efficaciores essent ad persuadendum) conscriptis commemorat se uiginti dies, totidemq; nocteis festinando Massilia eo usq; iter fecisse, ut rebus Cæsareis, & Sfortianis suppetias ferret: & ne amitteret partã toties contra Gallum gloria: oraretq; ꝓpterea ne in re tam necessaria sibimet deesset, cum tot bellorum duces, ipseq; semper uictor exercitus non solum opes: sed animã etiam, ac sanguinem ipsum offerret, ꝓ rerum Mediolanensium defensione. Quo nuncio uespere accepto, cum sub diei cre-

pusculum Princeps discedens Papiam uenisset cum aulicis, & magno ciuium suorũ numero: qui undiq; urbe effluxerant ne Gallum, contra quem sępius arma sumpserant, Mediolani uiderent imperantem, offendit duces, exercitumq; omnem Papia discessisse: exceptis duntaxat Germanis peditibus: qui pauloãte eo applicuerant. At Sfortia, & Moronus nihil differendum rati (& si de uia fessi non solum homines: sed iumenta etiam essent) statim Mediolanum gressum dirigunt: uixq; duo milliaria prætergressi erant, cum Ferdinandus Castriota, qui tormentis & machinis adducendis præerat, præmissis aliquot ex equitibus suis Sfortiam pene uenientem admonet magnas Gallorum copias tam pedestreis, q̃ equestreis, postquam Cæsarianus exercitus Binascum fuisset prætergressus, aduenisse: nocteq; proxima maiorem partem exercitus hostium cis flumẽ Ticinum esse profectam: & propterea se occlusa uia cũ tormentis Papiã reuerti. Atq; iccirco Sfortia regressus Lanoio, & cæteris Cæsarianis ducibus, qui Mediolanum uenerant, frustra expectatus maximam de se malé cogitandi occasionem dedit. Nam, cum neque uallum urbis refectum offendissent: neq; farinã ad panem cõficiendum, aut lignorum

gnorum copiam in ciuitate esse intellexissent, pœnituit eos cœpti consilij, Principe præsertim, & Morono absentibus: quorum studio superioribus in bellis totum populum habuerant obsequentissimum. Itaq; nescire eo tempore unde fossores ad reficiendos aggeres, & munienda mœnia, et instrumenta ad opus faciendum habere possent: & in tanta rerum difficultate, iam Gallis cis Ticinum castrametantibus, incertis rumoribus ferebatur Sfortiam, & Moronum cum Gallo consentire contra Cæsarem: eaq; ratione in tanto belli motu Mediolano abfuisse. Quare omnibus exercitus Cæsarei ducibus mandatur, ut in sequentem diem copias instruant, quo decretum fuerit, profecturi. Gallus autem, q omnem spem uictoriæ in celeritate posuerat, instructis ordinib. Mediolano appropinquabat. Quod sentientes Cæsariani cōfestim milites exire, & uia Laudensi iter facere iubent: uixq; Daualus, qui in ultimis ad portam urbis remanserat, ut instructo ordine, & sine fugæ specie progrederentur, porta Romana egressus erat, cum per Ticinensem, & Vercellensem Gallicus exercitus ingressus est: qui si eo die relicto Mediolano insequebatur Cæsarianos, nemini dubium est, quin eo ipso die debellatum

fuisset. Nullius enim erat operę hostem abiectis magna ex parte armis, amissisq; equis: tam longo itinere fatigatum ad internetionem cædere, uel turpiter abeuntem compellere in pręceps. Sed nimia Regis (ut creditur) potiundi Mediolani cupiditas, in cuius oppugnatione duobus superioribus bellis eius duces frustra tot menseis incubuerant, ipsum hoc præuidere non permisit. Cæterum Rex ut semper fuit clementissimus, ita nihil hostile in ciuitate fieri uoluit, quin paucos, præter eos, qui arcem obsessuri erant, ciuitatem introire passus, ipse ne eam quidem uoluit uidere, quoniam nisi confecto bello muris se tenere haud decorum esse existimabat. Interea cum amissę urbis nunciũ Sfortia accepisset, relictis Papiæ quinq; Germanorum peditum millibus, una cum Morono, & magna Mediolanensium caterua secũdo Padi flumine, Cremonam ire pergit existimans id, quod paulopost contigit, Regem cum exercitu ad oppugnandam Papiam primum uenturum, ut eam ciuitatem, & tormenta bellica, quæ omnia ibi Cæsariani habebant, in potestatem redigeret. Quod Antonius Leua, qui in urbe cum Germanis, & aliquot Hispanis militib. remanserat, ita fore haud dubitans excubias, stationesq; militum circum

cum mœnia disponit, molas etiam trusatiles quamplureis, quanta potest celeritate, parari iubet, ne cis, transq; Ticinum à Gallo obsessus, omnibusq; molis, quæ plurimæ in fluuio erant, exclusus panis penuria laboraret: deligit quoq; nonnullos Papienseis, qui triticum, uinum, & reliquum commeatum in urbe describerent: & quia militibus stipendium unde daret, non habebat, ipsos à ciuibus ali uoluit sumptibus iuxta cuiusq; facultates æqualiter distributis. Atq; ut plurimis belli necessitatibus, quibus pecunia opus erat, non deesset, sacro, profanoq; argento passim collecto monetam excussit: in qua ad posterorum memoriam signatũ fuit. CÆSARIANI PAPIÆ OBSESSI. M. D. XXIIII. Interea Lanoius relicto in urbe Laudæ præsidio, in Cremonensem agrum se contulit: statimq; Moronum, cuius industriam, & prõptitudinem in superiore bello cognouerat, ad se per litteras euocauit: & cum illo congressus, perspexit antea se, & de Duce, & de ipso Morono diuersi consilij nefas iniuria suspicatum esse, auditaq; ibi Regis ad oppugnandam Papiam profectione, coacto concilio, exquisitisq; ducũ sententijs, nonnulli Germanum peditatum minus aptum existimabant ad ferendam

obsidionem, nec sine stipendio, quamuis alerentur, credebant militiæ onus laturos: & iccirco duo millia Italorum peditum, q Alexandriæ subsisterant, ea urbe, tanquam minus opportuna, derelicta, Papiam euocari suadebant. Sed postremò uicit melior sententia. serò. s. pedites Alexandria uenturos: minusq; esse conueniens eam ciuitatem deserere: qua iter Genuam, & inde in Hispaniam esset, præsertim cum à Gallo iam cis Ticinum profecto minime timendum foret, ut magnas uireis adduceret ad Alexandriam oppugnandam. Quare eo enixius operam esse dandam, ne Papia eo tempore amitteretur: quę facile in fide contineri posset. Illud etiam multo magis esse aduertendum, si Germani inde educantur, ut ex alia natione imponatur præsidium, ipsos iustam irascendi causam habituros, quod eis minime duces confidere uiderentur: hominesq; suspiciosos, & iracundos fortassé ciuitatem hosti esse tradituros; & propterea, cum nulla, nisi in Germanis, urbis defendendę spes reliqua esset, decernũt exercitum quamprimum instaurandum, augendumq; esse nouo Germano peditatu: ad quem conducendum Lanoius cum pecunijs certos homines miserat. Iniunctũ est insuper Ferdinando Daualo: ut adiun-

cto secum Morono, cum Hispano peditatu Laudem Pompeiam contineat, tanquã urbem maximè opportunam ad bellum, & ad instruendum exercitum propter fluuium Abduã: urbis muros alluentem: ultra quem omnia pacata erant: ne, si fortè Gallus eo diuertisset, non solum Papiæ obsessis succurrendi, ubi supplementum ex Germania aduenerit, opportunitas amitteretur: sed tota etiam transabduana ora, & Cremonensis ager in hostis potestatem perueniret. Interim Rex admotis tormentis Papię muros pluribus in locis quassare, mox instructa acie, qua magis mœnia diruta erant, milites fossas transire, & murum ascendere iubet. Sed Germanis, & alijs, q intus erant, repugnantibus non sine multorum cæde Gallicus exercitus repellitur. Itaq; uim frustra expertus Ticinum fluuiũ, qui in duo scinditur cornua, alteroq; tantum ciuitatem alluit, aggeribus in alueo factis tentat diuertere. Sed ubi iam immensos in opere fecisset sumptus, tantæ de cœlo deciderunt pluuiæ, ut nimia aquarum ui tota moles corrueret. Quamobrem obsessi Cæsariani ab ea parte, qua fluuius prę terlabitur, fossa præalta, & uallo murum, qui tenuis admodum erat, confestim reparant ita, ut si hostis (quod deinde euenit)

iterum fluuiũ diuertisset, possent nõ minus ab ea parte, quam ab aliis aduersus exercitum Gallicum sese tueri. Verum Rex, qui totis uiribus, totoq; animo erat intentus non solum Cæsarianos ditione Mediolanensi: sed etiam regno Neapolitano expellere, cum Clemente VII. Pont. agit per Albertum Carporum principem oratorem suum, & Io. Matthæum Gibertum, ipsius Pont. Datarium, qui ad se in castra uenerat, ut secũ in gratiam redeat obliteratis odiis, quæ Leonis X. tempore exorta erant: eorumq; hortatu Ioannem Scotum, Albaniæ ducem cum decẽ millibus peditum, & sexcentis equitibus, ac cum Rentio Cerro, & plurimis ex Vrsina familia, quę Gallicæ factioni semper studuit, ad inuadendum regnum Neapolitanum mittit: simulque dat operam, ut magna sulphurei pulueris, & ferrearum pilarum summa in tormentorũ usus ab Alphonso Estensi, Ferrariensium duce mutuo accepta per milites, qui Padũ cum Albaniæ duce transierant, ad se adduceretur, præsertim quia Lanoius, & Daualus cognita Gallorum trans Padum profectione, relicto in urbe Laudæ modico pręsidio, ad impediendum hostium conatum, cum omni exercitus robore Padum transibant. Cum enim Regem huiusmodi rerũ

appara

apparatu plurimũ egere audiuissent, existimabant ob id solum Gallicas copias Padum transisse: nec uerisimile putabant Mediolanensi imperfecta expeditione Gallos Neapolitanam (quod uarijs iam rumoribus ferebatur) tentaturos. Itaq; cum Monticellum Cæsariani applicuissent: oppidũ trans Padum, Placentiã uersus, quinq; millibus passuum à Cremona situm, Fidentiolam sese postero die conferre decreuerant, nisi per leuis armaturæ equites quidam Regis cubicularius, & alter amanuensis Albaniæ ducis captiui in castra fuissent adducti: ex quibus cognouere Gallos, qui trans Padum profecti erant, à Rege admonitos fuisse, ut omni studio conarẽtur hostem à Padi ripa abducere: ut cum procul abesset, ipse posset armatis aliquot nauibus (cum breui itinere Papia Cremonam secundũ fluuij cursum tendatur) pontem occupare, quem Cæsariani paulò supra Cremonam instruxerant. Atq; ita hostibus Pado exclusis, totam ipse nemine repugnante ditionem Mediolanensem facilius occuparet. Quod haud difficile factu perspicientes Cæsariani Monticelli sese continent, præsertim q Regi, & eius copijs se minus pares sperabant cum rebus ceteris, tum pecunia: quæ segniter à Cæsare subministrabat:

& Romanus Pontifex, & Florētina Respu. ut in superioribus bellis consueuerant, nō solum non iuuabant: sed iam aperte fauebant Gallo: & nuncijs, ac literis Pontifex hortabatur, ut Lanoius relicta cisalpina Gallia, cum exercitu in Neapolitanum regnū reuerteretur, pollicitus Regem, mutato cōsilio, ab expeditione Neapolis temperaturum. Neq; solum Pontificiæ, & Florentinę pecunię Lanoio deerant: sed ab ipsa etiam Neapoli, & à Duce Mediolani, cui ferè sola Cremona relinquebatur, ne minimā quidem partem eius, quæ fuisset usui in tanto bello, percipere poterat ita, ut necesse fore prospiceret stipendij defectu nō modo exercitum augeri non posse: sed breui dissolutum iri. Non parū etiam angebat, quod Veneti Cæsari superiore anno fœdere coniūcti, ex pacto debitas auxiliareis copias mittere detrectabant: neq; oratores, qui Cæsaris, Francisciq; Sfortiæ nomine crebro Venetias, & ad Vrbini ducem propterea mittebantur, quicquā proficiebant. Id. s. effecerat timor potentissimi Regis: aduersus quem pugnando maius in se odium nolebant concitare, & maximè etiam illos mouebat suspicio non ab re concepta: ne, si forte Cæsariani aduersus Gallum uictores extitissent, eiecto Sfortia Mediolanense imperi-

perium ipsi occuparent: quod ualde eos angebat. Verebantur enim ne potentioris uicinitas aliquando ipsorum Reipub. offi cere posset. Quare Carolus Lanoius, eius que consiliarij conditionibus opera Pontificis à Rege acceptis, relictis Insubribus: cum exercitu in Neapolitanum regnum reuerti optimum esse existimabant. Idq; p culdubio fecissent, nisi Daualus, qui & rei militaris sciētia, & magnanimitate primas parteis in exercitu obtinebat, ac etiam Hieronymus Moronus summam turpitudinē esse prædicassent additis nuper sex millibus Germanorum peditum, totidemq; paulopost in auxiliū uenturis, de discessu tum differere, cum de pugna cogitandum esset: affirmantes, nisi frustra tempus teratur, exercitum Cæsari addictissimum, & tā longo stipendio ditatum posse aliquot adhuc dies exigua pecunia contineri, modo Germanis nuper adductis non desit unde sese alere possint: nec pro uirili Sfortiā Ducem impræsens (ut antea semper fecit) defuturum: cuius exemplo debere Lanoium non modo Neapoli quam maximam possit, pecuniam cogere: sed priuata etiam uasa aurea, & argentea ipsum, & reliquos duces pro sustinendo bello cō ferre. Quę sententia cū uicisset, omnes cis

Padum regressi Laudem Pompeiam pro ficiscuntur: materiamq; omnẽ tormentariam ad Regem deferri permittunt. Atq; ut contra exercitũ hostilem (si Neapolim peteret) non deesset præsidium, Lanoius Honoratum Caietanum unum e primoribus, qui apud se essent, Neapolim mittit: ac per proceres, & principes regni Neapolitani equites, peditesq; deligi mandat ad uim repellendam. Ipse interea Daualus, qui maiore spe bellum moliebatur, animo quẽ iam conceperat cũ ipso Rege belli fortunam (ubi Germani omnes aduenissent) experiri: ne quid sibi a tergo relinqueret, cum omnibus fere copijs pergit ad Cassiani arcem, supra Abduam recipiendam: quam Galli primis belli diebus occupauerant: admotisq; tormentis, ubi nullum propugnatores auxilium mitti senserunt, uitã tantum incolumem paciscentes relictis armis, impedimentisq; omnibus: ex pacto ad suos reuertuntur: magnusq; tũ Gallos, qui Mediolani erant, inuasit timor, ne ad urbẽ occupandam Cæsariani pergerent: quod quidem iccirco semper dissuaserat Moronus, ne Hispanus miles occasionẽ nactus non ante ciuitate (si ea potiri contigisset) uellet excedere, quam stipendium iamdiu debitũ acciperet. Quare præsidio

arcẽ

arci in deditionem acceptæ imposito, ad ciuitatem Laudem omnes reuersi sunt: ibi que ex literis Antonij Leuæ cognouerũt Germanos Papiæ obsessos pecuniam effla gitare, minitariq; ciuitatem hosti tradere, nisi stipendium penderetur. Daualus igit. & Moronus, quibus uictoriæ nanciscendæ maior cura inerat, cum neq; præsentẽ haberent pecuniam, neq; fieri posset, ut eo tempore, etiam si affuisset, Papiam deportaretur, uafrefacto Germanos quietos red dere statuunt. Duos itaq; homines deligunt fide, & industria præditos: qui cum equis; uino onustis; conferant sese in castra regia: triaq; millia aureorum in uase uinario occludunt. Quamobrem, ubi Papiæ erant propiora hostis castra, tabernaculũ ponunt, tanquam uinum uendituri. Interea literis ignotis caracteribus scriptis Antonius Leua in urbe de tota re edocetur: q extemplo ab ea parte, qua signum datum erat, complureis milites ad leue prælium emittit: dumq; acriter in castris ad arma cõ clamatur, tabernaculaq; & tentoria tolluntur, ob hostium timorem, alter ex ijs, qui deferendæ in urbem pecuniæ prouinciã sumpserat, fracto uase uinario, & arrepta pecunia inter tumultum elapsus Papiam ingreditur: & ad Antoniũ Leuã adduct⁹

significat se pecuniã portasse, non ut Germanis omnibus satisfieri posset: sed ut ducum, qui foris exercitum gubernabant, satisfaciendi studium perspicerent: simulq; intelligerent quanto cum discrimine illud, quicquid erat pecuniæ, attulissent: Dauali que, ac cæterorum ducum nomine obsecrat, ne in tam diuturno bello, quod tanto sumptu sustinetur, amittendæ pecuniæ auctores esse uelit. Germanus miles, qui nuncium dicere, ac Daualum uera scribere cognoscebat, seditionem non modo cõpressit iam excitatam: sed usq; ad belli exitum a petendo etiam stipendio abstinuit. Per eosdem etiam dies præfectus Germanorũ Papię moritur ex acuta febre, uel (ut multi existimauere) incerto ueneno, cum haud mediocris esset suspicio illum cũ Rege ad prodendam ciuitatem consentire: & ne tumultus inter milites excitaretur, si aut in iudicium uocatus fuisset, aut uiolenter truci daretur, tutius consilium nonnulli captũ fuisse affirmarunt illũ de medio ea uia tollere. Interea cum e Germania sex insuper peditum millia Laudem Pompeiam aduenirent, & persæpe ipsum Lanoium Neapolim reuerti uolentem, Daualus tandem cõsilium mutare coëgisset, Moronusq; Cremona tantũ pecunię attulisset, quantũ satis

esset

esset ad equitatũ hybernis mouendum, & aduersus hostem deducendum, quantum que ad prouidendum sufficeret, ut operarij, tormentorum apparatus, funeis, & ferramenta cũ reliquis belli instrumentis non deessent, ipse Daualus, cui a Carolo Lanoio cura belli gerendi, propter magnã rerũ omnium difficultatem, relinquebatur, ut miro ardore flagrabat immortalẽ sibi gloriam comparandi, ita omnia ad bellum necessaria Morono strenuam operam eidem præstante præparat: ducesq́, & cohortiũ centuriones hortatur, ad prosequendum bellum et necessarium, & gloriosum: cumque omneis ferme bene animatos agnouisset, conuocatis Hispanis peditibus, a q bus summopere colebatur, & in quorum promptitudine, & militandi peritia maximam uictoriæ reposuerat spem, suggestũ ascendens, ut facile ab omnibus audiri posset, in hanc sententiam orationem habuit. Nisi uos hactenus commilitones agnouissem, quæcunq; bellorum discrimina gloriȩ uestræ, & Cæsarei nominis amplificationi post habuisse, profecto absq; stipendio aduersus hostem educere posse non confiderem. Sed cum animaduerto eosdem uos esse, qui proximis annis Gallum Mediolano non modo fortiter expulistis: sed etiã

cum magna copiarum multitudine reuer sum acie profligastis, & tandem Italia coë gistis turpiter abscedere, spei plenus timorem omnem abiicio: certamq́ue uictoriam; uestra uirtute fretus, mihi polliceri posse ui deor. Quin Regē ipsum, qui nunc adsit, non maiores uireis ad bellum afferre: sed, si uictus fuerit, plus prædę allaturum existi mo: atque illum in Italiam hoc tempore descendisse uerisimile est, quia suis iam ter inde pulsis nihil ultra confidat: tantoq́ue facili us eum uinci posse arbitror, quanto nimio animi ardore uno, eodēq́ue tempore & Papiam urbem munitissimā frustra treis men seis oppugnet: & exercitus partem ad ten tandum regnum Neapolitanū mittat, qua si copias nostras ad hunc diem semper inuictas contemnat, quia penuria rei nummariæ paululum laboremus. Quod quidem uos minimè mouere debet, qui tot an nos Cæsaris auspicijs militastis: & licet aliquando sera: tamen debita semper stipen dia retulistis, quæ neque hoc tempore amittetis, cū pauloante literis certior redditus sim in Hispaniam ingentem auri summam mercatoribus Genuensibus numeratam esse, ut paulopost Genuę in uestrum usum reddatur. Quod si de amittendo stipendio nonnulli fortasse timent: nihil huiusmodi, nisi

nisi hoste uictore metuendũ est, quoniam uobis uictoribus ab omnibus Italię, & Galliæ locis pecunia minime defutura est: uictoriamq; è manibus nostris uix elabi posse arbitror, si in aciem descendere, & paucos dies stipendiorum solutionem expectare uolueritis, tot hostibus deuictis, tot ciuitatibus, & oppidis expugnatis aliquando ditati. Iam hostis non amplius duorũ dierum itinere abest: breui possumus (modo ipsi non detrectaueritis) manũ cum eo conserere: cui & numero, & fortitudine præstamus. Nec uereor, ut Rex obstinato quodam animo nunquam se Papia abscessurum, nisi ea recepta, prædicat: quinetiã uiribus inferior, né obsessis opem ferri patiatur, ad pugnam descensurus sit. Quod, si forte pręter multorum opinionem non præstiterit: tamen æquum est eos, qui Papiæ inclusi sunt, & pro salute reliqui exercitus sese iam tertium mensem obsideri patiuntur, liberare: maxime etiam gloriosum est cogere potentissimum Regem ad relinquendã iamdiu cœptam obsidionem. Cæterum tantum mihi desiderium cum ipso dimicandi quotidie suggeritur, ut (si sors pugnam obtulerit) sperem illum nullo modo manus nostras euasurum: gloriamq;, & nomen Cæsaris, ac uestrum adeo au-

ctum iri,ut,non modo toti Italię,& Galliae formidandum sit: sed leges etiam imponere debeat. Audita Dauali hortatione cum non solum Duces: sed milites etiā sese alacreis exhibuissent ad pugnā, offerrentq́, quoties iussisset,contra hostem exire, Germanum peditatum etiam admonet,ut,parte stipendij accepta, quo cibaria in castris emere possent,reliquum expectare ne grauentur, quod ubi antea ab Hispanis promissum fuisse audiuerunt, pariter sese idē facturos pollicentur. Reliquum igitur erat id etiā equitibus persuadere: qui iam multo ante stipendium non acceperant: & difficiliores ad id faciendū uidebantur. Quare ad diuersa orę transabduanę,& Cremonensis ditionis loca,ubi hyberna agebant, Daualus profectus eis persuasit,ut,parte stipendij accepta,& ipsi militare non recusarent. Atq; ita rebus cum exercitu constitutis,Cæsariani,hyeme nondum exacta,Melignanum primum profecti sunt, ut Mediolano ad decem millia passuum propinqui experirentur,an Galli metu urbem essent deserturi. Sed postquam cognitum est nulla signa timoris edere, mutato consilio,ad expugnandum oppidum Sancti Angeli reuertuntur: q̊d ferme mediū est inter Laudem urbem,& Papiam: neq; id ab re. Nā

nisi

nisi eo expugnato à ciuitate Laudæ, ubi q. commeatum adducebant, frequentes con ueniebant quotidie, nulla fermè cibaria ad exercitum deferri potuissent. Erant autem in oppido pedites Itali octingenti cum du centis equitibus: sub Pyrrho Gonzaga: & pauloante Rex hostium aduentum ti- mens, Iacobum Cabaneum, magistrũ equi tum, & Federicum ipsius Pyrrhi fratrem eo miserat, ut perspicerent, an oppidũ ad- uersus hostem satis munitum esset, & qua les militũ animi uiderentur, amboq; Regi retulerant omnia diligenter prouisa esse. Sed Daualus: dispositis tormentis, ut pri- mum mœnia lustrauit, ad Moronum, qui pedibus ægrotus in urbe Laudæ substite- rat, scripsit se in posterum diem tormento rum ui oppidum quassaturum, oppugna turum, atq; expugnaturũ: resq; literas cõ- pbauit. Prostratis enim aliquot speculis, e quib. ppugnatores tela, et scloppos emit tebant, omnes, qui præsidio intus erant, re licta murorum defensione intra arcem sese recipiunt. Tunc Daualus cum paucis mi- litibus fossam (aqua enim: licet profunda esset, carebat) ingressus ab Hispano Centu rione, qui lapidũ fragmenta manibus ap- prehendens pileum rubrum lancea paulũ supra muri altitudinem eleuari iubet, dein

apprehensum puerū toto capite supra murum extollit: cumq; nemo in eum eiacularetur, oppidi defensores aufugisse existimans Hispanus saltu in murum euadit: Hunc statim insequutus est ipse Daualus. Quamobrem admirati milites non solum ducis prudentiam: sed etiam magnanimitatem, per muros introire in oppidum pergunt, donec per ingressos: reclusa porta: aditus omnibus patefactus est. Nec maiorem defensionē, qui in arcem confugerant, fecere. Quin statim omnes sese Daualo dediderunt: quos equis tantum, armisq; demptis, exceptis eorum ducibus, incolumeis cum uestimentis abire permisit, ea conditione, ut trans Abduam sese reciperent: nec nisi post exactum mensem, contra Cęsaris exercitum rursus militarent. Quo effectū est, ut eo die, præter adeptam gloriā, haud mediocrem etiam beneuolentiam hostiū Daualus sibi conciliarit. Igitur Rex expugnatione Sancti Angeli audita, cum Cæsarianos aduersum se quamprimum profecturos minime dubitaret, ne (quod initio nullo modo facere statuerat) ab obsidione Papiensi recedere cogeretur, omneis copias, præter paucas, quæ trans Ticinum ad continendos in fide populorum animos intra oppida hyemabant, in unum contra

hi;

hit:&, ut obsessis auxilium ferri prohiberet, in ualle, quam Vernaula riuus perfluit exercitum collocat ab ea parte, qua Cæsariani uenturi erant. Atq;, ut tutior contra hostem foret, iamdudum Ioannem Medicem cum tribus peditum millibus, & trecẽtis equitibus conduxerat, Sfortię infensum, q ab eo, cuius stipendĳs hactenus militauerat, Gallo iam acriter bellum gerente non accerseretur. Multos etiam alios ductores Italici generis solicitat, et præsertim Guidonem Rangonium, Mutinensem, magni nominis uirum, & Franciscum eius fratrem, ac pręcipue Io. Ludouicum Palauicinum, qui, & si in Gallum ob supplicium Manfredi fratris aliquãdiu male animatus fuisset: tamen, ut contra Saluiatorum familiam, et Ioannem Medicem, quorum potentiam ob Pontificis affinitatem formidolosam habebat, præsidium sibi pararet, postq; pecuniarũ inopia à Francisco Sfortia, & Cæsarianis militum præfecturam habere non potuit, quinquaginta equitum ductorem, & peditum tribunum se Regi requirenti obtulit. Euocati etiam à Rege sunt duo millia peditum Italorum: Massilia nuper Saonam profecti, ubi superiore ęstate pro eius urbis defensione sub Rentio Cerro militauerant. Sed dum propè flumen Vrbæ in a

grum Alexandrinũ peruenissent, Gaspar Maynus Mediolanensis, qui ab initio belli cum mille & septengentis peditibus Alexandriæ tutandæ præfectus fuerat, cũ parua militũ manu urbe egressus, illos de uia fessos, nihilq; tale cogitanteis offendit: atq; animose facto impetu eos, postq; paululũ substitissent, fugat: fugienteisq; insequitur, usq; ad oppidũ Castellatium: Cumq; unà ingressus esset, paucis eorum cæsis, cæteri sese dedidere. At Maynus armis, equisq; hostibus tantũmodo demptis, omneis incolumeis, præter duos centuriones, dimisit: & non paruam inde retulit laudem, captis præsertim in ea pugna decem & septẽ uexillis. Per id etiam tempus cum in castris Regijs militarent peditum Chrysonũ circiter sex millia, Io. Iacobus Medices Mediolanensis, qui arcis Mussi iuxta Larium lacũ præfecturam gerebat, uafrè facto illos à Galli auxilio ita reuocare aggressus est. Clauena Rhetorum oppidum est, non longe à lacus summo, ubi arx supra collẽ erat, à domibus, quę in oppido frequẽtes sunt, haud mediocri interuallo seiũcta: qua, dũ præfectus nihil tale suspicatus fortè egressus esset, à Medicis militibus, qui nõ longe ab arce inter quasdam rupeis collocati erãt in insidijs, comprehenditur; accersitaq; ad

por-

portam prefecti uxor timens coniugi, quē milites strictis gladijs occidere minitabantur, nisi statim arcē traderet, illos intromittit. Atq; ita Medices accepto à suis peracti facinoris signo, cum trecentis peditibus, quos propinquos iam adduxerat, per arcem ingressus oppidum in potestatem redigit: ac confestim tumultu in locis uicinis excitato non solum Chrysones, qui domi erant, in armis fuerunt: sed eos etiam, qui cum Rege apud Papiam militabant, per literas reuocarunt, & cum non profecissent literę, bonorum proscriptionē minati omneis in patriam reuerti quamprimum iussere: quod quidem Regi plurimum obfuit. Nam cum hostes ad teli iactum propinqui essent, discessus sex millium peditum, præter attenuationem exercitus, cæterorū etiam fregit animos. Iamq; uincendi totā spem duabus tantum in rebus Rex posuerat, unam scilicet in hostium rei pecuniarię inopia, quæ tanta erat, ut Germanis peditibus singulis sex diebus dimidiū numi aurei daretur, quo uix panē emere possent: et Hispani pedites transacto tempore, quo absq; stipendio in castris permanere Daualo polliciti fuerant, iniussu ducum passim prædam querentes abirent: necq; in castris, nisi magna cū difficultate, reuocarent: ita

ut ad eos cōtinendos necesse fuerit tantam tritici, & uini summam singulis eorum cohortibus dare, quantum sese absq; carne, aut alio obsonij genere alere possent, q̊d nequaquam tamen fieri potuisset, nisi Moronus euentura multo ante prospiciens castellum castris propinquū, in quod magna uini, & frugum copia ex proximis uillis conuecta fuerat, ne à militibus diriperetur, magna diligentia seruari curasset. Altera supererat spes in ijs copijs, quas iam delegerat Palauicinus: cui Rex mandauerat, ut Cremonam, modico Sfortianorum præsidio munitam, occupare conaretur: et quam maxime posset, commeatum, qui inde ad hostium castra deferebatur, impediret. Quamobrem ille confestim cis Padum cum peditū duobus millibus, & quadringentis equitibus profectus Casale maius ingreditur: & quia nulla mœnia cingebāt, carris, uasis uinarijs, cratibus, aggeribusque, ut commodius potest, oppidum firmat: mox equestri procella uiatores, & colonos uillarum deterrere, & populari cœpit. Quapropter Sfortia, qui Cremonæ substiterat, magnis anxius curis ægrè à ciuibus, qui iam multa tributa contulerant, tantum æris exigit, quantum satis esset ad pedites mille quadringentos cōtinendos:

quos

quos cũ paucis equitibus sub Rodulpho Varano Camerinensi militantibus, & cũ leuis armaturæ turma ad corporis sui custodiam antea delecta, Alexandro Bentiuolo Bononiensi parere iubet: qui uel hoste numero inferior, quamprimum Casale maius contendit. Palauicinus igitur, & si propediem Franciscum Rangonium Mutinensem cum peditum, & equitum manu uenturum ad se non ignoraret: tamen parum sibi à Sfortianis impręsentia timendũ ratus, cum copijs ad pugnã egressus equites Bentiuoli primum in fugam uertit: sed ubi Sfortiani omnes aduenerunt, resque cominus geri cœpta est, et Bentiuoli, & militum eius fortitudine paulisper, qui cum Palauicino erant, pedem retroferunt, donec ipse enix⁹ suis animos addere in Sfortianos: impetu facto equo excussus uiuus in hostium uenit potestatem. Atq; ita fuga undiq; exoritur: & Sfortiani hosteis insequuti unà oppidum ingrediuntur. Capti permulti ex hostibus fuere, plures tamen diuersa in loca abierant, neq; ullo postea in loco sedem firmarunt. Magnam laudẽ huius pugnæ successu Bentiuolus retulit: tantumq; præsidij rebus Cæsaris, & Sfortianis attulisse uisus est, ut bene de toto bello sperare cœptum sit: ipsiq; Sfortia, & Cæsa

riani duces magna lætitia ex tã fœlici euen
tu affecti sunt. Imprimisq; Daualus nihil
cogitabat, nisi quomodo cum Rege absq;
loci incommodo congredi posset, sperans
quemadmodum & ipse, & reliqui, qui Cæ
sari fauebant, in leuibus prælijs semper su
periores extiterant, ita etiam, si tota acie de
certaret, uictoriã penes se fore: eiusq; erat
studium per diem plureis horas in equo
esse, & castra hostium circumquaq; lustra-
re, ut quo in loco Heluetij, in quo Itali pedi
tes stationem agerent, ubi equitatus mora
retur, ubi tormenta essent hostilia non mi-
nus ipse, quam hostis sciret: fossas etiam
agrorum, uias, exitus, ingressusq; omneis
uiarum propinquos optimè callebat. No
ctu uerò sæpe ad arma hostem excitabat;
& modo à fronte, modo à latere urgens
aliquãdo integras cohorteis excidit. Quo
effectum erat, ut formidabilis Cæsarianus
exercitus Gallo iam esset, optiméq; consu
lere uidebatur Albertus Carpẽsis, qui Ro-
ma Pontificis nomine certos nuncios ad
Regem mittebat, ut omninò decertandi
occasionem uitaret: exercitumq; ita com-
muniret, ut necessitate adductus cogi non
posset ad pugnam. Breui enim fore, ut ex-
ercitus hostilis pecuniæ defectu dissoluere
tur. At Rex, & si uera Carpentem suadere

cogno

cognosceret, & magno suo incommodo pauloante Ioannes Medices idem belli sci entissimus, atque audacissimus in uelitari pu gna scloppo: iuxta pedis talum uulnera tus fuisset ita, ut præ effracti ossis dolore Placentiam naue secessisset: tamen magno sibi dedecori fore existimans, si Papiensem obsidionem ob timorem intermitteret, mi nimè eos audiebat, qui inde discedere con sulebant. Cæterum Daualus, qui exerci tum suum eò uidebat adductum, ut (nisi celerem reportaret uictoriam) paulopost discedendi necessitatem esset habiturus, euocatis in castra militibus, qui aberant, ac rebus omnibus ad pugnam paratis, ex omnium ducum sententia media nocte ca stra mouit: equitumque duas, peditum au tem quatuor acies instruxit: quarum pri mam ex duobus millibus Germanorum, totidemque Hispanis admixtis Italis consti tuit; secundam ex solo Hispano peditatu: tertiam, & quartam ex Germano: cumque Rex exercitum omnem inter castra Cæsa riana, & Papiam haberet, à fronte, à tergo, & à sinistro latere præaltis fossis, & uallo castra munierat: à dextro autem muro Bar ci Papiensis se tutum esse credebat, præser tim quoniam intra palatium Mirabellum nuncupatum, ubi antiquitus Duces Me-

diolaneſes, cum uenationi darent operam, habitare ſoliti erant, nonnullas equitum turmas, & peditum cohorteis diſpoſuiſſet. Sed Daualus inſtructo exercitu per fabros lapidarios, militum etiam auxilio ſexaginta muri paſſus tanto ſilentio proſtrauit, ut ſtrepitus ab hoſte nuſquam fuerit auditus. Itaq; cum Barcum ingreſſus eſſet, prima peditum acies, cui Alphonſus Daualus, Vaſti Ammonis princeps præerat, Mirabellum: reliquum uero exercitus ad Regia caſtra contendit: quo factum eſt, ut confeſtim ad arma in exercitu Gallico cõclamaretur. At Rex cuius caſtra ſuperioribus noctibus aliquot in locis ab Hiſpanis infeſtata fuerant, ſuſpicatus Cæſarianos Mirabellum proficiſci, propterea quod intra Barcum hoſteis ueniſſe pleriq; renunciarent, ſuis ſtatim opem ferre decreuit. Iuſſis igitur militibus arma capere, caſtrorum relicta munitione: Cæſarianis æquo loco pugnandi fecit poteſtatem: & cum primum agmen Hiſpanorum obuiam habuiſſet, à ſcloppetarijs, quibus plurimum ea gens ualet, Gallorum primi multa cæde, & ſanguine coguntur retrocedere, donec Heluetij pedites, equitatuſque à latere urgens Hiſpanos repellunt, ſed ſubſequuti Germani in cuneatam frontem aciem porri-

porrigentes Heluetios,post magnam illa-tam cædem profligant. Tum Rex magno equitum cataphractorum numero stipa-tus,pugnam ingressus,dum suos a fuga cō-pescere enititur,equo grauiter icto effusus, a quinq; Cæsarianis militibus capitur:sta-timq; Lanoius, qui casu eo aduenerat,cor poris proceritatem, & armorum pulchri-tudinem miratus ipsum iam se, qui esset, palam ferentem in potestatem recipit. Eo dem etiam tempore Alphonsus Daualus cum prima acie equites Gallicos,qui Mira belli substiterant,sternit: & Antonius Le-ua cum Germano peditatu Papia egres-sus Gallos a tergo cædebat, donec fuga undiq; cœpta nemo amplius e tanto exer-citu resistere auderet. Sed omnes, quibus primus impetus uitam non ademerat, se dedunt: ita ut præter postremam equitum aciem, cui Carolus dux Alanconij Regis sororius præerat, & qui statim conferta manu cum tota acie prælio se subtraxerat, pauci ex alijs, qui superfuere, Cæsariano-rum manus euaserint. Cecidere in ea pu-gna tum ferro, tum fugientes Ticino sub mersi ex Gallorum exercitu supra octo hominum millia: eque primoribus totius Galliæ circiter uiginti: inter quos fuerunt Gulielmus Gonfierius Ammiraldus, Les

cunus, & Iacobus Cabanneus, magiſtri equitum (Galli Mareſcallos uocant) Ludouicus Tremellius, Burgundiæ præfectus, Galeacius Sanſeuerinus, ab armis, equiſque ipſius Regis, magnus Scutifer nuncupatus, & alij quamplures. Rex ipſe captus cum reliquis ferè exercitus ducibus. Ex Cæſarianis uix ſeptingenti deſiderati ſunt: nemoq; è ducibus, præterquam Fernandus Caſtriota in acie occiſus fuit: tantumque prædæ totus exercitus, & præcipue Hiſpani, tum è caſtrorum direptione, tum è captiuis congeſſerunt, ut præter ſummã laudem, & gloriam ſibi comparatam potentiſſimo Rege capto, & deletis eius copijs, ac recuperato Mediolanenſi imperio, nulli unquam in Italia milites ditiores effecti ſint.

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis, pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Quintus.

ROFLIGATO ad Ticinum Gallorũ exercitu, captoq; eorum Rege, duo potissimũ impedimentũ attulerunt, quominus Carolus Lanoius uictricia signa inferret in Galliam: quæ tanta accepta clade: omni prorsus præsidio caruisset. Vnum, ꝙ sine pecunia non poterat nouum bellũ parari. Alterum, ꝙ nisi explorato Cæsaris animo tàm arduam prouinciam aggredi haud æquum ducebat. Accedebat præterea, ꝙ Regis captiuitate maximas controuersias, quę inter duos Christianorum potẽtissimos principes, uarijs de causis obortæ alias fuerant, sedari tum posse sperabat. Quare Cæsarem quàmprimum de uictoria certiorem facit. Quo autem id celerius fieret, Regem ad scribendum literas ad matrem hortatus est, quibus rogabat, ut nuncij in Hispaniam proficiscentes, & inde eti

am redituri tuto iter p Gallias agere posſent: fore enim, ut id ſibi magnopere proficeret apud Carolum Lanoium: cuius auctoritate, & gratia ſperabat à Cæſare libertatem adipiſci. Quod non ſolum poſcenti ultro conceſſit mater: ſed nuncio etiam properanti alias ipſa dedit literas, quibus Cæſarem obſecrabat, ut humanæ conditionis eſſet memor. Fieri enim poſſe, ut manſuetudinis, & clementiæ aliquando gratia referretur. Atq; id illi haud difficile fuit exorare. Nam Cæſar, ut in Italia debellatum, & Regem captiuum eſſe intellexit, animũ ad pacẽ extemplò adiecit: neq; ob tam inſignẽ uictoriam ullum lætitiæ edidit ſignũ: ſed tantum ſupplicationibus gratias egit Dijs immortalibus, qui ſibi rerum in Italia componendarum tam facilem uiam aperuiſſent: ſimulq; Lanoio per literas mandat, ut Regem ipſum & loquendo, & conſulẽdo ad idipſum hortaretur. Interea Lanoius acceptà à Franciſco Sfortia Piſleonenſi arce Regem cuſtodiendum eo adducit: poſtmodũ Papiam reuerſus, cum magnum ſibi onus incumberet, tot ſtipendiorum militibus perſoluendorum, magnam exercitus partem in Placentinum, & Parmenſem, ac etiam Regienſem agrũ ire præcipit, ea ratione Clementem Pont. & Alphon

phonſum, Ferrarienſium ducem adductu rus, ut pecuniam in exercitus uſum eroga rent. Venetos etiam hortatur præſtare, q̄d impenſæ amplius in bellum factum erat pro militibus, quos in auxilium mittere te nebantur, cum ipſe in augendo Cæſaria no exercitu eam rationem habuerit, ut nu merum eorum expleret, qui ab eis mitti ex fœdere debuiſſent. Atq; tantus iam erat in Italia Cæſarianorum metus, ut paucis die bus Clemens Pont. uigintiquinq; aureo rum millia, & Alphonſus Eſtenſis quin quaginta numerarint: Veneti etiam auri ſi gnati octingenta pondo polliciti ſint, ne hoſtium loco haberentur. Sed dum Lano ius ſpe conſequendæ maioris ſummæ mo ras nectit, immutatam Venetorum offen dit uoluntatem. Nam niſi renouato fœde re, & fide ab ipſo Cæſare data, Lanoio cre dere haud ſatis tutū exiſtimabant. Per eoſ dem etiam dies pecuniæ, quæ iandudum in Hiſpania à Cæſare mercatoribus Genu enſibus numeratæ fuerant, quæſtoribus in Italia redduntur. Quod uerò reliqui in ſtipendia exercitus debebatur, id omne Sfortiæ Duci neceſſe fuit perſoluere: ut tot milites, qui nō modo oppida, & uillas paſ ſim uaſtabant: ſed intra urbem populaturi omnia uenire minabantur, à ceruicibus

populorũ deijceret. Atq; ita in Hastensem & Salutianũ agrum, ac in Taurinos exonerata huiusmodi procella Mediolanenses ingenti periculo liberati uidebantur: nisi idem Lanoius, qui superiore bello à Cæsare Mediolanensis Ducatus diplomate Sfortiæ concessum; penes se habere palam dixerat, quo Italos principes certiores redderet, ab ipso Cæsare totius Italiæ regnũ non affectari, ipsius iussu duodecies centena aureorum millia postulasset, ut Sfortia iustis Ducatus titulis insigniretur. Neq; propterea ditionem Mediolanensem à Cæsare uendi aiebat: qui maiorem tam in ea defendenda, quàm in adipiscenda impensam fecisset: Cæterum, cum id grauius onus, quàm quod ferri posset, uideretur, haud imprudenter responsum fuit Sfortiam propediẽ legatos ad Cæsarem missurum: ut quo statu res Insubrum essent, certior redderetur: neq; uereri, quin multa de Lanoij petitione detraheret. Atq; ita in aliud tẽpus re huiusmodi dilata, Lanoius Pisleonum secessit, ubi Franciscus Galliarum Rex magna cura in arce custodiebatur: cumq; crebris cum eo colloquijs multa de Cæsaris benignitate quotidie polliceretur, magnã spem Regi iniecit, fore, ut si cum Cæsare congredi posset, in libertatem restitueretur. Et propterea

pterea Lanoium obsecrabat, ut in Hispaniam potius, quam Neapolim, quo sibi ꝓficiscendum esse antea audiuerat, adduceretur. Necꝙ ad id minus intentus erat Lanoius; quippe qui & magna præmia, & haud minorem gloriam sibi speraret comparare, si ipsius opera inter duos adeò potenteis, eosdemꝙ infensissimos Reges beneuolentia conciliaretur. Quamobrem Regi persuadet, ut iter in Hispaniam à Gallis tutum reddat. Proptereaꝙ Anna, quẽ Memoransim ab oppido eiusdem nominis uocãt, unus è purpuratis Regijs ad Lodouicam matrem, cui statim audita Regis captiuitate regni procurationẽ Gallia omnis demandauerat, ire pergit: eiusꝙ iussu deductis è portu Massiliensi sex triremibꝰ Lanoium cum Rege profectum ad portũ Delphini uiginti passuum millibus, orientem uersus à Genua offendit. Cumꝙ in illum usꝙ diem semper dixisset se Regẽ Neapolim adducturum, tunc conuerso ad occidentem itinere, cum decem & septem triremibus in Hispaniam ire properat. Accepto nuncio Lanoium cum Rege in Hispaniam ad Cæsarem proficisci, reconciliationem inter eos tractari nemo amplius dubitauit. Quare in animos Italorum principũ statim irrepsit opinio Italiæ totius domi-

triremes

natum à Cęsare affectari: Regisq; Galliarū restitutione ingentem quæri pecuniæ summam: atq; ita Cæsari facile fore, qui regnū Neapolitanum possideret, & in Insubrib9 victorem haberet exercitum, alias Italiæ urbeis, & loca in potestatem redigere: ab aliis pecuniam extorquere: quæ placerent diripere: militum hospitia arbitratu suo in oppidis, & ciuitatibus distribuere. Quo metu perculsi Clemens Pont. & Veneta Respublica crebris literis, & legationibus: hinc inde missis: consiliū inire cœperunt, qua potissimum via huiusmodi coniunctionem impedirent: nihilq; magis conducere visum est, quàm Lodouicam, Regis matrem Italiæ viribus in spem filii liberandi inducere. Sed ad id peragendū censebant oportere Galliam Italiæ esse pacatam. Fore enim, ut Cæsar rebus suis metueret, si inter se consentienteis tot principes perspiceret: quorum auxilio potius, q̃ propriis viribus, superiora confecisset bella. Existimabantq; Sfortiam, Mediolani Ducem, ut ditionem suam onere Cæsarianorum militū liberaret, in eandem sententiā uenturum, præsertim cum iandudum à Cæsare insignia, & iusti Ducatus tituli non nisi durissimis conditionibus, promitterentur. Atq; ut huiusmodi cōiunctione facilior Italię fo

ret

ret defensio, per Hieronymum Moronũ tentant Ferdinandum Daualũ à Cæsaris obsequio diuertere; magnaq; propterea pollicentur præmia. Primum scilicet totius Italicæ militiæ ducatum, Neapolitaniq; regni sceptrum: quod, non modo cõmuni principum sumptu adipisci: sed etiam tutari (si opus fuerit) pollicentur. Quod cũ non respuere Daualus uideretur, modo sine dedecore, & proditionis specie facere liceret, iuris ciuilis, & pontificij auctoritate demonstrare conantur Neapolitanum ciuem (q; ius eius ditionis ad Romanam Ecclesiam spectet) non posse solũ à quocunq; alio absq; ignominię, aut defectionis nota, ut Ro. Ecclesię adhæreat, desciscere: uerũ etiam ad parendum pontificijs mandatis obligari: atq; ita cum in ipsorum sententiam transijsse illum existimassent, Sigismundum Alberti Carpensium principis à secretis deligunt; quem in Galliam mittant ad fœdus cum Italis principibus tractandum. Verum, seu q; in itinere interceptus eo non peruenerit, seu q; Rex in Hispaniã traiectus maluerit pace, quam bello de libertate sua cum Cæsare agi, Galli non, ut antea, Italici fœderis cupidi uidebantur. Quinimò, ut filio captiuo Lodouica mater morem gereret, Margaritam filiam ex

morte Caroli Alanconij Ducis pauloante uiduam in Hispaniam una cum legatis mittere non recusauit. Quod quidem poposcerat Rex, ut Cæsari gratificaretur: qui iam animo agitabat Heliodoram sororem suam, quam Carolo Borbonio superius pollicitam retulimus, Francisco Regi, ipsius autem Regis sororem Borbonio in matrimonium tradere: atque ita illum in Ducatum, quo ob sequutas ipsius parteis fuerat expulsus, restituere. Cum ergò Legati in Hispaniam applicuissent, inducias primũ sex mensiũ fecerunt: quibus Carolo Borbonio iter tutum ex Italia ad Hispaniam pateret. Mox, cum ad conditiones pro Regis restitutione allatas deuentum esset, Cæsarque totius Italiæ ditioni, necnon prouocationibus Belgicæ inferioris, quæ ad Senatum Parrhisiensem pertinebant, ac imprimis Burgundiæ renunciari à Gallo uellet, legati inter cætera mandatum habere significant, ne quid ullis conditionibus transalpini regni imminui paterentur. Cumque aliter Cęsaris animus ad pacem haud inclinaretur, una cum Regis sorore, quæ Caroli Borbonij nuptias confestim aspernata fuerat, in Galliam re infecta rediere. Quamobrem Rex, qui ex Hispania abeundi non paruam spem in ea legatione posuerat, animo con

mo cõsternatus in aduersam ualetudinem incidit: & nisi Cæsar ęgrotum uisitasset, bonoq; iussisset esse animo, in magno uersabatur uitæ discrimine. Sed Cæsaris comitas, renouataq; ex illius oratione libertatis spes breui hominem ad pristinam reduxit incolumitatem: idq; maxime ut speraret, præstabant nuncij, qui sæpe ad illum ueniebant: clamq; significabant quotidie Cæsarem à suis in Italia moneri, ut pacem Gallicam: honestis conditionibus: non aspernaretur: neq; sineret Gallos Italis iungi: periculum enim imminere, ne dissoluto exercitu, qui rei pecuniariæ inopia diutius contineri non poterat, non modo eius auctoritas in Italia: sed regnum etiam Neapolitanum in discrimen adduceretur. Atq; ita sero coactum iri quomodocunq; pacem à Gallo accipere: quam impręsentia maiore commodo dare posset. Quę cum ueri similitudinem habere uiderentur, ualdeq; Caroli Imperatoris animum mouerent, illud etiam magis mouit, q Ferdinandus Daualus quæcunq; in Italia aduersus Cæsarem acta essent, per certum nuncium patefecit: nec de se male amplius permisit suspicari. Nam antea & Antonij Leuæ, & Ferdinãdi Marini exercitus quæstoris literæ multa à principibus Italiæ haud e re Cæsaris tra-

ctari significauerant: nec poterant plerique non admirari, quod Daualus, cui totius exercitus demandata erat cura, in tanto negocio nihil scriberet. Incertum autem est, an ad id impulsus fuerit, siue quod Frãcisco Sfortia in grauiorem ualetudinem, & in summum uitæ discrimen præter spem redacto, maluerit ipse (si illi mori contigisset) præesse Insubribus, quam cum maiore periculo maiorẽ dignitatem quærere: siue quod eo animo simulauerit se Cæsari iratum, suamque aduersus illum operã petentibus non negauerit, ut aduersariorum consilia intelligeret, atque ita eorum conatus facilius posset infringere. Patefacta igitur principum Italorum coniuratione Cęsar statim Daualo rescripsit, ut quoquomodo ei melius uideretur, prouideret ne quid res suæ detrimenti acciperent. Itaque Daualus reuocato ex Taurinis exercitu, ubi per æstatem statiua habuerat, Mediolanum uersus præter omnium spem uenit: & cum primum Nouariam applicuit, per litteras Hieronymũ Moronum ad se euocat: qui (ut erat callido ingenio, & in indagandis hominum consiliis perspicax) nonnullis rumoribus edoctus, ei parum fidebat. Sed cum Daualus nihil non fuisset pollicitus, ut ad se ueniret nõ recusaret, Moronus sperans uirũ fa-

mæ, & honoris cupidissimum nunquam adductum iri, ut contra datam fidem quicquam mali, in se præsertim amicissimum, moliretur, Nouariam uenit: multaq; cum illo collocutus, dum discessum parat, Antonio Leua ita iubente à militibus comprehenditur: quo nuncio consternatus Franciscus Sfortia Iacobum Philippum Saccũ ad Daualum mittit, ut suam erga Carolũ Cæsarem uoluntatem, & obseruantiã declararet. Sed quoniã Moronus uel ea potissimum ratione coniectus erat in carcerem ne hominis ingenium, quod ipsi multoties alias usui fuerat, impræsentia officeret, ijsdem artibus, quibus Moronũ ad se traxerat, benigne, & comiter allocutus oratorem illum ad hortandum principem pellexit, ut ciuitates, & munitiora loca Cæsaris nomine sibi custodienda traderet. Fore enim, ut cognito eius animo, atq; erga Cæsaream maiestatem promptitudine, & fide sedatis suspicionibus, quæ non temere de Pontifice, & Venetis indies suboriebant, protinus restituerẽtur: gratiorq; Princeps efficeretur Cæsari. Quæ quidem, & si grauiora essent, q̃ ut tam facile deberent concedi: tamen, ut declararet imperiũ, quod à Cæsare acceptum habere semper pręse tulerat, paratum ad eius utilitates reddere, &

ne tantam in se Cæsarianorum uim concitaret, cum omnia ab Italiæ principibus adhuc imparata essent, præter Mediolanẽsem, Cremonensemq; arceis, quas ad corporis sui tam male ex longa ægrotatione confecti custodiam reseruauit, reliqua totius ditionis loca, ac ciuitates Daualo concessit: confidereq; haud minus innocentia & benignitate Cæsaris, quã Dauali pollicitationibus uidebatur: qui se nil præterea innouaturum non semel affirmauerat. Sed principem statim fefellit opinio. Nam Daualus cumprimũm munita loca præsidio firmauit, cum ualida Germanorum, & Hispanorum peditum manu, ac nonnullis equitibus ad urbem gressum dirigit: nemineq; aduersante, distributis intra priuatas domos militibus, extemplò sibi postulat arcem dedi. Res profecto haud æqua, ut iã non modo id agi uideretur, quo rebus Cęsareis consultum esset: sed ut Princeps causa indicta non modo Ducatu: sed etiam libertate spoliaret. Sero itaq; Sfortia agnoscens se nimiam Dauali uerbis fidem adhibuisse, passus est se potius obsidione cingi, quã Daualo, aut Cæsarianis amplius confidere. Interea Carolus Cęsar, qui ob ea, quę Mediolani agitabantur, planè cognoscebatur magis, & magis à se principum Italorum

rum animi quotidie alienarētur, satius duxit conditiones a Rege captiuo oblatas nō aspernari, ꝙ ansam relinquere, ut Lodouica eius mater Clemēti Pont. atq; Italię principibus iungeretur, præsertim cum post infectam cum legatis in Hispania pacem, fœdus cum Henrico Angliæ Rege renouatū esset: atq; ad id incitabat, ꝙ Rex libertatis desiderio Burgundię cedere pollicebatur: dicebatq; se effecturum, ut tota Gallia, postquam in regnum esset profectus, consensum præbere haud abnueret: qua spe ductus Imperator plerisq; eius cōsiliarijs, maxime Carolo Lanoio, & Henrico Nausonis comite ita suadentibus, fœdus ijs conditionibus cum Rege icit, ut rebus Italiæ omninò cederet: Senatum Parrhisiensem à Flandriæ prouocationibus abdicaret: Burgundiam restitueret: utq; ipsi ad sumēdam imperij coronam in Italiam uenturo peditum sex millia, equites cataphractos sexcentos cum totidem sagittarijs: penso in semestre stipendio, in auxiliū præberet: proq; ijs obseruandis, & donec libertate adepta, pmissa denuò sibi rata fore iuraret, filios duos natu maiores daret obsides: utque pax firmior, & fœdus arctius iungeretur, Heliodoram eius sororem uiduam in matrimonium acciperet: ex qua si filios

contingeret nasci, Burgũdiæ dominatum eis reddere Cæsar pollicebat. Atq; in hũc modum inita pace minus iam rebus Italiæ sibi timendum existimans, Pontifici haud auscultabat quotidie pro restitutiõe Francisci Sfortiæ oranti: neq; culpam transferebat in Daualum, quem ille omnium aduersus Cæsarem actorum reum arguebat, cũ patefactis ab eo aduersariorum consilijs de fide ipsius dubitare minime æquum uideretur. Itaq; cum nulla à Cæsare refulgeret spes Sfortiæ liberandi, statim Pontifex, & Veneti animum ad Regem Galliarum conciliandũ adiecerunt: quem eo animo fœdus cum Cæsare existimabant percussisse, ut cum ad suos redijsset, causam quæreret non seruandę pacis, Propterea ad eum in Gallias mittunt gratulatum pro recuperata libertate, & ad suos optatissimo reditu mandataq; legatis præbent fœderis percutiendi: quod postmodũ initum est his conditionibus: ut Gallus omni ditione Italiæ, excepta duntaxat Hastensi ciuitate, cedat: quotannis autem per Franciscũ Sfortiam ei pendantur quinquaginta aureorũ millia: ipsumq; non solum Mediolanense imperium possidere patiatur: sed etiam una cum Pontifice, & Venetis teneatur communi sumptu in paternum imperium restitue

ſtituere. Quod uero ad Neapolitanum regnum attineret, eligendum eſſe Regem, q̃ ſeptuaginta aureorum millia in ſingulos annos Regi perſolueret: huiuſcemodiq́ꝫ tributis eum contentum eſſe debere: exercitum quoqꝫ per Pontificem, & Venetos parari tanto equitatu, peditatuq́ꝫ tum Italico, tum ex Heluetijs, ut Cęſarianis eſſet numero ſuperior: ſuſtentandoſq́ꝫ ſtipendiorum ſumptus, donec penitus exercitus Cęſarianus Italia pelleret. Quo percuſſo fœdere Pontifex, ut belli gerendi iuſtam habere cauſam demonſtraret, ad Cęſarem in hæc ferme uerba literas dedit. Non opus eſſe arbitramur longo ſermone ad demonſtrandum quo ſtudio, quibuſue curis à noſtri Pontificatus initio, tum pacem communem totius Chriſtiani nominis, tum priuatim tuam nobiſcum coniunctionem, pcurauerimus. Sunt enim omnia acta, cogitataq́ꝫ noſtra tibi æque nota, ac nobis. Illud uero ſilentio præterire non poſſumus, nihil nos unquam prętermiſiſſe, quod uel ad boni paſtoris erga uniuerſum gregem officium, uel priuatim ad fidelis amici animũ ergà te pertineret: cuius tamen uoluntatis, atqꝫ amoris ergà te noſtri eum ſumus exitum conſequuti, ut repulſi à beneuolentia, & cõiunctione tua ſemper fuerimus. Quo

circa ad ea consilia, a quibus & natura, & uoluntate omni tempore abhorruimus, necessario sumus compulsi: licet serius, quam & rerũ indignitas, & honoris nostri, publicique commodi ratio postulabat. Iam enim patiẽtia nostra ad negligentiã Rerumpub. conuertebatur, nisi tandem arma caperemus: quæ & iusticiæ, & Italiæ libertati, & nobis ipsis præsidio essent. Etenim (ut causas breuiter attingamus, quibus adacti sumus ita facere) meminisse potes antequam ad Pontificiam dignitatem assumeremur, nos summopere tibi addictos fuisse: et quo rerum tuarum is exitus esset, quẽ tute optabas, neque laboribus, neque periculis, aut impensis nos pepercisse: & postquam ad Pontificatus honorẽ uocati fuimus, tuique hostes magnas in Italia copias habebant, & si pro dignitate abstinendũ nobis ab armis operæprecium fuisset: tamen ne te, tuaque negocia impedita relinqueremus, non solum Florentinorum auxilia: sed etiam Ro. Ecclesiæ copias in tuis subsidijs, & castris uersari permisimus: nec pecunias cessauimus tuis suppeditare, donec depulsum illud periculum fuerit. Q. si iidem postea insequenti bello, quod ad Ticinum confectum est, non præstitimus, id non uoluntati nostræ ergà te imminutę: sed põtificat9 dignitati,

 quæ

quæ communis in nobis patris personam exposcit, potius attribuendum est, præsertim cum tu ipse uidere potueris, quę nobis esset cura rerum tuarum. Nam si societatē hostium tuorū sequi uoluissemus, magnā nobis præmia non solū proponebantur: sed iam parata erant: & tui tam facilem uictoriā nunquam nacti fuissent: ob quam, cum sublata omnis contentio uideretur, cum tuis ducibus fœdus iniuimus: & quō ali, ac sustineri exercitus tuus posset, plus quam mediocrem auri summam dedimus: ea conditione, ut à finibus nostris exercitus abduceretur: restitueretur\q; pecunia, si tu fœderi cum illis inito nō consentires. Quod quanquàm minime apud te ratum fuerit, nihilominus ne\q; aurum recuperauimus, & contra fidem datam in Romanę Ecclesię locis diuti⁹ exercit⁹ tui bona pars uersata nullum crudelitatis, nullum auaritiæ, aut immanitatis genus in nostros prætermisit. Quamobrem cum ita à te, et à tuis accepti essemus, ut nulla meritorum nostrorum ratio haberetur, nemini mirum esse debet, si quæ in tui detrimentum à Ferdinando Piscario occulta consilia haberi cœperant, cum ad nos delata essent, non penitus aspernati sumus. Cæterū cum tui Mediolanense imperium occupassent, cir-

cumuallareq; perrexissent Franciscũ Sfor- tiam, à te toties declaratum Mediolani Du cem, tantam indignitatem (ut uerum fate- amur) ægre quidem tulimus: & cunctis ꝓ pe Christianis principibus auxilium con- ferentibus, pro communi Italiæ periculo non neglexim⁹ arma capere: ita tamen ut legatum tuum, qui pro componendis (uti aiebat) rebus uenerat ad nos, interea audiremus: & relapsi in pristinam concili- andæ amicitiæ spem, & perpetuitatem, & beneuolentiæ nostræ fructum tibi pollice remur, modo per te Mediolanensium Du ci (etiã si quo pacto errasset) clementia im partiretur: sine qua res Italiæ eo tempore securitatem habere non poterant. Sed tu plus iniquis tuorum, quã par erat, consilijs fidei adhibens, pro clementia iusticiæ rigo rem obtulisti: quæ tamen nescio quo mo- do iusticia appellari possit, cum iudicium, atq; sententiam pœna antecesserit, & Prin ceps tui hactenus semper obseruãtissimus indicta causa iam septimum mensem acer- rimam tuorum obsidionem patiatur. Qui bus tot, & tantis causis de te diffidere, & q̃ dammodo desperare coacti sumus: nostrã que amicitiam, quam tu toties repudiasti, multis, & magnis principibus adiungere: quorum optimum in Christianam Remp. ani-

animum si essemus aspernati, non pastoris, & communis patris laudem, sed superbi; & insolentis nomen acquisiuissemus. Habes rationem actorum & consiliorum nostrorum: quæ iccirco à nobis summatim explicata est, ut non solum coram Deo (is enim inspector est cordis) sed etiam coram hominibus testatam optimam uoluntatē nostram relinquamus. Dum hæc fierent, Franciscus Sfortia in arce Mediolani inclusus diutius obsidionem tolerare non poterat. Quamobrem Antonius Leua, Alphōsusq; Daualus, qui mortuo Ferdinādo Daualo rerum Mediolanensium administrationem susceperant, quæcunq; onera, uel intolerabilia urbi imponere in animum inducūt potius, q̄ Principi obsesso opem ferri patiantur: imprimisq; ciues, qui iurare in uerba Cæsaris recusabant, nisi sibi cautum esset Cæsareum dominatum haud iniquum fore, modo æqua pollicendo, modo metu ne deteriora cōtingerent, iusiurādum facere cōpellunt. Postremo, cum diuturna stipendij inopia, imminentisq; belli metu opus esset pecunia, à plurimis, q mercatura, aut opificio diuitias comparauerāt, non paruam efflagitant auri summam: pignoribusq; ablatis, & carcere detrectāteis ad erogandum pecuniam cogunt. Qua-

ge senatus, populusq; Mediolanensis, conuentu inter sese habito, omnes uno ore coram legatis Cæsaris queruntur nō modo uillas, oppidaq; diuturno militum sumptu quotidie exhauriri: agrosq; colonis passim discedentibus, incultos remanere: sed etiam in urbem ipsam, & ciueis manus inijci, priuatasq; pecunias contra toties promissam fidem extorqueri: à quibus cū temperari posthac efflagitarent, omniaq; sese facturos Cæsariani pollicerentur, hoc animo Mediolanenses discessere, ut si cuipiam postmodum pro eroganda pecunia uis inferretur, uicinorum implorata ope arceretur iniuria: & ut huiusmodi decreto Deus Opt. faueret, supplicationes à summo Virginis matris templo ad diui Ambrosij tutelaris ædem triduum decernunt. Sed nihilominus Cæsariani, quibus cordi magis erat habere pecuniam, q̄ pollicita obseruare, missis satellitibus in priuatam fabri cuiuspiam domum, cui nudius tertius aureos quingentos numerare imperatum fuerat, totam urbem tumultu concitarunt. Dominus enim domus, cum sibi per uim auferrentur pignora, correptis repente armis, auxilioq; uicinorū implorato, abire coëgit satellites: qui cum paulopost Antonij Leuæ iussu, ad quem factum retule-

rant,

rant, aliis adiunctis rediissent, portasque domus occlusas perfringere conarentur, à uicinis pariter omnibus ad arma conclamatum est. Itaque paulopost tumultus totã urbem peruadit: neque quicquam tamẽ ultra eo die tentatum est, quam ut uis arceretur. Perterritus subito tumultu Antonius Leua è curia per minus frequentem urbis partem ad loca arci ꝓximiora, ubi tria millia Germanorum peditum ad arcis obsidionem collocata erant, se contulit: collectaque peditum manu, & Gaspare Mayno non paruę auctoritatis inter ciueis comitatus, qua populi armati turba densior erat, ire pergit: hortaturque, ut depositis armis digrediant: neque huiusmodi tumultibus minime profuturis omnia misceant. Idem etiã alia ex parte faciebat Daualus, qui eo ęquiore animo audiebatur, quo minus populo erat inuisus. Itaque, cum diei ferme dimidium totam urbem perequitassent, ea conditione populus ab armis discessit, ut Cæsar, eiusque legati uectigalibus contenti priuatæ parcerent pecunię: neque ullum preterea militem, quam quos ab initio ad arcis obsidionem posuerant, in urbem adducerent. Sed cũ postero die nonnullos ex Hispanis ducibus aduentanteis uidissent, crebrisque nunciis admonerentur integras cohorteis peditũ,

equestreisq; turmas properare ad urbem, præmissis aliquot ad Alphonsum Dauallum, & Leuam patritijs, qui resumendorũ armorum causam in ipsos impingerent, magno adeo tumultu totam urbem concitarunt, ut de linquenda urbe Cæsariani deliberauerint. Cæterum cum magnum populi numerum ad curiam diripiendam, ubi rerum criminalium præfectus cum peditum manu diuersabatur, accurrisse cognouissent, reuocatis animis uias trabibus, tabulisq; quo melius fieri poterat, obuallare pergunt; & ab arcis custodia ad populum se conuertunt. Quo factum est, ut in ipsa arce obsessi erumpendi occasionem: diu tentatã nacti sint. Nam Princeps multorum pollicitationibus fretus, qui magna sese facturos iactauerant, emissa militum manu statim munitiones hostium occupat. Sed ubi qui opem, aut commeatum ferat, conspicit neminem, abiecta auxilij spe iam clamorem, & strepitum in urbe paulatim sedari audiens suos intra arcem recipit. Interea multi pugnæ insueti, multi etiam ob direptam curiam præda onusti abire, & signa pro libito deserere adeò, ut quibus tuandę patrię maior cura erat, animus deficeret; nec spernendæ a Cæsarianis oblatæ conditiones uidebantur: qui

præ-

præter Germanos ad obsidionem arcis iã pridem positos, cæteros milites non modo ex urbe: sed ex agro Mediolanensium amouere promittebant. Itaq;, cum à solis occasu ad ortum incerto euentu pugnatũ esset, utrinque ab armis discessum est: aliquotq; postea diebus quieta urbs uidebatur: licet pleriq; id Cæsarianos potius, qa è re sua esset, eo tempore ab armis cessasse, quam ex animo promisisse existimarent, presertim cum multi ex militibus non modo sese in Mediolanenseis male animatos palam iactarent: sed breui assererent uindictam sumpturos. Neq; secus erat putandum, cum à Pontifice, à Venetis, ab Heluetijs, à Gallia imminente bello necesse Cæsarianis esset nihil intentatum relinquere, quo tot hostiũ impetum sustinerent. Principium igitur à nonnullorum ciuium relegatione factũ est: qui maiorem antea gratiam Cæsarianorum promeruerant, cum in superiorib⁹ bellis ad arma toties aduersus Gallos sumenda alacreis sese exhibuissent. Hos enim Cæsariani, ob Sfortiani nominis studium, habebant cæteris suspectiores: & tumultus pauloante in urbe concitati culpam in illos transferebant. Quod ubi populo renunciatum est, indignatus occasionem quæri, qua ducibus suis (si fa-

ſto denuo opus eſſe contingeret) priuaretur, ad amouendam eorum ſuſpicionem uades dare promittit. Sed dum nonnulli ex ijs, qui pro uadibus nomina profitebātur, minus probarentur à Cæſarianis, populuſq́ nolle quenquam è ciuibus relegari etiam atq; etiam contenderet, & in ciuitate nō deeſſent ſeditioſi, qui omnia cuperēt tumultu miſceri, primo de legatis, & Cæſarianorū ducibus palam obloqui, mox arreptis armis (ſi quempiam militū, maxime ex Hiſpanica natione, nacti eſſent) trucidare, ſpoliatumq́ necare: & quamuis id primatibus, & ijs præcipue, quib⁹ ciuitatis ſalus erat carior, diſpliceret, ac centuriones cū aliquot armatis per urbis portas diſpoſiti eſſent ad ꝓpulſandas populi aduerſus Cæſarianos iniurias, tamen tantus facinoroſos furor inuaſerat: totq́ milites, præſertim Hiſpani, qui propius urbem Ducum ſuorum iuſſu ſe cōtulerant: in horas nihil tale metuentes adueniebant: ut ipſi Centuriones ad huiuſmodi amentiam cōpeſcendam nō ſufficerent. Hanc occaſionē nacti Antonius Leua et Alphonſus Daualus, tū ut militibus prędæ auidis morem gererēt, tum etiā ut parere docerent Mediolanenſem populū, denunciarunt protinus ſeſe nulla ampli⁹ ꝓmiſſorū fide ergà ciuitatē teneri.

neri. Atq; iccirco ea parte, qua stationem suorum posuerant, uallo, & tormentis per nocte munita, collecto militũ agmine impulso alia ex parte egressi, primũ occiso quodam ex infima plebe, q caput honoris causa detegere (ut moris est) corã ipsis asperna batur: mox trib9 aliis, quos in uia obuios habuerant, trucidatis, initium pugnæ præbuerunt: igneq; ex turri accenso signũ cæteris accedendi ad urbem dedere. Cõmouit uniuersos ciueis tam inopinata cædes: quę ipsis Alphonso Daualo, & Leua non modo præsentibus: uerum etiam iubentibus hostiliter erat ædita: nec quisq; tam pacato animo in ciuitate fuit, qui non uel cũ omniũ fortunarum, & uitę periculo, arma capescenda censeret. Sed nullus eo tẽpore Cæsarianos timor inuadebat, quippe q supra mille armatos, præter eos, qui arcẽ antea obsidebant, pauloante clam introduxerant: occupauerãtq; pleraq; loca urbis eminentiora, unde à scloppetariis crebris ictibus Mediolanenses interficiebant. Quare multi è ciuibus: abiecta omni uictoriæ spe, præmisso tubicine deligunt oratores; q benigna oratione Cæsarianorum ducũ iram lenire studeant. Sed cum in eo duces persisterent, ut suspecti emitterent, à populo in concione acclamatũ est minime æquũ esse,

cum totus exercitus hostiliter ad urbem ap propinquaret, ut inde exirẽt, qui præsidio forẽt ciuitati. Atq; ita redintegrata pugna: miserabilis erat tã inclytæ urbis casus. Germani enim in propinquas domos ignẽ inie cerant, ne Mediolanenses e tectis, & specu lis suos interficere possent: ipsiq; e turricu lis, & fenestris, quas militibus munierant, passim pſternebant ciueis: nec quisq; in eo prelio uiuus capiebat: sed ubiq; uulnera, cę des, incendia apparebãt. Redacta in tanto discrimine ciuitate, cum Leua, & Alphon sus Daualus perspicerent (si reliquæ Hispa norum peditum cohortes in ipso pugnan di ardore intromitterentur) non solum ur bem direptioni obiectum iri: sed eundem cædibus fore finem, qui et militũ foret satie tati, duces nondũ ingressos admonent, ne absq; ipsorũ iussu ciuitatem introeant: au dientesq; populũ de pugna fessum esse, & non solum eos, quos antea exire iusserant: sed maiorẽ etiam numerũ migrare uelle, ab armis hinc inde cessatũ est, cũ a solis oc casu ad nonam diei horam utrinq; armati stetissent, maximoq; ciues uidebãtur so luti periculo, nisi paulopost cogno uissent diem illum tot malorũ, quę postea secuta sunt, fu isse initium.

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Sextus.

OSTQVAM ex ei⁹ diei pugna innotuit quantũ Veterani milites inconditæ multitudini præstarent, mœstitia, & dolor, qualis in capta urbe esse solet, in omnium animo et uultu apparebat. At Cæsariani uoti cõpotes: urbem ingressi obseptas uias recludi, sibiq́ꝫ à ciuibus non militarem uictum: sed opipare, ac perquã eleganter parari imperant: designatisq́ꝫ ꝑ totam urbem hospitijs militũ arbitrio coguntur ciues, præter epulas, etiam uesteis, & indumenta præbere: quibus sumptib⁹, & interdum etiam contumelijs, & uerberibus uexati multi quotidie, uel relicta supellectile, uxore, & liberis tot impendentium periculorum metu abibant: neq́ꝫ bonorũ publicatione, aut ædium ruina, quas milites à fundamentis in odium fugientiũ demoliebantur, retineri poterant. Interea

Pontifex, & Veneta Resp. undiq; coactis militibus duces suos in Insubres maturare imperabant, ut iuxta fœdus cum Francorum Rege pauloante initum, Cęsarianum bellum aggrederentur: Franciscoq; Sfortiæ iandudũ obsesso opem ferrent. Quod cum Alphonsus Daualus, Antoniusq; Leua prospicerent, neq; esset dubium, quin Veneti Laudem ciuitatem essent tẽtaturi, ut ibi sedem ad omnia belli exequenda negocia constituerent: propterea treis Hispanorum peditum cohorteis præsidio urbis collocauerant: qui cum Mediolanum à suis direptum iri existimarent, nullo iussu retineri potuerunt, quin statim ad urbem aduolarent: relicto in ciuitate Laudæ sub Fabricio Maramaldo Italorum peditũ septingentorum præsidio. Cęterum ij Duce suo ita permittente in ciueis nullum prætermittebant insolentię genus: adeo ut pleriq; de fuga potius abiecta rei familiaris cura cogitarent, q̃ diutius in huiusmodi seruitute uiuere, nisi Lodouicus Vistarinus patritius, qui cum Cæsarianis militabat, adiecto ad liberandã patriã animo, clam pactis cum Francisco Vrbini duce, ac Petro Pisaurio, legato Veneto conditionibus, iuuenes aliquot delegisset: quorum operam in tradẽda Venetis urbe strenuã sperabat fore. Itaque

que admonito Vrbinate, ut quo secretius fieri posset, noctu cum parte copiarum ad urbem appropinquaret, ipse in aliquot uicinis domibus suis dispositis, assumptisque tantum secum duobus comitibus ad turriculam quandam, ubi sex tantum pedites excubias agebant, pergit animaduersurus in eos, nisi uigilanteis offendisset, subsequutisque paulopost ijs, qui facinus aggredi parabant, tanta celeritate omneis comprehensos necauit, ut strepitus nusquam sit exauditus. Patrata huiusmodi cæde: Vistarinus per uallum demissus ad urgendum Venetorum aduentũ properat, antequam Maramaldus, aut alius quispiã facinus resciret: adeoque fauit fortuna, ut Veneti prius traiecto Abdua: fossas, & munitiões urbis transirent, quam hosteis aduenisse quisque intelligeret. Cæterum: re tandem cognita: Maramaldus: collectis suis omnibus in arcem se recipit: quam deserere turpe existimabat, nisi prius ab Alphonso Daualo, & Leua admoneretur, quid sibi in tanto rerum discrimine agendum esset. Sed cum magni momenti Cæsarianis huiusce urbis amissio uideretur, extemplò Hispani omnes Mediolani in armis fuerunt: & ad tria millia peditum ciuitate egressi cum Alphonso Daualo, & Ioanne Vrbina tribuno ante horam

diei quintam per arcem urbem ingreſſi ad
iunctis Maramaldi peditibus uſq; ad forũ
perueniunt. Iam Franciſcus, Vrbinatum
Dux cum magna exercitus Veneti parte
introierat: uicoſq; omneis, ac domos plu-
rimas, quæ ad eam portam, qua ipſe intra-
uerat, reſpiciebant, præſidio munierat eã
de cauſa, ut ſi maior ingruiſſet hoſtium uis,
iter ſibi liberũ ad diſceſſum pateret. Quare
haud ſegniter ab Hiſpanis, qui urbem re-
cuperare conabantur, dimicatum eſt; &
non ſemel tentatum, ſi qua poſſent Vene-
tos præſidio deijcere. Sed cum illi acriter
repugnarent, & cominus gladijs, atq; ha-
ſtis, eminus etiã ſcloppis certaretur, Hiſpa
ni, qui potius Laudem urbem amittere, q̃
Mediolanum in diſcrimen adducere uole
bant, & ad protrahendum ibidem bellũ
nihil parauerant, reductis ſecum peditib⁹
Italis, qui cum Viſtarino haud conſenſe-
rant, relicta etiam arce Mediolanum reuer
tuntur: ſtatimq; Germanos mille & quin-
gentos Papiam ire iubent, ne ea quoq; ci-
uitate amiſſa omnis abeundi uia (ſi quid
durius incideret) præcluderetur. Equites
etiam tam grauis, q̃ leuis armaturæ Medi
olanum reducunt, uel ut tutiores contra
hoſteis eſſent, uel ut maiore ſumptu Medi
olanenſeis grauarent: quibus adeò erant
inſen

infensi, ut nonnunquam ciueis, & matronas, ac etiam pueros domi uinctos asseruarent, tanquam sumptuũ obsides: reliquam quę familiam mancipiorũ loco haberent: uidereq́ꝫ erat tabernas passim occlusas, Deorum templa nullis ornamentis referta, q̃ cum omni lautiore supellectile, & mercimonijs passim in caueis, & terræ uisceribꝰ abscondebantur: quanquam id frustra à multis fiebat. Nam & seruos, & ancillas, in quibus maior erat suspicio, milites cogebant, ubi ciuium bona abscõderentur, manifestare: & ipsi tanquam canes sagaces armorum, quæ ad se iusserant conferri, perquirendorum prætextũ habebant, ut omneis domus latebras rimarentur: et si quidpiam, quod placeret, aderat (nam quisque fortunarum hospitis sui arbitrium sibi uẽdicauerat) protinus auferebatur: ipsiq́ꝫ Antonius Leua, & Daualus, ac Carolus etiã Borbonius, qui nuper ex Hispania à Cæsare Insubribus præfectus redierat, adeò milites debacchari permittebãt, ut uniuersi ciues suppliciter peterẽt relictis facultatibus abire quo uellent, sibi licere, ut saltem à militum iniuria corpora libera essent. At Borbonius meliora illos sperare hortatus, deumq́ꝫ optimum testem inuocans, primis tormẽtorum hostiliũ ictibus caput su-

um deuouebat, nisi numerato aureorum triginta millium tributo, quibus menstruum stipendium militibus dare posset, ex templo tam graui onere liberaret urbem. Quod mortis genus creditũ est, illi postea Romæ ob periurium contigisse: frustra enim intra paucos dies à Mediolanensib⁹ pecunia exacta est: & nihilominus Hispani in uexandis ciuibus adeo perseuerarũt, ut reperti sint, qui tot erumnarum tædio sibimet laqueo mortem consciuerint: quiq; e sublimi nonnunquam præcipites sese dederint. Verum apud plerosq; plus quàm Borbonij pollicita, spes Laudensis uictoriæ poterat. Nam cum ciuitatẽ illam tam segniter à Cæsarianis in hostium potestatem relictam fuisse audiuissent, fieri posse non putabant, ut quinq; millia Hispanorũ, cum tribus Germanorum peditum millibus, paucoq; equitatu, præsertim deficiente stipendio, & nulla annonę aceruata quãtitate, tam uastum urbis spacium diutius tueri possent aduersus omnis fermè Italiæ uires. Atq; id prima belli præ se tulerunt initia. Nam cumprimum Hispani Laudę cesserunt, Pontificij, qui ad numerum octo millium peditum, cum ualido equitatu in agrum Placentinum pauloante peruenerant, confecto ratibus ponte Padum transi

ere-

ere: & Venetis adiũcti Mediolano appropinquabant: miserant etiam antea Octauianum Sfortiam, episcopum Aretinum ad Heluetios: qui Francisci Galliarum regis fauore quatuordecim peditum millia conscripserat: & per Rethos, & Bergomates descendens liberum iter ad exercitum Italicum habebat. Sed cum serius, quam tempus expostulabat, proficisceretur, Sfortiani in arce Mediolanensi obsessi ad id inopiæ redigebantur, ut præter panem, qui ex farina furfuribus admixta conficiebatur, quo pluribus impartiri posset, nihil haberent. Quare delectu inter eos facto circiter ducentos homines tertia noctis uigilia ex arce emittunt: qui per hostium munitiones egressi, qua negligentius excubias fieri antea animaduerterant, per uim arrepta uia Melignanum peruenere: ibiq; reperto Francisco Guicciardino, Pontificis legato una cum Veneti exercitus imperatore, ac plerisq; alijs ducibus, obsessorum inopiam significant: asseruntq; (si diutius auxilium ferri protrahatur) arcis deditionem breui sequuturam: uel (quod peius futurum esset) omneis in hostium potestatem uenturos. Quamobrem Itali duces iussis Sfortianis bono animo esse, magis ut hostium animos tentarent, quam ut sexde

cim peditum millibus nuper collectis spe-rarent Cæsarianos ueteranos milites Mediolano expellere, ad portam, quæ Romana dicitur, gressum dirigunt. Cumque Ioannes Medices, qui primam aciem ducebat, tormētis turrim quandam obruere aggrederetur, ut patefacto per eam aditu facilior esset irrumpēdi uia, ad id loci omne Cæsarianorū robur protinus accurrit: & non tantum ciuitatem tueri: sed etiam egredi audent, & manū cum hoste cōserere. Postquam autem leuibus aliquot prælijs hinc inde usque ad horam diei nonam pugnatū esset, Itali, qui intra paucos dies Heluetios uenturos haud ignorabant, quibus adiunctis minime dubium erat quin superiores euaderent, reductis machinis, quæ usque ad hostium munimenta actæ erant, Melignanum regressi sunt non sine magno Cæsarianorum fauore: qui cedente hoste nihil sibi ulterius ab eo timendum existimabant. At Mediolanēseis ingens oppresserat mœror, cum audirent exercitum Italicum, in quibus pristinæ libertatis pauloante effulserat spes, retrocessisse, neque in hominum animos cadere poterat id hostium metu, sed potius haud sincera ergà Ducem Sfortiam uoluntate factum fuisse credebant. Hoc successu elati Cæsariani, cum omnes

prius intra urbis interiora mœnia hoſpitia delegiſſent, aggeres circa ſuburbia alias cõſtructos reficere properant: & quotquot tam e populo, quam e patritijs nacti erant, ligonibus, & batillis in euacuandis foſſis cogebant inſumere operam adeo, ut huiuſce contumeliæ uerecundia aliquot dies nemo ex optimatibus in publicum prodiret. Sed uarijs in locis occluſi aduentantibus Heluetijs meliorem fortunam præſtolabantur. Non enim uериſimile uidebatur Franciſcum Francorum regem, qui toties omni aduerſante Italia res Inſubrum ſolus in diſcrimen adduxiſſet: & qui impræſentia Heluetios in Galliam ciſalpinam tranſmittebat, nunc adiunctis Italicis uiribus imparem tam paruo hoſtium exercitui fore. Quare Sfortiani redintegrata ſpe, licet uix pauciſſimorum dierum cibus, & is quidẽ exiguus, ac peſſimus ſupereſſet: tamen de deditione nullum faciebant uerbum haud dubium auxilium expectantes. Sed dum tardius exercitus Italicus Melignano diſcedens cum iumentis compluribus, & uehiculis commeatu onuſtis progreditur, & ſuperiorem uiam, qua ad arcem itur, duobus paſſuum millibus ab urbe capeſſit, ut uenienteis Heluetios ſibi adiungat, ſine quibus in pugnę diſcrimen iterum nolebat ſe

conferre, Sfortiani obsessi iam non famē: sed mortem ipsam in faucibus habentes: extrema necessitate adducti Iacobum Philippum Saccum ad Carolum Borboniū, & cæteros Cæsarianos duces emittunt: q postquam multa de eorum aduersus Sfortiam odio conquestus fuisset, quod innocentissimum principem, & Cæsarei nominis ac amplitudinis semper studiosissimū, æmulorum calumnijs circumuentum, tandiu obsessum tenerent, tandem pollicetur arcem reddere, si non iniquæ interea conditiones fiant, donec Cæsar, re intellecta, iusticiæ melius possit consulere: quod quidē haud aspernati sunt Cęsariani: omni enim se prorsus hostium timore liberos existimabant, si arce potirentur: & propterea nihil Sfortiæ non dare promittunt. Illud tantum difficultatis inerat, ꝙ Borbonius cū Mediolanensi Cremonensem etiā arcem reddi postulabat: cōtendebatq; id & à Duce, qui innocentiæ consideret, minime recusari, & ab se maxime expeti debere, ut rebus Cæsareis, aduersus quas omnis Italia cum Gallis, & Heluetijs armaretur, consultum esset: qua de re cum antea Sfortiani dubitassent, Sacco in mandatis dederant, ut si aliter fieri non posset, pro Principis, et suorum salute, ac libertate omnia pollicere-

retur.

retur. Sed dum orator ex uultu, & sermone hostium recuperandæ arcis desideriũ agnoscit, cautius agens ad suos rediturus gradum uertit, tanquam de Cremonensi arce nihil pacturus. Itaq; flexis Cæsarianorum animis conuentum fuit: ut Sfortiæ cũ suis omnibus, ac tota eorum supellectile abire liceret. Comumq; ciuitas, quam Cæsariani præsidio tenebant, eidem promittitur cum non modicis redditibus, donec a Cęsare super imperio Mediolanensi, & criminibus, quæ in Principem impingebãt, iudicatũ esset: traditusq; propterea est Cæsarianis exposcentibus Io. Angelus Ritius, uir à secretis ipsius Sfortiæ, ut ab eo omnium actorum, & consiliorum, quæ Mediolani agitata fuisse ferebantur aduersus Cæsarem, ratio intelligeretur. Sed ille eximia fide, & prudentia præditus adeò utranq; causam & Ducis, & suam æquam esse ostẽdit, ut intra paucos dies dimissus non sine adepta ipsius etiã hostis beneuolentia abierit. Firmatis huiusmodi deditionis conditionibus Franciscus Sfortia quamuis Hispanorum promissis non satis fideret, & minime se putaret incolumem, donec in Cęsarianorum potestate esset: tamen dissimulato metu relictis in ciuitate impedimentis, quę paulo post ipsi⁹ discessum magna ex parte

ab Hiſpanis direpta fuerunt(iumentorum eñ & uehiculorum uſus non ſuppetebat) in caſtra Italica uiam capeſſit. Cęterum magna etiã iniecta eſt ſuſpicio, cum ipſi honoris gratia Antonius Leua ſe comitem uſq; ad uallum urbis adiunxiſſet: uerebatur enĩ ne mala potius quapiam ex cauſa, q̃ ex officio id potiſſimũ ab eo factũ eſſet. Quod etiam plerią; patritij Mediolanẽſes, qui obſidionem una tulerant, uériti arma induti gradum faciebant, ut ſi princeps cõprehenderetur, ipſis cum militibus (quibus, ut parceretur, mos induct⁹ erat) abire liceret. Igit poſtq; in caſtra Italica, præter ſpem, incolumes peruenerunt, Sfortia, qui omnem tot malorum culpam non Cæſari, ſed eius miniſtris attribuebat, ſtatuit omninò uel inuitis amicis omnibus, qui multa de Cæſaris iniuria aduerſus ipſum loquebantur, Comum ſe transferre: ibiq; manere q̃adæmulorum calumniæ innoteſcerent, niſi Sfortianus, qui cum militum præſidio ad recipiẽdam ciuitatem præmiſſus fuerat, renunciaſſet Hiſpanos, qui intus erant, egredi nolle, etiam ſi Princeps intromitteretur: quoniam conuentum fuiſſet, ut Comum redderetur, neq; pactũ, ut Hiſpani indè abſcederent. Itaq; cognito Cæſarianorum animo: Franciſcus Sfortia in caſtra redijt: et cũ

hac&c

hactenus contra Cęſarianos nulla in re cõſenſiſſet, tunc Italicum fœdus cum cæteris principibus inijt: & bellum aduerſus illos tanꝙ cõmuneis hoſteis pro uirili ſuſcepit. Per eos dies Sigiſmundus Malateſta, unus è ducibus, qui pro Cæſarianis Laudæ erãt & poſtꝙ ciuitas in Venetorum poteſtatẽ peruenit, cum Alphõſo Daualo regreſſus Mediolani militabat, tubicinem cũ literis ad Viſtarinum mittit: quibus illum ad ſingulare certamen prouocabat, eo ꝙ contra iuſiurandum, & militare decus ciuitatem ipſius fidei creditam, hoſti tradidiſſet: polliceturꝙ armorũ iudicio, quæ mentiri haud ſolere pleriꝙ opinantur, in eo perfidiã demonſtrare. At Viſtarinus neꝙ ſe cõtra iuſiurandum, neꝙ contra militię decus feciſſe dicebat, qui pro libertate patriæ id facinus aggreſſus eſſet: imò ſibi plus, ꝙ mediocre prĕmium deberi, ꝙ de ſęuiſſimorum hoſtium manu ciueis ſuos uindicaſſet. Itaꝙ ſtatuto die cum armis equeſtribus equo ſublimi uectus, gladioꝙ & claua ferrea cinctus in certamen deſcendit: pariterꝙ Sigiſmundus magna Hiſpanorũ caterua comitatus in caſtra Italica, ubi pugnæ locus electus erat, proficiſcitur: & paribus armis indut⁹ agilitate corporis, qua plurimum fidebat, Viſtarinũ primo circuire, & modo à dex-

tra, modo a sinistra, uulnus si qua posset inferre: neque tamen, preter equum, quem duobus affecit uulneribus, hostem lędere potuit. Sed ille, qui & corpore proceriore, et uiribus plus poterat, postquam Malatestã tot gyris fatigatum incautius ictum frustra tulisse aspexit, ense aggressus eum in dextra uulnerat adeo, ut præ dolore gladius e manu excideret. Quare acrius iam uulneratũ & sui defendendi impotem insequutus totam duelli aream coegit non semel retrocedentem circuire, donec occidente iam sole (cum quatuor horas pugnassent) Vistarino palma certaminis adiudicata est, non sine manifesto totius belli omine, quod absque cruenta militum cęde diu protrahi deberet. Interea cum iam inclinante æstate, præter unã Laudem Pompeiam, nullũ fuisset receptũ oppidum, & Mediolani oppugnatio uidetur durior (quoniam Cęsariani non modo fortiter intus urbẽ defendebant: sed foris etiam quotidie leuibus prælijs pugnabant audacter) dimissis ad obsidionem Heluetijs una cum Pontificis copijs, , omnique fere equitatu Malatestæ Ballioni Perusino, impigro Duci, cum octo millibus peditũ Cremonæ expugnatio destinatur: ubi mille Germani pedites cum quingentis Hispanis, & equitibus ducentis præsidio positi erant,

erant. Verum postq; aliquot dies Malatesta circunsedisset urbem, & tentato infeliciter per arcem, quam Sfortiani tenebant, ingressu supra mille homines amisisset, ne res amplius frustra tentaretur, Franciscum Vrbinatem, Veneti exercitus imperatorē, cum omnibus Venetorum copijs eo tendere oportuit. Is igitur patefacto usq; ad munitiones aditu, quibus Cæsariani urbē ab arce secluserant, fortiores milites clam traducebat, qui scutis obtecti unà cū sclopetarijs uallum ascendebant: atq; ita eminus uulnerati plerique concidebant propugnatores. Tormenta etiā ex arcis turribus crebra emittebant adeo, ut ex ijs, qui hostibus obuiā ꝑdirent, pauci redirent incolumes. Tot itaq; Cęsariani difficultatib. pressi ciuitatē dedere paciscuntur, nisi intra decem dies auxilium a suis feratur. Conuentum etiā est, ut Germani trans alpeis in patriam redeant. Hispanis autem nisi post annum in Mediolanensi ditione militare ne liceat. Interea Romæ Clemens Pont. ob diuturnum in Insubribus bellum difficultate pressus pecuniaria, cū Vespasiano Prosperi filio, totius Columnēsis familiæ nomine paciscitur de iniurijs ultro, citroq; remittendis, satius utriq; parti existimans euentum totius belli expectare, q̄ nouo militū

delectu, & sumptib/domi fatigari: huiusmodiq; fœdere dimissis tribus peditũ millibus, qui Romę iandudum stipendia meruerant, tutus fuisset, nisi Vgo Hispanus, qui superioribus mensibus a Cæsare frustra missus Romam uenerat/pro rebus Italiæ componendis, nactus occasionem Pontificis opprimendi Pompeiũ Cardinalem, & Ascanium Columnẽseis impulisset (qa nullam ipsi fidem dedissent) tumultuariis collectis militibus Romam inuadere: fore enim, ut Clemẽs nullo munitus præsidio, uel in palatio uiuus cõprehenderetur, uel saltem a bello aduersus Cæsarem discederet. Itaq; delectu armatorum duorum milliũ clam facto Romę prius nunciatum est Cardinalem Columnam/cum magnis copiis apud diui Ioannis Lateranensis esse, quam quisq; tale quidpiam suspicaretur: & iccirco cum frustra Pontifex præsidium in tempore conaretur parare, hosteis iam appropinquare audiens uia occulta/cum plerisque, qui uel in põtificio palatio habitabãt, uel officii, aut metus causa eo conuenerãt, intra molem Adriani (que nunc arx sancti Angeli dicitur) se recipit: seroq; admonit⁹ non modo carneis, et alia esculenta: sed annonam, et uinũ tot hominibus intra paucos dies defuturũ, maluit pauxillũ de suo

iure

iure decedere, quam ad deditionem fame cogi: & propterea missis oratorib. ab Hispano, qui hæc iactabat fecisse non tam ad Pontificem offendendum, quam ut eum in parteis Cæsaris accedere cogeret, conditiones accipit: ut seruatis quatuor mensium cũ Cæsare inducijs: copias, quas in agro Mediolanensi habebat, cis Padum reduceret: atque datis ob eam causam obsidibus. Columnẽses eo libentius discessere, quod etsi haud ignorarent arcem nõ diuturno tempore ad deditionem ob nimiam obsessorum multitudinem potuisse cogi: tamen haud existimabant Pontificem tam uecordem fuisse, ut eo se recepisset, ubi quatuor dies se continere nequiuisset: & ipsi pauci ac sine pecunia, & commeatu depopulati omnẽ Pontificiam supellectilem abire incolumes satius ducebant, quam expectare donec milites deligerentur: atque ita turpiter inde cogerentur abscedere. Dum hæc fierent, Francisc. Galliarum Rex ex fœdere cum Pontifice, & Venetis inito, Vasconum quatuor milia, & quadringẽtos equites cataphractos, totidemque uelites, duce Michaele Antonio Salutianorũ principe in Italiam destinat: qui Italico exercitui adiunctus: communibus auspicijs bellum aduersus Cæsarianos gerat: & forte per id tempus iter faciens in

ora trāſpadana aliquot oppida receperat, cum ei renunciatum eſt ob pontificis copias, quæ eius iuſſu diſceſſum parabāt, & Veneti exercitus abſentiā, cuius magna pars apud Cremonam urbis deditionem expectabat, Cæſarianos non modo Mediolani non obſideri: ſed populari omnē undiq; agrum: & magnos commeatus indies in urbem cōportare. Quare ſpreta tranſpadanæ regionis cura, traiectis copijs Hiſpanos cohercere ab agrorum, & uillarum incurſionibus pergit: uerum hæc ſero prouidebantur. Nam ſeu q; antea exercitus Italicus parum curauerat caſtella urbi propinqua redigere in poteſtatem, & impoſitis pſidijs prohibere, ne quicq; in urbem comportaretur: ſeu quod ea eſt ſoli ubertas, atque urbis amplitudo, ut non niſi longo tēpore res ad exitum deduci poſſit, Hiſpani per æſtatem omnia ad tolerandam diu obſidionem (ſi ita opus fuiſſet) congeſſerant: & ciuium ſumptu prope incredibili indies lautius epulabantur. Illud etiam Cæſarianis addebat animos, ut non modo pares Italis, ſed etiam ſuperiores euaderēt, q; Georgius Frondeſpergus, qui duob; ſuperioribus bellis in Italia pro Cæſare cū magna laude militauerat, a Gaſpare filio, qui Mediolani Germanis imperabat, et ab Alphōſo Da

ſo Daualo, Antonioq; Leua magnis pollicitationibus accitus proprijs pecunijs quatuordecim peditum millia delegerat, pensoq; in ſingulos homines ultra ducum, & centurionum ſtipendia aureo nummo, per Tridentinos ſaltus iter in Italiam tentabat arripere: quo nuncio conſternati Italorum animi, ne obſidionem penitus intermittere cogerentur, cœnobium ab urbe duobus paſſuum millibus munire properant: ubi tria peditum millia cum quingentis equitibus tuto hyemare poſſent. Mogũtiam etiam firmari iubent præſidio, ut pluribus à locis uiatores deterrere poſſent, quo minus ad urbem commeatus cõportaret. Verum hoc rerum apparatu, cum innotuiſſet Germanos: Frondeſpergo duce, cum tormentis, & ualida equitum manu à Ferdinando Pannoniæ Rege tradita alpeis fruſtra repugnante Venetorum præſidio, trãſiſſe, abiecta huiuſce muniminis cura: Mediolanenſem obſidionẽ penitus intermittunt: ipſiq; Vrbinas et Ioannes Medices cũ equitibus, & expeditiore peditatu proficiſcunt aduerſus Germanos: qui iam Piſcheriam iuxta lacum Benacum applicuerant, ac pleraq; Venetorum oppida, & loca immunita partim annona & cibarijs, partim pecunia mulctabant. Quocirca Veneti, ut ſu

orum animos cōfirmarent, prohiberentq́ (si qua possent) ne hostibus ulla re auxiliū ferretur, quotidie in armis erant: Germanosq́ iter facienteis infestabant adeò, ut leuibus prœliis eorum multi quotidie desiderarentur. Verum ubi Germani in Mantuanos iter direxerūt, Vrbinas, & Medices, ut proficiscenteis quiescere haud sinerent, cum ualida equitum, & peditum manu à latere, & à tergo hosteis adoriuntur. Ipseq́ Medices, ut pote audacior, & leuibus magis assuetus pliis antegressus scloppo crus grauiter saucius pugna statim coactus est excedere: & Mantuam delatus non sine magna totius Italiç iactura intra decimum diem uitam finiuit. Interea Mediolani soluta penitus obsidione Hispani stipēdia multorum mensiū efflagitare: palāq; minari, nisi quamprimum pendantur, sese omnia turbaturos: & ut res militiī animos cōprobaret, tabernas, & domos diripere: ciueis, quos obuiam habuissent, spoliare, & captiuos facere cœperunt: adeò ut ad huiusmodi tumultum accurrentes ipsi Borbonius, Alphonsus, & Leua pmisso quinq; mensium stipendio seditionem uix sedare potuerint: utq; pollicita seruādi facultas suppeteret, non modo per noctem plerosq; è ciuibus, & mercatoribus, quos ditiores existimabant,

ſtimabant, cõprehenderunt, & carceri incluſos quammaximam pecuniæ potuerũt ſummam exſoluere coëgerunt: ſed argentum etiam, & aurũ ex ipſis Deorum templis abſtulere. Itaq; numerata in ſingulas cohorteis ſtipendiorũ parte Papiam modo hos, modo illos (quamuis id eſſet difficillimũ: atq; haud ſcio an quicq; toto hoc in bello difficilius fuerit) tranſmittebant. Eo em̃ animo Cæſariani omnes, & præcipuè Hiſpani Mediolanũ uenerant, ut nunquam niſi pecunia, & præda onuſti inde abſcederent. Verũ ubi id omnino impoſſibile fore cognouerũt, pręſertim tanto militum ſumptu plęriſq; ad egeſtatem redactis fortunas ciuium ex urbe diſcedentiũ multi inuaſerant: multiq; ut ciues ejicerentur, coloni tantum, & fœminæ retinerentur, ꝓpriæ utilitatis cauſa ſuadebãt. Sed ob Germanorum Frondeſpergo duce aduentũ, qui apud Caſalemai⁹ ope Mantuani Principis traiecto Pado Fidentiolam, agri Placentini oppidum ſeſe contulerant, ſententia immutata eſt, cũ Mediolanenſis ditio, ꝑſertim diuturno bello uaſtata, amiſſa etiam Cremona, & Laude Pompeia tanto militum numero haud ſufficere uideret. Quãobrem alias ſedeis quærere, alibiq; tantam exonerari procellam decretum eſt. Adie-

ctus est igit animus ad Pontificis urbeis: in quem, tanq̃ pristinæ amicitiæ desertorem, male animati erant. Placentiaq; primum eorum sensisset impetum, nisi Salutiano & Venetis persuasum fuisset è re Italiæ fore Clementẽ, quod & secum fœdere iunctus, & Põtifex esset, ab iniuria tutari, præsertim quoniam polliceretur post transactos quatuor mẽseis bellũ instaurare. Atq; ita transmisso in urbẽ ualido præsidio, mœnibusq; uallo, & fossa communitis Borbonio, qui cum Hispano peditatu, & equitibus, adductis machinis eo uenerat, tanq̃ equo ferociter exultanti frenũ iniectum est: adeo ut uim experiri noluerit, Italicum scilicet exercitum ueritus, qui nõ longius, q̃ sex passuum millibus castrametatus, licet pugna abstinere decreuisset: tamen quotidie Cæsarianos leuibus infestabat prælijs, equitatuq; commeatũ hostium prohibebat: q̃ effectum est: ut Cæsarianis summa pecuniæ inopia laborantibus, cum per uillas, & oppida ad parandum uictum uagari non liceret, nouo consilio fœliciorem fortunã quærere satius uisum sit.

Galeacij

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Septimus.

AM NIHIL Cæsariani in oppugnanda Placẽtia proficere sperabant: & necesse erat exercitũ, cui stipendiũ nõ suppetebat, spe prædæ continere. Quare ex omnium ducum sententia: Borbonius aduersus Florentinos, & Pontificem cum tanto exercitu statuit iter dirigere. Antonium autem Leuam cum quatuor Germanorum, totidemq; Hispanorũ cohortibus Mediolanum remittit: ubi tria millia Germanorum peditum uictum sibi a Mediolanensibus parari imperauerant: & iam decretum erat, ut in quatuor urbis classibus alerentur iuxta ciuium censum: uel in singulos sexta pars aurei nummi indies numeraretur: utq; onus facilius tolerari posset, uiciniarum præfecti non solũ diuites: sed etiam eos, qui labore quotidiano uitã agebant, p uirili coẽgerant ad sum

ptum faciendũ. Cęterũ adeo multi ex urbe abierãt, ut iuxta censum mille aureorũ uni cuiq; esset alendus unus militum: neq; tamen reliquæ duæ classes immunes erant. Sed Italis peditibus ad numerum circiter duorũ millium sub Lodouico Barbiano militantibus, & ijs, qui cum Antonio Leua regressi erant, stipendium pendere cogebantur. Igitur senatus consulto cautum erat, ut omnes, qui triennio proximo urbe abscesserant, quamprimum reuerterẽtur: & militum onera tam imprę sens, q̃ in futurum sustinerent. Senatus autem, qui à Leua immunitatem hospitiorum impetrauerat, litibus, quę propterea oriebantur, semper intentus nihil magis curabat, q̃ nullã militibus excitandi tumultus occasionem relinquere: & iccirco præconis uoce fugientes sub capitis pœna euocabantur, eorũque bona nulla absentiæ excusatione donabantur militibus. Dum hæc Mediolani agerentur, iam Franciscus Sfortia è Cremonæ, & Laudæ uectigalibus, ac tributis ad tria millia peditum in armis habebat: et non modo duas ciuitateis, oramq; transabduanam militum suorum muniuerat præsidio: sed in agrum quoq; Mediolanensem illos progredi iubebat. Forteq; eo tempore euenerat, ut Sfortiani repentino impetu

Mogun

Moguntiam occuparent. Quamobrem, si impune id ferret, dedecori sibi fore Antonius Leua existimans, cum septem armatorum millibus ad oppidum properat. At Sfortiani, qui omnia imparata, nullamq; auxilij spem habebant, propterea q̄ exercitus Italicus, paucis Venetorum exceptis, qui trans Abduā stariua habebant, Borbonium, Italiæ inferiora loca petentem sequebatur, oppidum diripiendum Cæsarianis relinquunt. Eiectis Moguntia Sfortianis unā tantū melioris fortunę supererat spes: quod Borbonium, qui ne oppidum quidem, quo se reciperet, habebat, sine pecunia, sine commeatu cum exercitu tam magno aliquo in præceps iturum existimabant: neq; in animum cadere poterat uniꝰ Alphonsi Estensis opibus, qui tum solus contra pristinum institutum ob odium in Clementem Pont. Cæsarianorum partib. fauebat, tantam gentiū colluuiem diu posse sustentari. Cæterum plerosq; fefellit opinio. Nam postq̄ in Florentinorum ditionem peruenere, atq; occupandæ urbis, cuius opibus tot milites ditari sperauerant, facultas nō dabatur, spretis inducijs a Carolo Lanoio cū Pontifice nuper pactis Borbonius maximis itineribus Romam contēdit: ubi Pōtifex: dimissis magna ex parte

militibꝰ sub Lanoÿ fide se tutum existima bat. Itaqꝫ aditu per uim occupato, cũ ipse Borbonius murum ascendens scloppo ictus statim mortuus concidisset, Cæsaria ni milites non modo hostiliter urbem diri puerunt: sed ipsum etiam Pontificem, qui in Adriani molem confugerat, ad deditio nem coactum captiuum tenuerunt. Neqꝫ dies ille, quo alma urbs prædæ fuit, quo ipse diuorũ reliquiæ altaribus erutæ sunt, quo tot uirgines intra castos parietes oc clusæ libidinem coactæ fuerunt militum explere, quo non modo in homines: sed ipsa etiam in marmora, & antiquas Roma norum statuas sæuitũ est, finem dedit malo rum. Nam milites distributis in tota urbe per domos pauloante direptas hospitijs, Cardinalesqꝫ, Antistites, principum orato res, ciueisqꝫ, & mercatores, ac omnem po pulum Romanum, quibus pauloante in numerabili pecunia redemptis nihil om nino supererat, ad alendum tantum exer citum coëgere: ipsiqꝫ per ludibrium sacer dotalibus uestibus induti urbem perequi tabant: &, tanq̃ ibi eorum perpetuum fo ret domicilium, quęcunqꝫ ad uoluptatem, & delitias quærebant: neqꝫ exercitum Ita licum, qui uicinorum populorũ in se studi um, & fidem continebat, neqꝫ Francorum Regem

Regem timentes: qui alium exercitum pa-rabat duce Lautrecho: ad comprimendas in Italia Cęsarianorum uireis, & præsertim ad restituendam Pontifici libertatem: cui expeditioni sumptuū portionem rex Anglicus impartiebatur: & male animatus in Cæsarem, cū ob alias causas, tum ob non restitutam iandudum; mutuo creditam pecuniam, nihil magis cupere uidebatur, q̃ eius potentiam cōpescere. Sed anteq̃ Gallus alpeis transiret, Veneti auctis copijs, adiunctisq; tribus Sfortianorū peditum millibus, aduersus Cæsarianos, qui Mediolani æstiua agebant, proficiscuntur. At Leuane, cum præcipuum Italici exercitus abesset robur collectos pauloante milites, eosdemq; paucos formidare uideretur, cum Germanis peditib9 Hispanisq; ferme octingentis, totidemq; Italis, ac nō magna equitum manu urbe egressus occurrit hostib9, statimq; illos coëgit iam castra intra Melignanum collocanteis potius retrocedere, q̃ committere, ut oppidi immuniti causa pugnę locus esse posset. Per id tempus Io. Iacobus Medices, quem supra arcis Mussi præfectum esse retulimus, aucto nomine, & uiribus ob Clauenæ strenuum facinus, non modo a Francisco Sfortia, & Venetis maiora stipendia merebatur: sed ipsi etiam

Francorum regi dignus uisus est, quem cũ magna peditum manu in Ducatum Mediolanensem præmitteret. Et propterea, dũ Heluetios Gallico stipendio apud Lariũ lacum expectat, cum paucis armatis arcẽ inter Leucum, & Comum Monguttiũ dictam per dolum occupat: quam Alexander Bentiuolus nihil huiusmodi metuens inhabitabat tanq̃ domũ propriam. Quãobrem Antonius Leua statim recuperandæ arci Lodouicum Barbianum præficit: qui tentata infeliciter oppugnatione, ac cæsis fermè è suis centũ, re infecta Moguntiam abijt. Liberato itaq; suorum præsidio Medices collectis circiter peditum tribus millibus in agrũ Mediolanensem descendit. At Leua, qui Melignani castrametabatur, siue q milites cõmeatum omnem emere cogerentur, & alieno sumptu uiuere assueti stipendium, quod à Mediolanensib9 pendebatur, donec extra urbem permanerent, in summa annonæ penuria non sufficiebat, siue quod urbi tam propinquo durobus à lateribus hoste metueret, sublatis tabernaculis in urbẽ redijt. Certiorq; factus Medicem cœpisse locũ castris immunitũ (Caratum uocant) quatuordecim passuũ millibus ab urbe, ipse prima uigilia cũ omnibus copijs egressus sub solis ortum ho-

steis

steis nihil tale opinanteis adoritur. Quare territi noui milites domibus, in quibus diuersabantur, exeuntes in planitie propinqua sæpibus circundata, aciem instruunt: uelites cum scloppetarijs ad leue prœliū nō omneis hostiū copias uenisse rati: sed opinione frustrati, cum loco decliui, & clauso: tanq; carcere septi essent, absq; sui defendēdi facultate: plerīq; aut cæsi sunt, aut capti in hostium uenerunt potestatem: nonnulli tamen, cum Io. Iacobum ducem: arrepto equo fugam quæsisse intelligerent, diuersa in loca, quo timor, & occasio suadebant, abiere. Adepta huiusmodi uictoria Antonius Leua cum suis incredibili gaudio Mediolanum regressus est: ubi tantummodo armatos ducentos reliquerat minime Venetos timens, qui decem tantum passuum millibus aberant. Cum ijs itaq;, qui belli finem cupiebant, parum spei in Venetis superesset, reliquum erat auxiliū à Gallis pstolari: qui superatis alpibus: duce Lautrecho, Hastam applicuerāt: expectataq; Heluetiorum legione, in unum cogebant copias: & forte per id tempus Ludouicus, Lodronij comes cum ualida Germanorū manu Boschi (oppidum est in agro Alexandrino) pecuniam ad sumptus militum, qui Alexandriæ erant, perferendos exigebat:

cum Lautrechus iussis equitibus/cum parte Heluetiorum ad oppidum properare, Germanis uiam ad suos Alexandriam redeundi preclusit: subsequutoq; postmodũ toto exercitu, et admotis machinis, aliquot in locis pergit quassare mœnia. Sed intus ppugnantiũ multitudo plureis dies Gallum detinuit: tandem expugnato oppido, hostiliterq; direptis, & incensis domibus: oppidani, qui fugam non arripuerant, coacti sunt pecunia libertatẽ redimere. Germani autem, qui primo impetu mortẽ euaserant, Gallicum stipendium sequuti/Lautrecho adhęsere. Dum hæc agerentur, Andreas Doria Genuensis, Gallicę classis pręfectus: solutis e Massiliensi portu decem & septem triremibus oram Lygusticam infestabat: & usq; ad Genuę portum progrediens non modo Genuensium impediebat mercimonia: sed etiam nonnullas naueis onerarias, quæ maximam uim frumenti deuehebant, intercipere conatus intra portum Delphini obsederat ita, ut inde exire non auderẽt: eodemq; tempore Cęsar Fulgosus, qui ob aduersam factionem Adurnis Genuæ imperantibus exul Venetis militabat, & pauloante cum auxiliaribus Venetorum copiis ad Lautrechum uenerat, Galli iussu terrestri itinere aduersus Genuenseis

ensfeis proficiscitur, Atq; ut ciuitas, quam summa uict⁹ penuria laborare haud ignorabat, celerius ad deditionem cogeretur, qua sibi iter erat, pecora, atq; armenta abigere: oppida, & uillas, quæ ob locorum asperitatem paucæ sunt, depopulari: neq; ullum edulij genus intra urbem importari sinere, Quibus rebus permoti Genuenses, cum omnem ciuitatis tuendæ spem in illis nauibus positam esse perspicerent, eductis armatis sex triremibus auxilium ferre, si qua possent, tentare: adeoq; Genuensib. fauit fortuna, ut subito uentorum turbine compulsus hostis Saonam se recipere coactus sit: Philippinusq; Doria, Andreæ ex fratre nepos in Genuensium manus inciderit. Atq; hoc secūdo rerum successu Genuenses non solum aduersus Fulgosum intus sese tuentur: sed etiam exire urbe audent, & hostem pugna lacessere: quem in fugam uersum cū incautius sequentes prægressi essent, ipse ad urbem alio itinere ire perrexit: & Gabrielem Martinengum, militum Genuensium ducem frustra suos reuocantem comprehendit. Itaq; Genuenses cum suos exclusos uiderent, & iandudum laborarent re frumētaria, Fulgosum, & milites Venetos, qui cum eo erant, intro admiserunt, Sed Lautrechus paulo

post sequutus præfectū, Regio nomine cū præsidio urbi imposuit: & recepta paucos post dies per deditionē arce, in quā Adurnus cum Cæsarianis se receperat, & ciuitatem, & omnem oram Lygusticam ditione tenuit. Interea exercitus direpto Boscho Germanos Alexandrię inclusos infestare, & ne commeatus amplius introferretur, prohibere, donec Lautrecho reuerso, mœnia circunsederi, & oppositis machinis prostrari cœpta sunt: & primo quidem aggressu maxime declinauerunt Cæsarianorum animi ob militū amissionem, qui Boschum profecti inde redire non potuerant. Verū cum paulopost Albericus Barbianus cū armatis quingentis per colleis Alexandrię proximos in urbē intrasset, difficilior oppugnatio reddebatur. Nam strata machinis murorum parte uallum magna celeritate intus reficiebatur: & sine ingēti cæde Galli ingressum per uim tentare non poterant, pręsertim anteq̃ Veneti tormenta nō pauca cum puluere sulphureo misissent: quibus postea diuersis in locis mœnia adeo quassabantur, ut Baptista Lodronius diutius urbem tueri posse diffisus, deditionem facere coactus sit his conditionibus, ut sibi cum Germanis, atq; impedimentis omnibus in patriam, Barbiano autem in Tauri

nos

nos abire liceret: modo per semestre contra Galliarum Regem, atq; eius socios arma non inferret. Recepta itaq; urbe quingentos fermè è suis Lautrechus delegerat, quos Alexandriæ præsidio imponeret, ni si Franciscus Gauatius, Sfortiæ legatus implorata Anglici, & Veneti oratoris fidē cōquestus fuisset, iā in ipso belli initio fœdus non seruari: & propterea Lautrechus, cū se id, ob Genuensium uicinitatem, & commodum militum, qui adhuc è Gallia uenturi essent ad restituendam Italiæ libertatē tentasse diceret, quando ipsis aliter uideretur, ut Sfortianum urbi imponeretur præsidiū permisit. Per hos dies Antonius Leua, qui debellatis Medicis copijs Mediolanum se contulerat, exercitumq; continebat in suburbijs, neq; ciueis alia re, præter q; stipendio militum grauabat, queri pecuniam, serius à ciuitate subministrari: neq; ad tantos sumptus sufficere. Quocirca Mediolanenses, qui hæc ad maius imponendum onus tendere non ignorabant, polliceri supra uireis sese facturos, quo stipendium militibus non deficeret, modo extra priuatas domos continerentur, & parceretur urbi, tandiu superiore āno ab Hispano exercitu uexatæ. Sed nihil proficiebāt querelæ ciuium; mosq; gerebatur militib,

ut epularum, & lucri causa aduersus tam ualidas hostium uireis urbem & sese tueri uellent. Introducto itaq; exercitu, distribu ti iuxta ciuium censum milites fuerunt: q & si numero non multi admodum erant: tamen, quia in una quaq; cohorte plerisq; duplex, aut triplex stipendium pendebat, multo plureis pecuniæ distributiones ad sumptus quotidie conferre oportebat: & multis, qui urbem deseruerant, multis etiã egestate compulsis portiones suas non cõ ferentibus, reliqui ad illorum sumptus cogebantur. Cum autem Antonius Leua, alioqui in rebus etiam duris intrepidus, iã capta Genua, & Alexãdria, ac tanta ui hostium aduenienre, tam modico exercitu, præsertim sine pecunia, sine cuiusq; auxilij spe, adeo magnã urbẽ tutari posse diffideret, dicitur animo agitasse Papiam se recipere. Cæterum quia certior factus est eam urbem commeatu carere, sententiam ea fiducia mutasse, q uiro in re militari magni nominis, etiam si hosti cedere oporteret, nunq; honestæ conditiones defuturæ essent. Atq; ita misso Papiã Lodouico Barbiano, cum ipse anteà quàmplurimis edictis ciueis urbe abscedere phibuisset, tunc, modo iuxta censum pecuniam duorum mensium numerarent, uolenteis abire permisit:

misit: diplomataq; obsignabat abeuntib9, ut apud hosteis etiam morari liceret. Id autem plerisq; euitandorum totimminentiũ periculorum causa haud displicebat: & nisi rei pecuniariæ obstitisset inopia, pauci oblata huiusmodi opportunitate in urbe remansissent. Dum hæc Mediolani aguntur, Galli pactis inducijs cum Ioanne Ceruilione Hispano, qui Casellas oppidum in transpadanis munitissimũ tenebat, ne abeunte iam æstate nimiam in oppugnatione moram traherent, in agrum Mediolanensem proficiscuntur: & cum haud longius, q̃ octo passuum millia ab urbe castra locassent, ex eo loco præter omnium spem Papiam ire perrexerunt: incertum siue id factum sit, quia Francisci Sfortiæ restitutionem ęgre ferrẽt, siue quia occasionẽ Papiæ expugnandæ prætermittere noluerint: Remissis em̃ a Barbiano Mediolanum paulo ante militibus circiter quadringentis, quo Lautrechus traiecto Ticino profecturus uidebatur, Papia erat expugnatu haud difficilis, Sfortianis præsertim, & Venetis adiunctis: qui tantam adduxerant tormentorum, & pulueris sulphurei copiam, ut quatuor diebus, quibus acriter urbs oppugnata est, magna murorũ pars solo æquata sit; neq; ullo modo qui intus erant, ad

uallum obducendum sufficerent. Quam obrē Papienses supplices Barbianū obsecrant, si sibi, si militibus nollet parcere, parceret tot matronis, & uirginibus, quas irrumpente hoste iam rapi, iam per uim stuprari uidere uidebantur. Sed cum nihil eo tempore profecissent preces, tandem sero Barbianus admonitus militibus, & ciuib. qui unà propugnationi aderāt, iam nimio labore fessis, tubicinē ad Lautrechū ꝑ dedenda urbe mittit. Sed, dum Gallus ipse, qui profectus erat in Venetorum castra, ꝑquiritur, milites: acie iam structa maximo impetu, qua murorum ruinæ aditum dabant, urbem ingrediuntur. Quod ubi conspexit Barbianus, reclusa porta confestim in hostium castra ultro pergit: deductusq; ad Lautrechum captiuus Genuā mittit. Interea Galli ob acceptam superioribus annis apud Papiam cladem, urbi infensi, post cædem primo ingressu editam, ac direptas non solū priuatas domos: sed monachorum etiam cœnobia, & diuorū templa, nullum captiuis ciuibus efficiēdis modum facere: sed plerosq; ter, & quater ad sese redimendum pecunia cogere: postremo Vascones, qui prçter cæteros erant immanissimi, ignem in ciuium domos inferre, & totam urbē miscere incēdio, nisi ipse

Lautre

Lautrechus tandem post octauum diem militum furorē in immeritam urbem ulterius debacchari prohibuisset. Recepta in hunc modū Papia Lautrechus quam primum cum Innocentio Cardinale, legato Bononiensi, qui ad ipsum pauloante pro liberando Pontifice uenerat, agere cœpit de profectione aduersus Cæsarianos: qui Romam occupabāt. Quod cum diu secreto contineri nō potuisset, Franciscus Sfortia magno optimatum cœtu, qui ad se Mediolano confluxerant, comitatus ad Lautrechum anteq̃ Papia discederet, uenit, tū ut suam in Regem demonstraret obseruantiam, & studium: tum etiam ut ipsi Lautrecho, qui huiusmodi honores ambire uidebatur, persuaderet satius esse Insubrum prius expeditionem perficere, q̃ relictis propinquis hostibus longinquos sectari: & haud quidem minus uere, q̃ ex animo, qa e re sua esset, admonebat: idemq̃ sentire Lautrechus profitebatur. Sed duorum, Galliarum scilicet atq̃ Angliæ regum: quorum communi sumptu continebatur exercit⁹, præcepta obstare: qui se in Italiam potissimum miserint pro recuperāda Pontificis libertate: quo perfecto haud difficile fore Antonium Leuam Mediolano expellere. Interea ipsum Sfortiam cū Venetis possē

urbem obsidere: & breui compellere ad deditionem, si præsidijs impositis oppida & castella muniãtur: arceanturq; per equitatum uiatores, qui commeatum ad urbẽ comportare consueuerunt. Atq; ubi hæc parum sufficiant, se in Insubres, Deo Opt. fauente, pro cuius ecclesia militet, uictorẽ paulopost rediturum: & si quid radicum hostilium adhuc supererit, extirpaturum. Cæterum quanq; hæc Sfortia in bonam partem acciperet: tamen non eum latebat, q multi procerto afferebant Regem iccirco nolle impræsentia ipsum in Ducatum suum remitti, q uereretur, cum primum ipse Sfortia esset restitutus, eum in parteis Cæsaris transiturũ: uel potius quia in ipsius arbitrio haud fuisset restituto Principe Mediolanum reddere, si pro filiorum recuperatione sibi pacisci contigisset de tradendo Cæsari Mediolanensi Ducatu. Habito huiusmodi colloquio: Sfortia postero die Laudem Pompeiã reuertitur. At Lautrechus paucos dies Papiæ moratus, dimissis Heluetijs, qui Romanam expeditionem sequi noluerunt, cum Germanis, qui Gallia frequentes Regis iussu ad se ueniebãt, Placentiã concessit. Ibiq; per oratores Alphõsum Estensem, Ferrarensiũ ducem, ac Federicum, Principem Mantuanorum q̃ tuti

ores essent partes Regis, fœdere iungit. Interea Antonius Leua, cum Galli discessissent, parum Sfortianos, & Venetos timẽs, qui ad gerendum bellum cis Padum soli remanserant, cum quatuor armatorũ millibus, & magna tormentorum ui Abbiatũ circunsedit: & multis ictibus mœnia quatiens Sfortianos, qui oppidum præsidio tenebant, unius diei spatio coëgit ad deditiõnem: & iam naueis ad traijciendum Ticinum parabat, idem aduersus Vigleuenũ, Mortariumq́ꝫ, ac reliqua Laumellensium, & Nouariensiũ oppida facturus, nisi Lautrechus Petrum Nauariensem, peditatus Regij præfectum cum ualida Vasconum manu remisisset: atqꝫ ita paucis dieb⁹ receptum Abbiatum Sfortiani maiore militũ præsidio, & conuecto undiqꝫ commeatu: muniuerunt. Quo effectũ est, ut quamuis Vascones Placentiam ad Lautrechum redierint: tamen Leua spe potiundi Laumellensis agri frustratus Mediolani plureis dies se cõtinuerit. Sed postqꝫ relictis Insubribus Lautrechus in Flaminiam peruenit, Italos, & Hispanos Milites emisit, ut uict⁹ penuriam, quæ diuturno bello omnia Mediolanensis imperij loca inuaserat, aliqua ex parte leuaret: aditumq́ꝫ, qua posset, patefaceret ijs, qui lucri causa annonam, &

cæterum commeatum in urbem compor tabant: ſimulq; ut regionem, & oppida, q̄ minore conatu expugnari poterant, reciperet: hoſtiſq; ſentiret ſibi animos, & uireis haud deficere. Redacto itaq; in poteſtatem toto ſuperiore Mediolanenſi agro (quem Seprium incolæ uocant) Philippus Torni ellus, qui Italis erat præfectus, collectis nauibus cum mille ferme, & ducentis pediti bus Ticinum tranſgreditur: atq; urbē No uariam per arcem, quam Galli expugnare noluerant, ingreſſus Sfortianos ad numerum quadringentorum inde abire coē git: pars itaq; Aronam ad Federicum Bor romeum, reliqui cum Accurſino Lauden ſi profecti ſunt Mortarium: atq; ibi ſeſe tan quam frontē pro defenſione Laumellenſis, & Papienſis agri aduerſus Torniellū, & Cæſarianos oppoſuerunt, donec tranſ miſſo ualidiore præſidio Torniello facul tas adempta eſt ulterius euagandi: ſed tan tummodo leuibus prælijs quotidie inuicē certantes totam hyemē conſumpſerunt: neq; facinus ullum memorabilius edebat, q̄ꝙ oppida, & loca omnia immunita paſ ſim diripiebantur: & non modo deprehē ſi uiatores (adeo res in formam latrocinij uenerat) ſed etiā intra proprias domos op pidani captiui fiebant: neq; hæc tantū ede

bantur

bantur a latronibus, quorum numerus, tũ ob hominum egestatem, tum ob intermissas plerasq; bellorum diuturnitate mercenarias arteis, haud erat exiguus: sed ipsi eti am milites nullum prætermittebant latrocinij genus: &, si quem nacti erant, ex quo aliquid corradi posset, inauditis prius cru ciatibus laceratum cogebant aurum excu tere. Per id tempus Io. Iacobus Medices, q communi Italorum principum stipendio militabat, ne omnino nihil ageret, Leucũ, tanq; oppidum sibi opportunissimum, in extremo lacus Larij cum sexcentis peditibus circũsedit: neq; poterant Hispani Como auxilium obsessis mittere ob multitudinem nauium, quas ipse Medices iampri dem Comensibus eripuerat. Quare Anto nius Leua, ne per ignauiam oppidũ amitteretur, decreuit, quando classe nõ posset, terra auxilium ferre. Eductis igitur Medio lano omnibus copijs, ipse cum Germanis ad quintumdecimum ab urbe lapidem ca stra locat. Hispanos aũt, atq; Italos pedites, quorum numerum receptis Nouariensibus per hyemem auxerat, expugnata Olginati arce in ripa Abduæ posita, quã Me dices antea occupauerat, trans Abduam ire iubet, ut terrestri itinere Leucum ingre di possent. Philippoq; Torniello auxilij g

uim obsessis ferẽdi cura demandat. Nam Medices antea: explorato Cæsarianorum aduentu, & cum Venetis, & cum Sfortia egerat, uti ad se auxiliares armatorum copiæ mitterentur: & acceptis à Venetis aliquot tormentis bellicis, omneis aditus, qui ob locorum & montium asperitatem difficiles erant, uallo, fossisq; obstipauerat: uimque hostium huiusmodi auxilio haud magno conatu repellere sperabat: & ne tanta spe frustraretur, ipse, quo periculũ maius imminebat, adesse: suos ad strenue pugnãdum hortari, ut præteritam ignominiam præsenti uirtute resarciant: arma, ac instrumenta ad instaurandos aggeres aduersus uenturos hosteis parare: operarios militibus iubere adsistere: Venetos præterea in locis asperiorib⁹ præsidio ponere: ut quãto locorũ natura tutiores essent, tanto longius abessent à periculo: uerum id frustra prouisum est. Nam Cæsariani occupato ex aduerso latere monte, qui Leuco imminet, tentato infeliciter pluribus in locis aditu, tandem qua Venetorum cohortes prę sidio positæ erant irrumpunt. Quod sentiens Medices suspicatus quamprimum id, quod antea uarijs rumoribus ad se delatũ fuerat, Sfortiam ęgrè laturũ, si Leuco ipsum potiri contigisset, tormenta protinus, quæ

a Venetis acceperat, nauibus imposita abducit: ipse quoque cum suis naueis ascendẽs, quas in ripa ad omnem casum paratas habebat, Torniello, & Cæsarianis facultatẽ reliquit oppidi muniendi: statimque agitare animo cœpit (quando hac uia Leuci potiundi facultas secus cesserat) alia rem aggredi. Nam Hieronymus Moronus, quem supra à Ferdinãdo Daualo carceri inclusum fuisse retulimus, post transactum annum ingenti auri summa à Carolo Borbonio liberatus, & unà cũ eo Romã profectus, iam apud Philibertum, Auraicę Principem, q post occisum Borbonium exercitus prefecturam susceperat, magnam sibi uendicauerat auctoritatem: neque quicquam sine eius consilio à Cæsarianis Romæ agebatur. Is igitur siue, quod Medici bene esse cuperet, siue quod in parteis Cæsaris maiore, quam antea studio transijsset, Antonio Leuę literas mitti a Philiberto persuasit: quibus monebatur ne Medicis amicitiam aspernaretur: quã magno ei aliquando usui esse posset: simul que ipse ad Medicem in eandem scripserat sententiam, & ut hominem, quem rerum propagandarum cupidissimum agnoscebat, magis alliceret, se Leuco, & eius iurib. quod à Sfortianis, à Francisco Galliarum Rege, & ab ipso Ferdinãdo Daualo Cæsa

tis nomine dono habuerat, cessurum ob tulit, modo parteis Cæsaris iuuaret: neq; conditiones adeò optatas Medices respue rat: sed animi sui consilia minus declarans, quid ferret rerum euentus expectabat. Verum, postq; Veneti, qui præsidio ad Leuci oppugnationem uenerant, Cęsarianis (uti retulimus) cessere, dolum subesse ratus accipit cōditiones à Morono oblatas: et Leuco potitus magnas Cæsarianis, præsertim in uendenda Mediolanēsibus annona utilitates attulit. Interea Carolus imperator, qui iam certior erat summis Gallorum uiribus, omniumq; fere Italorum principū consensu Lautrechum in Italiam descendisse, ne per ignauiam sui opprimerentur, Henricum iuniorem Prunsuincæ ciuitatis in Germania inferiori ducem in Italiā mittit: & quamuis Veneti transitum eius impedire conati sint, Franciscūq; propterea Vrbinatum ducem accersiuerint, qui toto superiore anno in Vmbria cum Salutiano principe māserat aduersus Cęsarianos, qui Romæ erant: tamen tantis uiribus, tantoq; belli apparatu Germanus stipat⁹ erat, ut tutius cōsilium sequuti Veneti ciuitates, & oppida munitiora præsidio firmare, q̃ extra milites continere maluerint. Quare German⁹ miles: nemine obstāte alpeis trāsgressus

greſſus alia oppida depopulari; alia incen dere; ab aliꝫs pecuniam extorquere. Colo ni præterea undiq; fugere: pecus intra ciui tates, ne præda hoſtibus eſſet, abigere. Dũ hæc agerentur, iam Mediolanenſium cala mitates eo proceſſerant, ut miſeranda opu lentiſſimæ olim urbis eſſet facies. Nam uix quatuor annorũ redditus ſuffecerant ad ſumptum hyemis unius tolerandum: & plerıq; ad extremam inopiam compulſi, nihil habebant, non modo quod imparti rentur militibus: ſed nec quo ſeſe alerent. Siquis aũt ex ꝫs, qui huiuſmodi ſumptus pferre non poſſet, militum, & præſertim Germanorũ incurrebat manus cathenis uinctus, tanq; capitis reus eſſet, carnıfici cu ſtodiendus dabatur, donec pecuniam re cuperaret: & reperti ſunt, qui pro mortuis in tam atroci carcere, cum uiuos redimere non poſſent, coacti ſunt aurum maiore cu ra perquirere, ne cadauera ſepultura care rent: & tamen in tanta ciuitatis calamitate non deerant qui, uel magiſtratuum, & pri uati lucri cauſa, uel in odium Sfortiani no minis reliquis ſuaderent ſatius eſſe pecuni am, quamuis magno fœnore, perquirere, ut pręſentibus malis exitus expectari poſ ſet, q̃ in alienas terras proficiſci, uictumq; ab ignotis quęrere, pręſertim tot impen

dentibus in itinere latronum, & militum periculis: quæ quidem paucos remorabãtur. Nam quo maius imminebat periculum, eo maiore diligentia fugæ occasio arripiebatur, Quocirca reliquum erat fugiẽtium fortunas publicare: quorum tantus erat numerus, ut eorum nomina typis imprimerent, quãdoquidẽ manu describere nimis longum esset. Accedebat ad hasce Mediolanensium calamitates tam ingens annonæ penuria, ut greges pauperum fame morientium quotidie in uijs publicis reperirentur. Patricij aũt, qui pauci admodum in urbe erant, obsiti squallore, & sordibus conspiciebantur: ianuæ domorum, & artificum tabernæ passim erant occlusę: atq; in frequentioribus antea urbis regionibus urticæ, & sentes accreuerant. Igitur cum eo indies redigeretur status ciuitatis, ut diutius durare nõ posset, Antonius Leua, quasi Mediolanensium conditionẽ miseraretur, conuocatis ciuibus iureiurando promittit, si ex priuato censu (publica eñ deerat pecunia) uiginti dierum stipendia militibus pendantur, exercitum urbe eductur ũ: neq; posthac aliud onus à se impositum iri. Quod cum Germanis haud placeret (ne quidpiã intactum in urbe relinqueretur) monachorum, & uirginum cœnobia in

bia ingressi, præter epulas, quas laute sibi parari iusserunt, tot quotidie molestias illis exhibebant, ut pleriq; mutatis uestibus religionem dissimulare cogerentur: neq; prius ad cœnobia reuersi sunt, q; Germani omnes Antonio Leua ita iubente urbe excessere. Iam em̃ æstas aduentabat, & Papia, quam tantis uiribus, tãtoq; belli apparatu Lautrechus expugnauerat, paruo negocio in Cæsarianorum redierat potestatem, dum ciuitas Annibale Picenardo Sfortianorum peditum tribuno ad continendos in fide trãspadanos profecto segniter à Petro Longhenna, & Venetis, qui eius tutãdæ prouinciã sumpserant, custoditur. Huiusmodi uictoria subnixus Leua reliquam ditionem recipere properans milites omneis & Mediolano, & aliis etiam ex urbibus, & locis eduxit: primumq; Abbiatũ petiit: quod statim defensores omni auxilii spe uacui dediderũt: postmodũ Aronam aggredi animo uoluebat, nisi Federicus Borromeus Sforitę rebus diffidens in parteis Cæsaris trãsiisset. His itaq; peractis, unà tantũ ciuitas Laudensis inter duos amneis Ticinum, atq; Abduam restabat, quam & si ualdè cuperet Sfortianis eripere, utpote quæ initium recuperandi imperii Sfortiæ dederit: tamen, quia maioribus uiribus ad

expugnandā ciuitatem, q̄ suis opus erat, Henrico Prunsuicensi in agrum Bergomatem obuiam proficisci statuit, ut illi persuaderet, ne ante in regnum Neapolitanum traijceret, ad auxilium Cæsarianis à Gallo obsessis ferendum, q̄ totum Mediolanensem ducatum recuperaret. Quod quidem tam ualido exercitu existimabat breui posse fieri, præsertim ob Sfortiæ inopiam: qui hactenus, ut belli impensam toleraret, præter consueta uectigalia, multa tributa Laudensibus, & Cremonensibus imposuerat; ac ex Alexandria ægre tantum pecuniæ exigere poterat, quantum satis esset ad cōtinendum eius ciuitatis præsidium. Accedebat, q in tanto Germanorum metu parum à Venetis sperandum erat auxilij: qui relinquere nolebant sua, ut aliena tuerent. In quā sententiam cum Germanus transijsset, relicta Bergomi oppugnatione, siue q Venetorum timuerit potentiam, siue q pecuniam propterea acceperit, ad Laudem ciuitatem traduxit exercitū. At Franciscus Sfortia, qui ob aduersam ualetudinem bello interesse non poterat, Brixiam profectus in urbe Laude Iō. Paulum fratrem cū duodecim peditum cohortibus reliquit: uixq; circunsessa à Cæsarianis fuit ciuitas, cum Germanus princeps, & Leua Facialē unà cum

cum tubicine ad poſcendam urbem, tanquam Cæſari debitam, miſerunt multum omnibus, qui intus eſſent, minati, niſi ſtatim ciuitas dederetur. Ad ea Io. Paulus reſpōdit ſe ab ipſomet Antonio Leua, dum Papiam aduerſus potentiſſimum Regem tueretur, didiciſſe quam pulchrum ſit minis hoſtium haud terreri: nihilque ſibi optabilius, quam palam omnibus facere, quantum Sfortiana uirtus ualeat. Quocirca reliquum erat, Cæſarianis uim experiri. Et prima quidem tentandæ irruptionis prouincia Antonio Leuæ, & ſuis ceſſit: qui ut ſibi animos, aut uireis nō deeſſe demōſtraret, poſt quaſſata machinis bellicis aliquādiu mœnia, Hiſpanos, quorum promptitudini, & audaciæ plurimum cōfidebat, ad murum, qua maiorem ruinam dederat, pmittit: qui ſcutis ingentibus tecti, ſubſequentibuſque ſcloppetarijs ſigna inferre intra urbem: propugnatores e muris deijcere: ſuiſque aditum aperire quam maxime eniti: contra Sfortiani præter plumbeas, & ferreas pilas, quas tormentis emittebant, ſaxa, & ſudes in Cæſarianos uoluere: gladijs, atque haſtis irrumpenteis hoſteis detrudere, ac in foſſas præcipitare: ingentique clamore eorum ignauiam increpare, quod patefacto perſtrata mœnia aditu, tamen ingredi non auderent. Itaque cum ſupra ho

ram tertiam atrociter pugnatũ esset, nox inæquali iactura prælium diremit. Nam Cæsariani ob suorum cædem, qui tot præteritarum uictoriarum memores spe potiũdæ ciuitatis gloriosam mortem oppetiuerant, mœsti redibãt in castra. At Sfortiani repulsa tantis animis hostium ui, ingentem hostium numerum, eorumq; minas paruipẽdebant: cupiebantq; ut rursus prælio fortunam experirentur. Sed Cæsariani, quia secus primum certamẽ cesserat, & cum urbs circunsessa fuit, nondum maturæ erant segetes, uictus penuria breui sperabant Sfortianos ad deditionem cogi posse. Neq; illos diutius ea spes frustratura erat. Nam cõgesta in unum intus omni annona iam nemini, præterq; militibus, panis impartiebatur: adeo ut uniuersus populus uel summo cũ captiuitatis, aut cædis periculo egredi, uel intus fame mori cogeretur, neq; inde se eximere posset, nisi eo anno incertũ, an cœli intemperies, aut tot impendentiũ periculorum metus, an forte (ut pleriq; arbitrantur) diuina uindicta tot pernicialeis morbos attulisset, ut in unaquaq; regione Italiæ innumerabiles intra paucos dies ægroti mortui sint, & multo plures ea æstate, q; desæuiente in cisalpina Gallia superioribus annis peste fato cesserint. Inuasit itaque

que ea lues Cæſarianorũ caſtra, qui Laudenſeis obſidebant, & præcipue Germanos milites: neq; ullus, poſtq́ ægrotaſſet, conualeſcebat: & pleriq; fatum illud euitare non ſperabant, niſi in patriam redirent. Atq; tum hac cauſa potiſſimum, tum uictus etiam penuria, quam diuturnitas attulerat belli, Germani frequentes quotidie ex caſtris diſcedebant, & in Germaniam per Rethorum, & Heluetiorum loca reuertebantur; neq; ea res ducem Prunſuicenſem ualde commouebat, cum tentata infeliciter prima expeditione difficiliores, q̃ antea ſperauerat, res Italiæ cognouiſſet. Accedebat q consumpto fere omni militum ex Germania allato ſtipendio, nõ modo ſuos in Neapolitanum regnum ad liberandum Cæſaris exercitum traducere non poterat: ſed nec diutius apud Laudem urbem in caſtris cõtinere: atq; ab Antonio Leua, qui ad eam diem ſuos priuatis aluerat oppidanorum ſumptibus, quotidie edocebatur, quanta Mediolanenſium eſſet calamitas, ut omnem exueret ſpem, ſi quid ab eis corradi ad ſuſtentãdum tam numeroſum exercitum poſſe exiſtimaret: ſimulq; omnia ipſius Leuæ facta, & conſilia eo ſpectabant, poſtquam ditionis huiuſmodi auxilio redintegrandæ ſpe deie-

ctus est, ut Germanus quamprimum Italia abscederet: ne Mediolanensium imperio, quibus solus ad eam diem ipse præfuerat, excluderetur.

GALEACII CAPELLÆ, DE rebus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Octauus & ultimus.

NTEREA Franciscus Galliarum rex, qui assiduis Lautrechi nūcijs certior reddebat, quantū sibi immineret periculi, tum ob stipēdij defectū, tum ob easdem febreis, q, ut in cæteris Italiæ locis, ita in ipsius exercitu plerosq; ex militibus, præsertim Germanos, et Gallos inuaserant, Franciscum Borbonium unum ex proceribus sancti Pauli Comitem cognominatum cū aliquot equitum turmis, & peditum octo millibus in Italiā mittit, ea ratione, ut si Henricus dux Prunsuicensis in Neapolitanū regnum proficisceretur ad Cæsarianos liberādos, pariter & ipse sequeretur Lautrecho

cho auxilium laturus; sin minus, Venetis, & Sfortianis coniunctus in Insubribus aduersus Antonium Leuam bellū gereret: neq; sineret per ignauiam res Cæsaris incrementum accipere: & forte in Italiam eo tempore applicuit, quo dux Prunsuicensis ob suorum discessum in Germaniam ire parabat. Itaq; huiusmodi cura liberat⁹: recuperatis in finibus transpadanorū prius aliquot oppidis, & castellis, quæ paulo ante in potestatem Cæsarianorum peruenerant, dum Sfortiani Germanorum metu uireis omneis ad defendendas ciuitates contraxissent, in agrum Cremonensem ꝑuenit. Interea Germani, qui pro Carolo Cæsare in Italia militabant, ad pauciores q̊tidie redigebantur; Italiq; cum Hispanis non multi erant: equitatus etiam erat exiguus: ipseq; Antonius Leua, ad quē post recessum ducis Prunsuicensis summa rerū redierat, relicta iandudum Laudēsis urbis obsidione: Melignani castrametabatur: neque diutius stipendij defectu ibidem permanere poterat. Sed necesse ei erat alia ratione exercitū alere: animoq; agitabat quomodo Mediolani ad urbis præsidium Germanos saltem proximam hyemem continere posset. Quamobrem Mediolanenses metu perculsi, ne iterum ad contributio-

nes, aut ad præbenda militibus cibaria redeundum esset, & si bis antea oratores ad Cæsarem in Hispaniam ad quærendũ tot malis auxilium profecti essent: tamen ne sibimet defuisse uiderentur, tertium cum literis in hanc sententiã oratorem miserũt.

Oratio. Iandudum, inuictissime Cæsar, calamitates nostras, & per literas, & per oratores Maiestati tuæ patefecimus: quos singilatim, quibus hactenus ęrũnis à militibus tuis uexati fuerimus, significasse non ignoramus. Sed quia nullum adhuc remedium sensimus adhiberi, necessitate coacti oratorem hunc nouissimum mittimus, ut si alij leniores in quærenda tot malis medela uisi fuerint, is tanq̃ postremus, totum uulnus detegat: ne te ignorasse unq̃ dicere possis q̃, & quanta, postq̃ hic à tuis dominari cœptum est, pertulerimus. Post exactum em̃ diuturnum à nobis militum tuorum stipẽdium, omnem exercitum tuum intolerabili in nos licentia debacchantẽ, octo mẽseis aluimus. Mox renouato bello, & deficiente rursus stipendio, quindecim alios menseis coacti fuimus quotidie pecuniã, iuxta singulorum mille aureorum censum, ad sumptum duorum peditum contribuere. Quæ summa ad quadringenta aureorum millia excreuit: neq; tam diuturno malo,

nisi

nisi collato etiam aureorũ trigintaquinq; millium tributo, finis impositus est. Quod ut in tempore exigi posset, plurima prędia ad pauperum usum testamento legata uilissimo pretio uẽdere oportuit. Atq; eo tempore tot domus à tuis militibus dirutę, tot uirgines, tot nuptæ, tot uiduæ, & infantes cathenis multoties ob conferendæ pecuniæ impotentiam uincti fuerunt: tot ciues dignitate, atq; opibus antea splendidissimi à militibus tuis pecuniæ causa in uincula coniecti occubuerunt, ut nemo diuturnius, aut miserabilius ullius unquam ciuitatis excidium uiderit. Nam præter eos, qui domi, forisq; ob uictus inopiam uita excesserunt, plerìq; ex ijs, qui nõdum defecere, pane tantum, & aqua diu uitam tolerarũt. Quid totius agri uastitatem, agricolarũq; fugam referre opus est? quibus ob crebras militum incursationes nihil ad uitam tuendam relictum iandudum fuit, ut non alia ex causa tot exitiales morbi omnem ditionem Mediolanensem inuaserint: qui et magnum ciuium nostrorum numerum abstulerunt: & paucos in agris reliquerunt superstites. Si qui autem euaserunt, tanquam prorsus omni melioris fortunæ spe destituti, in alienas profecti sunt regiones, ut quod uitæ superest, in quietioribus lo-

cis transigant. Atque in hoc rerum statu nouum tamen bellum, queadmodum minime tibi ignotum esse arbitramur, aduersus hanc infœlicissimam urbem parari audimus. Quocirca cum nihil nobis reliqui sit, quod ad sustinendos belli sumptus denuò conferamus, præter animam, eam ipsam, tanquam à Deo acceptam, ipsi uni cupimus (quoad licet) seruare: ut autem aliquã diu liceat, te, Cæsar inuictissime, suppliciter, multisque cum lachrymis obtestamur: obsecramusque, ne eam nobis clementiam deneges, quam etiam hosti non impartiri turpe esset. Huic urbi nonnunquam dominatæ sunt externæ gentes: quæ urgentibus bellorum necessitatibus imperium relinquere maluerunt (licet fortassis, ubi melior sese offerret occasio, illius recuperationem tentare in animũ induxissent) quam nobis nihil tale merentibus excidio esse. Eam autem ciuitatem Cæsar, quæ nõ modo opes: sed etiam uitam, & sanguinem pro eius exercitu sustinendo iandudum contulit, pessum ire patietur? honestissimasque populi aliquãdo de se benemeriti preces negliget? neque tot malis ipse, qui solus potest, auxilium feret? Quod si nullum, aut serum futurum est, audies paulopost eos, qui adhuc Mediolani superfuerunt,

cum

cum iam amplius tot mala pati non pos-
sent, patriam reliquisse, & uictum miserabi
liter petere ab ignotis: si modo qui præbe
re non abnuat, quispiam reperietur. Alio
qui ferarum more herbis uescemur: quod
adhuc plurimi ob inopiam facere coacti
sunt. Neq; id tamen absq; tuæ laudis immi
nutione euenire poterit: cuius causa nos
ad huiusmodi miserias adductos fuisse pa
lam feretur: meminisseq; debes, te quoq;
natum esse mortalem: atq; in hac suprema
imperij sede ad salutem, non ad hominum
perniciem à Deo constitutum: eidemque
omnium abs te reddendam aliquando es-
se rationem. Nihil autem ea legatio, literæ
ue profecerunt, præterquàm quod Cæsar
eos per literas hortatus est, ut paululum
adhuc tolerarent: fore enim, ut breui intel
ligerent nihil quiete Italiæ sibi esse charius.
Interea Antonius Leua animo uoluens
quàm odiosum esset superiorum contri-
butionum nomen, excogitata alia recupe
randæ ingentis auri summæ ratione pœ-
na capitis, & fortunarum publicatione in
dicit, nè quis panem conficere possit, aut fa
rinam domi habere, præter eos, qui huius
modi uectigal conduxerant; à quibus in
singulos farinæ medimnos aureos treis
nouem postea menseis exegit: eaq; pecu-

nia non modo Germanis, sed & Hispanis, & equitibus stipendia abunde præbuit: reliquos autem Nouariæ, & in Laumellensibus aliquot oppidulis, ac per uillas agri Mediolanensis totam hyèmem non tantum uictum quærere: sed impunè etiam, cum aliter continere eos non posset, prædari permisit. Dum hæc ab Antonio Leua ad protrahēdum bellum parantur, iam Franciscus Borbonius iunctis Sfortianorum, ac Venetorum copijs ad circunsedendam Papiam profectus erat: neq; Leua, præter ducentos Germanos, atq; Italos fermè octingentos, quos in ciuitatem pauloante præsidio miserat, quicquam auxilij poterat amplius ferre. Sed Melignani se continebat rei exitum expectans. Verum, postquā magna ui ab hostibus mœnia quassari audiuit, Mediolanum redire satius esse duxit, quàm sine auxilij præstandi facultate diutius milites sub digno continere. Oppugnata itaq; aliquot dies ciuitate, & strata haud parua murorum parte: Galli admixtis Venetis, & Sfortianis dato pugnæ signo: tanta animi promptitudine prælium ineunt, ut qui intus erant, licet strenuè resisterent, ad propugnandum non sufficerent. Sed postquàm Petrus Biragus, unus ex ipsorum Ducibus scloppo

crus

erus grauiter saucius concidit, neque se ab humo tolli, ne interea sui prælium desererent, passus est, & Petrus Butigella, Cæsarianorum pariter Dux eodem teli genere uulneratus pugna abscessit, tunc Sfortianis, & præcipuè Annibali Picenardo Cremonensi, qui peditibus mille & ducentis præerat, maxima laus urbis captæ cessit. Per eos dies Genua, quæ totam æstatem atrocissima peste laborauerat adeò, ut nō solum ciues: sed ipsi etiam milites, qui urbi præsidio positi erant, urbem deserere cogerētur, magno in discrimine uersabatur. Nam Andreas Doria, quem supra Regiæ classis præfectum esse retulimus, parum gratum existimans in se Regis animū, maius, quàm dici posset, odium in illum contraxerat: duoque hominem præcipuè mouebant. Vnum, quod non tantum Lautrechus: sed ipse etiam Rex ab eo efflagitauerat Alphonsum Daualum, Ascanium Columnam, & nonnullos alios Cæsarianorum duces, quos occiso Vgone Hispano Neapolis Prorege Philippinus eius ex fratre nepos magna cum laude: dissipata Neapolitana classe, captiuos fecerat: ipsique ualdè Rex succensere, nisi illos redderet, uidebatur. Quod quidem Doria iniquum esse existimabat: quoniam iure belli sa-

cultatem sese pecunia redimendi captiuis fecisset: neq; fidem suam frangi, neq; pecuniam sibi debitam eripi æquum putabat. Alteram prætendebat offensionis causam, ob subductum promissum stipendium: & propterea missionem aliquoties expostulauerat, ut sibi, quo uellet, cum triremibus abire liceret: quam cum Rex minime concederet, testatus se iureiurando, quod ipsi alias præstitisset, amplius non teneri, iam se Regis hostem aperte profitebatur: & cum Genuensibus, a quibus ob rei naualis scientiam plurimi fiebat, inibat consilia patriæ libertatis restituendæ: multorumq; animos aduersus Gallum irritabat, quod nõ solum Saonenses, qui antiquo iure Genuensibus semper paruerant, liberos effecisset: sed contra toties promissam fidem antiquam etiam Genuæ oppressisset libertatem. Quæ quidem multo ante prospiciens Theodorus Triuultius, iandudum ad Regem scripserat, satius esse Saonam Genuensibus reddere, quam populis natura leuissimis eo tempore nouandarum rerum præbere causam: simulq; monebat, Doriam uirum ad omnem rem maritimam opportunissimum liberalitate, atq; officijs cõtinere, optimum sibi uideri. Sed dum Rex fidelibus Triuultij consilijs minus auscul-

tat, Doria forte nactus occaſionem, dum peſtis adeo ſæuiret, ut ciuitas penè ab omnibus desereretur, ipſeq; Triuultius, urbis præfectus multitudinem fugiens, intra arcem ſe contineret, cum armatis aliquot triremibus urbi appropinquat. Et quamuis in recipienda per uim ciuitate parum profuturus eſſet, tamē Gallica claſſis, quæ tum in portu erat, metuens ne ſibi iter in Galliam intercluderetur, confeſtim abijt. Itaq; paucis repugnantibus: Doria cum ſuis ad numerum quingētorum Genuam ingreſſus eſt: uocatiſq; ſtatim ad libertatem ciuibus omneis ad arma ſuſcipiēda hortatur: ipſiq; Dij uelle uidebantur Italiæ imperiū e Gallorum manibus uindicari. Nam intolerandą uis morbi (uti dictum eſt) omnium ferme corpora in tota Italia per eam æſtatem adeo uexauit, ut temporis uitio pauci reperti ſint, qui non ægrotauerint. Quamobrem in Gallico exercitu, qui iam quartum menſem Neapolim obſidebat, multitudine languentium pleriq; neglecti, deſertiq; moriebantur: quotidianaq; funera ob omnium oculos erant. Et quamuis eadem quoq; morbi uis Cæſarianos inuaſiſſet: tamen umbræ, tectaq; urbis ipſos recreabant. At Galli diu circunſedendo, lociq; ipſius grauitate ex quinq; & uiginti ar

matorum millibus intra triginta dierum ſpatium amiſſo, interim: Lautrecho duce: ad quatuor millia redacti ſunt. Atq; ita Neapolis obſidionem deſerere coacti, capti, & ſpoliati prope omnes ad Auerſam urbem fuere. Huiuſmodi igitur nuncio Genuenſes, tanquã diuino auxilio freti, Theodorum Triuultium non ſolum obſidere intra arcem pergunt: ſed etiam aduerſus Franciſcum Borbonium, qui ex Inſubribus digreſſus cum tribus millibus expeditorum militum Genuam properabat, alacres urbem tuentur, & obſidionem arcis haud intermittunt. Quare Gallus, qui omnem recuperandæ ciuitatis ſpem in celeritate poſuerat, & propterea minorem commeatus ſecum afferendi habuerat ratione, cum ob locorum aſperitatem, & populorum in Gallos concitatum odium minime efficere poſſet, ut in uſum exercitus annona in tempore ad ſe afferretur, & cum paucis ipſe profectus, pręter ſpem, hoſteis magno in numero intra urbem ueniſſe intelligeret, re imperfecta: retrogreſſus Alexandriam ſe contulit: ibiq; (quoniam hyems iam inſtabat) hybernare cum militibus conſtituit. At Genuenſes: maioribus animis obſidioni innixi intra paucos dies Triuultium penuria uictus coëgerunt ad

arcis

arcis deditionem: mox cum ualidioribus copijs aduersus Saonenseis profecti imperij iugum, nemine auxilium ferente, subire coëgerunt. Adempta igitur in hunc modum Gallis Genua, cum in proximum annum omnis Francisci Sfortiæ recuperandi Mediolanensis ducatus spes conjecta foret, reliquum erat, per hyemem nequaquã sinere hostium uireis in Insubribus incrementum accipere, dum interea Galliarum Rex ualidiores copias pararet: quibus & amissum prope partum Neapolitanum regnum recuperare posset: & Cæsarianos iuxta fœdus Italia expelleret. Cæterum nihil æque Regis animum angebat, ac Genuæ amissio: quod & ciuitas esset ob uicinitatem peroportuna rebus suis, & antiquo titulo obnoxia: & quod priuatus ciuis, qui tot annos ipsius stipendio militasset, nullo externorum principum auxilio non solum florentissimam ciuitatem occupasset: sed pulso etiam undiq; Gallico præsidio, regiam potentiam contemnere uideretur. Quamobrem Franciscus Borbonius, qui Regis animum plane nouerat, cum per exploratores audiuisset Genuenseis, tanquam ab hoste securi essent, omnẽ ferme militarem custodiam intermisisse, simulq; relatum esset, inuisam esse multis ni

miam Doriæ potentiam, occasionem re-cipiendæ Genuæ oblatam esse existimans, Monteiano peditum præfecto mandat, ut cum expedita militum manu celeri itinere proficiscatur. Fieri enim posse, ut in proximam noctem Genuam aduentaret: anteque occuparet urbem, quam quicquam tale à ciuibus suspicaretur: & quoniam relatum quoque erat, Doriam in suburbano habitare, eius per noctem comprehendendi cura Valcerchę, uni ex centurionibus, qui melius de facie hominem nouerat, iniũcta est: & militibus quidem maturandi itineris sedulitas non defuit. Sed cũ omnia, quæ de Genuensium negligentia dicta erant, uana offendissent, neque in suburbano per eam noctem Doria moram traxisset, ne tantum itineris frustra esset susceptum, direpta ipsius Doriæ domo Galli Alexandriam extemplò rediere: neque amplius Genuensis expeditionis tentandæ oblata est opportunitas. Nam postquam Carolus Cæsar in Hispania Dorię facinus agnouit, haud ignarus, quãtum antea rebus suis in Italia detrimenti allatum esset, ob Genuæ iacturam, urbem rei maritimæ opportunissimam in discrimen amplius adduci noluit. Igitur nauibus eo transmittit Hispanorum peditum circiter duo millia, ut præ-

ſto eſſent(ſi ita expediret)uel ad oræ Lygu ſticæ defenſionem, uel ad augendum Leuæ in Inſubribus exercitũ. Quocirca ipſius Leuæ iuſſu:Lodouicus Barbianus (iam dudum enim Gallorum manus effugerat) Genuam proficiſcitur,ut peditibus rerum Italicarum ignaris præeſſet. Quos poſtq̃ inter ſaxa & rupeis aliquandiu continuit, ægreq̃ illi ſine ſtipendio, & pecunia uictũ ſibi parare poterant, neq̃ à Genuenſibus urbem introire permitterentur,per Apennini ſaltus in Placentinos traduxit. Atq̃ ita hoſteis fefellit: qui iampridem:æſtate aduentante:inſtauratis exercitibus, auctiſq̃ tam pedeſtribus,quam equeſtribus copijs illorum iter ad Antoniũ Leuam intercludere conati erant:ſed dum Derthonẽſem, atq̃ Alexandrinũ agrum obſeruant,qua uenturos exiſtimabant, illi longiore uia ꝓfecti per montana loca,quę Romano Pontifici parebant,ad Padum è regione oppidi Belgioſi perueniunt: cumq̃ eo Antonius Leua:adductis omnibus copijs:Mediolano ueniſſet,nacti ab incolis naueis:nemine repugnante:Padum traijciunt. Venerant autem ex Hiſpania pleriq̃ eorum ſine calceis:multi abſq̃ induſio,& lacerna,omnes autem prope ſeminudi, colore etiam, & uultu ita ſquallido, ut fame conſumpti

uideretur, ac ut uerissimo uocabulo Egeni ab omnibus nuncuparentur. Neque eorum in urbem aduentus minores, quam antea reliquorum militum, calamitates attulit. Nam cum Germani, quibus abunde stipendia ex nouis panis uectigalibus pendebantur, eo importunitatis processissent, ut pro libito domos ciuium ingressi hic prandium, illic cœnam sibi parari, nec nisi accepta etiam pecunia abire uellent, occlusæ domorum fores, totos dies permanebant: neque propterea tutę erant ab iniuria. Nam per tecta, per fenestras, trans parietes allatis scalis introibant milites: nihilque proficiebant, qui tantæ insolentiæ ad Antonium Leuam deferebant querelam; quin adeo mos huiusmodi inualuerat, ut uerteretur in iocum, si in quampiam domum, dum aliquis egrederetur, Germani statim irrumperent: postquam autem egenorum multitudo in urbem confluxit, id adiectum est mali, quod per compita, & uias sæpenumero uestimenta ciuibus detrahebantur per uim: & cum pecunijs crumena auferebatur. Quocirca plerique ex ijs, quibus quidpiam adimi poterat, domi latitabant, expectantes quem finem tam diuturnum bellum aliquando esset habiturum. Iam enim Gallus Mortarium per uim receperat:

rat: & Philippus Torniellus, relicta Nouaria, Mediolanum se contulerat: neq;, prӕter duas arceis, quisquam locus Cӕsarianis trans Ticinum parebat: Venetiq; traiecto Abdua, cum omnibus copijs Melignanũ rursus uenerant. Ipsi autem Sfortiani partim ad Gallum, partim ad Venetos transiuerant, ut in utroq; exercitu (quoniam bellum confici sua magis intererat) aduersus hosteis pugnarent: uerum statim conficiendi belli spes euanuit. Postquam enim in aciem exercitus prodijt, cognitum est & Gallum, & Venetos pauciores militũ copias adduxisse, quam sese antea parasse iactauerant. Quamobrem Sfortia admonebat, quando Mediolanum urbem adeo uastam, prӕsertim nouis Hispanis ad Leuam auxilio ꝓfectis, oppugnare ipsi haud sufficerent, ut diuisis copijs Veneti Cassianum, Galli Abbiatum sese reciperent: equitatuq; prohiberent quidpiam ad hosteis comportari: fieri enim posse, ut ciuitas paruo temporis spatio ad deditionem cogeretur, cum ob diuturnum bellum in toto agro Mediolanensi nullę fermè essent segetes: omniaq; alia esculenta direpta iandudum fuissent. Sed Gallus, ubi recuperandӕ Mediolanensis ditionis facultas nõ daretur, mandatum a Rege accepisse dicebat,

ut rem potissimum Genuēsem curaret: & propterea trans Padum redire sibi satius esse, cum Veneti Cassiano, Sfortiani autē Papia, & Vigleuerio hostem comprimere sufficerent, ne longius euagaretur. Itaq; in castra reuersi duces, confestim Veneti Me lignano mouerunt: ipse autem Gallus, qui suos propius urbem admouerat, ad uicū Landrianum duodecim passuum millib. inter Papiensem, & Laudensem uiam ab urbe se contulit: ibiq; dum impedimenta, & machinas bellicas, unaq; primam suorꝫ aciem præmittit, & ipse serius discedit cum media, & postrema acie, Leua Mediolani per speculatores certior redditus, Gallum præmissa copiarum parte Landriani moram trahere, uocatis ad cōsilium ducibus, magna, inquit, adipiscendæ uictoriæ nobis sese offert occasio. Veneti, unaq; Sfortiani, sicuti hodie accepi, cū Gallo discordes Melignano abierūt. Gallus autē Landriani substitit: huic ego congredi, si me sequi uolueritis, iandudū animo agito: nec uereor, quin uestris uiribus nihil tale opinantem ante opprimā, q; arma expedire, q; aciem instruere possit. Cæterum si forte prius inde abierit, fugati hostis gloria, simulq; ex ultimo agmine nobis præda minime poterit deesse: cumq; omnes in eandem

dem sententiam transissent, ad arma per tõtam urbem conclamatur, & in unum coacti omnes superinduto armis candido indusio, ut per nocte à suis dignoscerentur, Antonium Leuam sequuti sunt, non sine magna ciuium admiratione, qui hostes diuisis copijs abijsse nescij non obstupescere non poterãt, cum uiderent ipsum Leuam ob podagram, & articularem morbum sella incubantem à quatuor hominibus armatũ gestari: memoresq; cladis apud Caratum superioribus annis Medici illatę existimabãt strenuum quidpiam facinus tentari: sed ob numerosiorem, & omnibus rebus magis instructum hostem dissimilem exitum sperabãt. Constitutis igitur in hũc modum inter spem, & metum Mediolanensibus, cum per noctem Cæsariani sine tubarum, aut timpanorum sono pedetentim processissent, atq; ad duo milliaria uicini essent hostes, iterum ab exploratoribus admonitus Leua illos nõdum Landriano abijsse, citatiore gradiens passu prius illos inuasit, q̃ ipsorum aduẽtum persenserint. Quare cum uix arripiendorum armorũ tempus concederetur, iamq; prima acies sub Io. Thoma Galerato Mediolanensi p̃missa abesset longius, neq; admonita in tẽpore reuerti posset, reliquũ erat Gallo his

copijs, quæ secum erant, pugnę fortunam experiri. Maximam autem spem posuerat in Germanis peditibus, quos ad duo millia & quingentos, tum è Germania, tum è Cæsarianorum transfugis, anteà collegerat, nisi & ipsi fortunam, animosq; cum domino mutassent. Nam in primo congressu perculsi loco cesserunt: & nisi aliquantisper Italorum peditum circiter duo millia; ducibus Hieronymo Castilionēsi, & Claudio Rangonio Mutinensi, impetum sustinuissent, nemo in toto exercitu erat, qui nō statim omnem salutis spem in fuga poneret. Sed dum Italis eorum conspectum fugere, quos nuper oppugnatū uenerant, summum dedecus uidetur, præliatum est parumper æquis animis: mox equitatu, & Germanis terga dantibus, Itali pariter pugnæ uictoriam hostibus concedunt. Ipseque Franciscus Borbonius, dum frustra præaltam fossam equo transilire nititur, cū Castilionensi, & Rangonio, atq; alijs quā plurimis in hostium manus incidit. Atq; ita equi, iumenta, uehicula, omnis ferè & Gallorum, & totius exercitus supellex, machinæq; imprimis bellicæ Cæsarianorum prędæ fuere: reliqui autem, qui abiectis, aut relictis impedimentis abiêre, cum propè Papiā applicuissent, à Picenardi militib. qui

qui præsidio urbis impositi erant, armis, atq; equis exuti, plus auaritiam in hominibus iandudum prædæ assuetis, quam amicitiam, aut fidem posse perspexerũt. Per idem fere tempus Nouariæ memoria dignum facinus editum est. Nam postq; Antonius Leua exploratis hostium uiribus cognouisset sibi ab eorum impetu parum timendum esse, Philippum Torniellum cum trecentis ferme peditibus, paruoq; equitatu Mediolano emiserat: ea ratione, ut dum hostes cis Ticinum moram traherent, Torniellus amnem transgressus Nouariam, reliquaq; eius agri loca reciperet. Sed quia nullæ naues ad traijciendum fluuium aderant, lembos duos carris impositos secum adducit. Atq; ita cum paulatim sui amnem tranassent, equiq; habenis ab ijs, qui in lembis erant, deducti ad alteram ripam incolumes peruenissent, improuiso nonnullos Sfortianos pedites, qui arcem quandam circũsederant, aggressus nihil tale opinanteis oppressit. Itaq; armis, impedimentisq; spoliatos, capto eorũ duce abire permisit. Post hæc Nouariã ire pergens, per arcem, quæ à Cæsarianis tenebatur, in urbem intromissus alterum Sfortianorum ducem cum peditũ cohorte coëgit ad urbem tradendã. Exinde quia maturæ erant segetes,

& coloni Gallis, & Sfortianis uictoribus spe pleni armenta è montibus domum coegerant, emissis militibus properat undiq; prædam agere: at præfectus arcis, iam semotis hostibus, nihil sibi amplius timendum putans, cum aliquot è suis animi relaxandi gratia per urbem nõnunq; inambulabat: cum captiui quinq;, duo scilicet Sfortiani, reliqui Nouarienses custodiæ causa eo adducti nõnullorum auxilio, qui in arce op. faciebant, arreptis armis, & Hispanis, qui pauci intus erant, partim trucidatis, partim in carcerem coniectis arce potiuntur: & quia nondum Gallos profligatos fuisse audiuerant, auxilium à suis haud frustra sperabant. Nam Sfortia quamprimũ Torniellum Mediolano egressum esse per exploratores cognouerat, Nouariam ipsum petere arbitratus, ad suorum tutelam Io. Paulum fratrem cum ualida peditum, atq; equitum manu iusserat properare: iamq; Vigleuenum applicuerat, cum Torniellus audiens præfectum arce exclusum, nullam moram interponẽdam ratus, eo accurrit: minisq; propugnatores, nisi portam recluderent, terrère: mox arma expedire: scalasq; paràre, ac suos ad conscendendum hortari. At Sfortiani, qui intus erant, ob paucitatem diffisi, nihil præter q̃ de conseruanda

uanda

uanda ipsorum uita, pacti;demisso ponte; Torniellum intrò admiserunt. Itaq; ipsi incolumes:reliquis Nouariensibus trucidatis:ualidissimam arcem, quam inopinato euētu hosti eripuerāt,deserere coacti sunt. Dum hæc agerentur, iam fama erat Carolum Cæsarem,post Gallorum apud Neapolim excidium,ingentem triremium,atq; omnis generis nauium numerum parasse, Italiamq; decreuisse eo anno petere, ut de more imperatoriam coronam assumeret: & iccirco Barcinonæ fœdus cum Clemente pontifice percusserat: obliteratisq; odiis Medicum familiam, quam Florentini direpta à Cæsarianis Roma ciuitate eiecerant, restituere promiserat. Insuper quietem Italicam sibi iamdudum cordi esse adseuerās, nihil pro communi Christianorum pace, simulac in Italiam uenisset,prętermissurum pollicebatur. Iamq; Andreas Doria ipsi obuiam cum Genuensium classe in Hispaniam profectus erat:et Galliarum Rex omnia sibi in bello aduersa hactenus contigisse prospiciens,malebat legationibus de rebus suis, q̄ armis cū Cæsare agi: sperabatque ęquiores conditiones referre,si fœdus ante aduentum ipsius in Italiam tractaret. Atq; ob id Lodouicam matrem:adhibitis aliquot regni Consiliariis:Cameracū præ

)vi abcevo tamdia pars 6 . 91 - ... dig.
. ... Mirl paris.

miserat, ut una cum Margareta ipsius Cæsaris amita, quæ iandudum Belgicæ inferioris administratiōi præerat, in finibus utriusq; prouinciæ conueniret. Nec difficile admodum fuit utrinq; animis ad concordiam inclinantibus rem cōponere, Gallo præsertim Heliodoram ipsius Cæsaris sororem uiduam in matrimonium ducente: & numerante pro filiorum redemptione aureorum uigesies centena millia. Fama aduentus Cæsaris in Italiam increbrescente Franciscus Sfortia, qui profligato exercitu, & capto Francisco Borbonio duce nullam amplius in Gallo spem sibi superesse prospiciebat: et sua cum Venetis arma ad ducatum recuperandum non sufficere arbitrabatur, quomodo Cæsari reconciliari posset, indies animo uoluebat: nemoq; ad id Pontifice magis idoneus uidebatur, tum q̄ Romanæ ecclesiæ haud minimum conducebat Italiam esse pacatam, tum etiā q̄ Cæsare in Insubrib. occupato nulla subiugandæ Florentinæ Reip. aderat occasio. Accessit insuper ad mouendum Cæsaris animum bellum, quod eo tempore Solymanus Turcarū Imperator aduersus Ferdinandum, ipsius Cæsaris fratrem tantis uiribus gerebat, ut paucis diebus omnē inferiorem Pannoniam: expugnatis arcibus, & lo

& locis plerisq; eius Prouinciæ munitioribus in potestatem redegerit: adeò ut nisi Vienna ciuitas magno militũ pręsidio munita obstitisset, qui tantos conatus retardaret, in tota Germania obuiam habiturus fuisset neminem. Quamobrẽ Carolus Cæsar, ubi Genuam applicuit, his copijs, quas secum nauibus aduexerat, Placentiã ire ꝑrexit: euocatumq; statim ad se Antoniũ Leuam, qui post captum Franciscũ Borbonium, & profligatos Gallos, aduersus Venetos Cassiani supra Abduã castrametatos exercitũ adduxerat, comiter excepit, unaque de rebus Insubrũ collocutus, etsi maxime eius animus ad pacem Italicam inclinaretur: tamen homini summa cupiditate cõficiendi iandudũ cœpti belli inflãmato, exercitũ aduersus Sfortianos, qui Papię erãt, adducere permisit: ꝓpterea qꝫ à legatis Frãcisci eorum ducis impetrare nõ potuerat, ut eam ciuitatẽ, atq; Alexandriã sequestro Clemens Pontifex teneret, donec de innocentia Principis cognosceret. Erecta eo tẽpore mirum in modũ omniũ erant studia. Nam & qui Cæsaris partibus fauebant, nihil ipsum in Italia agentẽ non cõficere posse sperabant: & qui Franciscũ Sfortiã cupiebant imperare, tum ob eius innocẽtiam, Pontifice ꝑsertim intercessore, tũ ob cõser

uandam Germaniam aduersus ingenteis Turcarũ uireis, Cæsarem necessitate adductum iri, ad Principẽ restituendũ existimabant: haud enim uerisimile erat, aduentante iam hyeme, totũ bellũ eo anno confici posse; & in proximũ differre in tanto Turcarum metu non satis tutũ uidebatur. Non parũ etiam mouebant tot exercitus nuper ex Germania, atq; Hispania adducti, præter ueteranos, q ob ipsius Cęsaris aduentũ non solum præsens stipendium; sed præteriti etiã temporis efflagitabant: & facta seditiõe ad quingentorum numerum Mediolanũ ingressi, cum in urbe circiter uiginti dies moram traxissent, præter cæteras uexationes, haud mediocreis calamitates iandudũ afflictæ ciuitati attulerunt. Reliquum igitur erat rebus cõpositis Franciscum Sfortiã in paternum, auitumq; sceptrum restituere, nisi id ẽ dignitate Cæsarea haud esse Antonius Leua adseuerans, magnis uiribus Papiam oppugnare, machinas bellicas, tormẽtaq; quãplurima adducere, scalas parare, militesq; ad prelium expedire properasset; quibus rebus & si parum mouebatur Annibal Picenardus, qui præsidio urbi erat; tamen cum in secundum usq; mensem commeatus intus non suppeteret, & emissis pauloante quatuor peditum cohortibus

ad

ad sancti Angeli oppidum, quo ipse Leua exercitum adducere dissimulauerat, pauci in urbe contra tantas hostium uireis remansissent, antequam ab hostibus oppugnatio fieri cœpta esset, de ciuitate tradenda paciscitur, non sine maxima adeptæ antea gloriæ imminutione, atque auaritiæ nota: quod metu amittendæ ad eam diem cõgestæ prædæ deditionem fecisset; sed uicũque sit: hoc unum detrimenti Picenardus attulit, quod amissa Papia grauiores postea conditiones impositæ sunt. Pacis enim cõsilia haud propterea aspernatus Cæsar, antequàm Bononiã proficisceretur, quo Clemens Pontifex ad ipsum excipiendũ Roma ueniebat, Mercurinum Cattinariũ Cardinalem, summũque imperij Cancellarium Cremonam misit, ut cum Sfortia de conditionibus restituendi ducatus ageret: moxque Antonium Leuam, quem huic cœpto existimabat obstare, Bononiam ad se euocat: atque interea Lodouicum Barbianum Insubribus præpositum esse iubet. Cęterum ne, dum pax tractaretur, milites, qui in Insubribus hybernabant, nihil agerent, Barbianus Hispanos, atque Italos pedites, quos ad septem millia secum habebat, ad oppidum sancti Angeli adducit: quod Sfortianorum duæ, totidemque peditum

Venetorum cohortes præsidio munierãt.
Sed postquam aliquandiu Barbianus tor
mentis, & machinis oppugnasset mœnia,
nactus opportunitatem iugis pluuiæ, cum
scloppetariorum sub dio pro muris di-
micantium nullus esset usus, suos scutis in-
nixos gladijs, & pilis aduersus hosteis pu
gnare, imprimisq; ipse inter medios uersa-
ri, ac strenuos quosq; murum ascendere
hortatur. Sfortiani igitur, & Veneti, cum
abiectis scloppis ob pluuiam cominus pu
gnare sibi necesse esset, fracti animis paula
tim hosti cedere, atq; aditum Cæsarianis p̄
bere intra oppidum. Itaq; ingressi hostes
quos primum habuere obuiam, ad unum
fere omneis neci dedere: reliquos autem
iam mitigatis animis inermeis, pecunijsq;
spoliatos abire permiserunt. Hoc successu
elatus Barbianus, & si ualde cuperet Lau
densem expeditionem aggredi, propterea
q̄ eam ciuitatē toto in bello, tanquam du-
rissimam frontem, Cæsariani obuiam sem
per habuerant: tamen & hyeme iam aduē
tante, & parum suppetente militum stipen
dio: satius duxit trans Abduam proficisci,
ubi nullis anteacto anno militum hospi-
tijs homines uexati cōmeatu abundabant,
quam frustra ciuitatem præsidio, & mœni
bus munitissimam tentare. Iamq; Cassia-
ni su

ni supra Abduam: confecto ponte, & par te copiarum transmissa: nonnullæ Hispanorum cohortes ex ijs, qui egeni nuncupabantur, retrocedendi consilio inito Mediolanum properabant: cum Barbianus audita suorum seditione ad urbem aduolat: & ne ciues per uim illos alere, aut quicquã durius pati cogerentur, quemadmodum pauloante: Leua Papiam oppugnante: cõtigerat, præcipit omnibus, qui per ætatem possint, arma caperent. Quare Hispani, quibus sine prælio introire non licebat, retrocedere, ad exercitumque proficisci, quàm pugnæ periculum facere satius duxerant. Per id tempus Veneti, ne soli quietem Italiæ ægre ferre uiderentur, de pace cum Carolo Cæsare Bononiæ agere cæperunt. Quocirca Franciscus Sfortia magis ad pacem accensus decreuit quoquomodo restitutionis cõditiones accipere: & accepto fidei publicæ à Cæsare diplomate Bononiam proficiscitur: utque primum ad conspectum Cæsaris accessit, uerba fecit in hanc fermè sententiam. Nihil mihi unquam fuit optatius, dum per tuos, inuictissime Cæsar, licuit, quàm ut aliquandò daretur occasio: qua meam ergà te obseruantiam, & studium demonstrare possem. Cognouisses enim te in minimè immemorem benefi-

cium contulisse. Sed quando sors ita ferebat, ut non sufficeret tuo me auxilio in paternum Ducatum restitutum esse, nisi iterum, atq; iterum uictricia tuorum arma cōtra hostem multoties bellum instaurantem præsto fuissent, gaudebam saltem, ꝙ in tantis rerum turbinibus; inclinante nonnunquam ad hosteis fortuna, animum tamen semper eundem seruaueram: neq; hostis pollicita, neq; cuiuspiam stimuli meam ergà Maiestatem tui nominis fidem labefactare potuerant. Quod cū ita palam esset, ut te nullo modo ignorare existimarem, fieri posse non putabam, ut cum tanta fidei in me documenta perspexisses, in suspicionem læsæ maiestatis Romani imperij apud te inciderem. Sed quoniam in non obscura multorum æmulatione tibi necesse erat, interdum sermonibus tuorum, quibus imm itiora consilia magis placebant, aureis adhibere, ipse fortunam meam potius semper dolui, ꝙ per locorum distantiam causam meam iustissimam apud te probare nō possem, quàm tuam in me (etiam cum tuorum armis acerrimè obsidebar) asperitatem, aut inclementiam unquam accusaui. Quin etiam speraui omni tempore, nō modo tot calamitatibus Italiæ: sed meæ etiam expulsioni nullum ab alio, ꝗ̄ à te saluta

rius remedium afferri posse. Itaq; aduentum tuum uotis exposcebam. In animum enim induxeram, quando; te absente; indicta causa fueram damnatus, nūc te iudice, in Italia existente; innocentiam meam ab inuidorum calumnijs tutam fore. Atq; hæc cum dixisset Sfortia, reddito statim Cæsari diplomate; nulli rei se magis confidere, q̃ benignitati, clementiæq; ipsius dixit. Quocirca Cęsar, pro re pauca respondit: amplexatusq; Principem bono iussit esse animo: postmodūq; Pontificis, & Mercurini Cardinalis opera constitutis de restitutione cōditionibus Sfortiæ necesse fuit, præter ea, quæ purpuratis ipsius imperatoris dono dedit, summam aureorum noningentorū millium Cæsari polliceri: e quibus primo anno, qui erat à partu Virginis trigesimus supra millesimum, & quingentesimum, atque huiusce belli decimus, quadringentena millia, reliqua æquis pensionibus in annos decem numerare teneretur. Cognita Francisci Sfortię restitutione, Hispani iterū iā Lodouico Barbiano ex acuta febre Mediolani uita functo: seditione facta, urbem hostiliter minantur ingredi, nisi emerita iā dudū stipendia sibi à ciuibus pendantur. Quamobrem Mediolanenses conuerso in mœrorē gaudio, quod ob restitutū Princi

pem suũ conceperant, legatos ad Cęsarem mittunt obsecrantes, ut iam initis cũ Francisco ipsorum Duce pacis conditionibus, miserrimam ciuitatem ad superiores sumptus, & ęrũnas, quibus plus æquo iandudum uexata fuit, redire non sinat: & ꝓpterea, si quæ militibus restant numeranda stipẽdia, ea ex priuatis Mediolanensiũ pecunijs, quæ iampridẽ exhaustæ sunt, nequaquam erogari debere. Quod cum Cæsar æquum esse dixisset, ut eo metu ciuitatẽ liberaret, militum partem exauctoratam in patriam redire iussit: reliquos aũt traduxit ad Florentiã obsidendam: necq; in Insubribus quencq; remanere permisit, pręter illos, qui Comi, & in arce Mediolanensi custodiæ præfecti erant: utrũcq; e m̃ locũ in pacis conditionibus, tancq; pignus pecuniæ primo anno ꝓmissæ sibi reseruauerat. Quam obrẽ Franciscus Sfortia acceptis à Carolo Imp. iustis ducatus Mediolanensis titulis: Alexandrum Bentiuoliũ uiceis ipsius gerẽtem, Iacobum Philippũ Saccum senatus ꝑsidẽ, cæterosq; magistratus Mediolanũ ad suscipiendam imperij administrationẽ mittit: qui statim uocatis urbanarũ rerum ꝑfectis, ut tam ingens pecuniarum summa ad cõstitutum tẽpus exsolui posset, uectigalia primũ omnia duplicarunt: mox cũ ob populi

puli paucitatem ea minime sufficerent, ne tanti oneris quisque immunis esset, decretũ est, ut in singulos farinæ triticeę medimnos aureus nũmus tertia parte adiecta, duoque denarij supra eius summę dimidium in parem siliginis, & milij mensuram: at in unã quanque uini metretam asses æris uiginti tm̃ exigerentur. Cæteris quoque in ciuitatibus, & locis Mediolanensis ditionis, præter cõsueta uectigalia, par tributum licet alia, atque alia ratione impositũ est. Atque hæc, quã quàm grauissima essent, pręsertim populis tãdiu atrocissimo bello, fame ac peste uexatis: tamẽ tanta animi moderatione antea Franciscus Sfortia imperauerat, ut eo restituto omnes in meliorem uiuendi spem erecti sint.

FINIS.

HAGANOÆ EX OFFICINA
Petri Brubacchij. Anno Domini
M. D. XXXV. decima
tertia die Mensis Iulij.

Dorthr pur Beaulx

